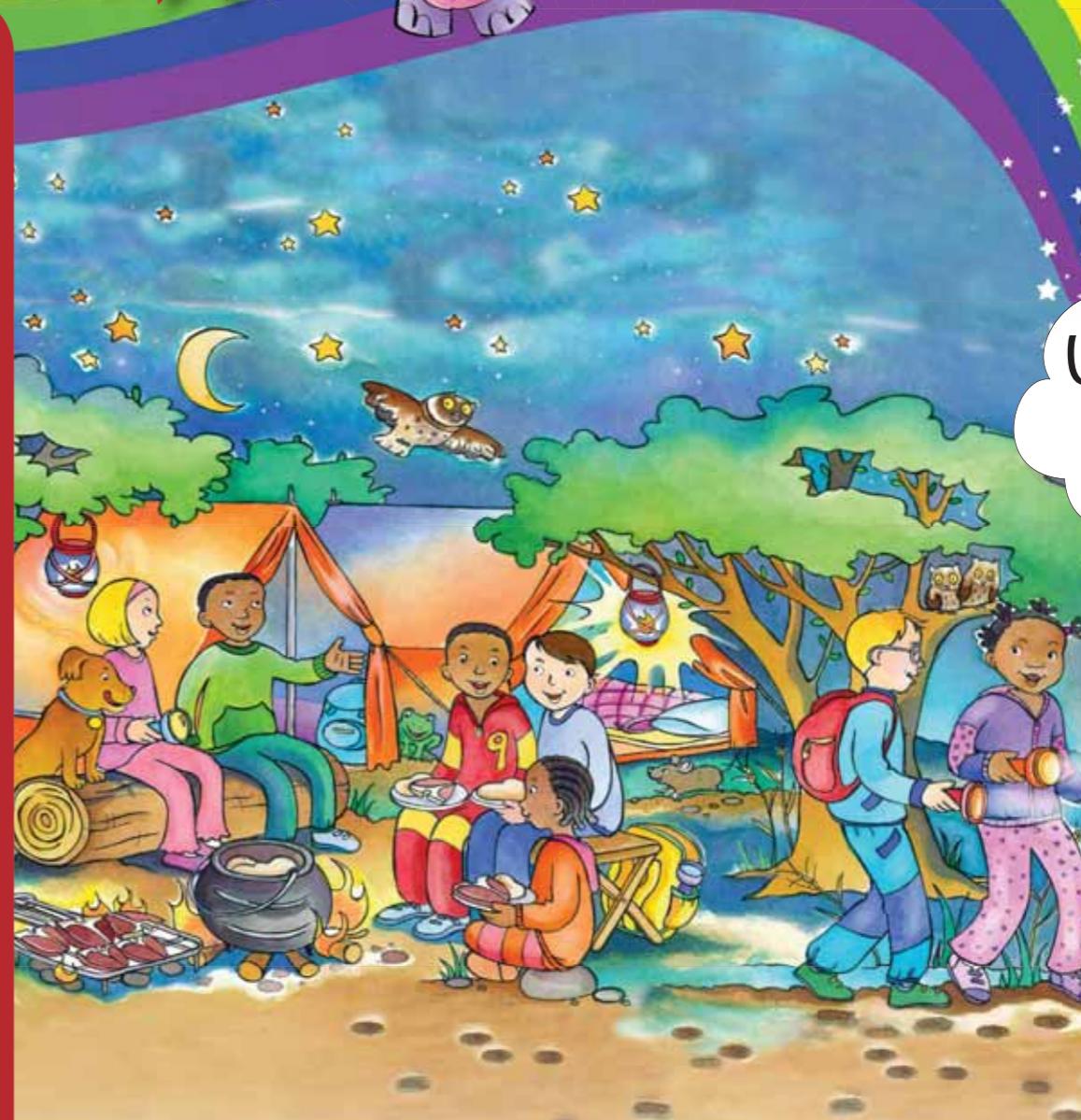

Gireidi ya 5

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

Bugu ya 2
Themo dza
3 & 4

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 5 Bugu ya 2

ISBN 978-1-4315-0112-0

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Dzina:

Kilasi:

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Suryt
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dzo iwlwela vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Enver Suryt.

Bugu dza mishumo dza Rainbow ndi tshipidza tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwiñisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha gireidi dza rathi dza u ranga. Sa tshiñwe tsha zwithu zwihulwane zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhuziswi nga Muhasho wa Gwama ja Lushaka.

Hezwi zwo ita uri Muhasho u kone u bvededza bugu idzi, dzi kha nyambo dzotha dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo ja uru bugu idzi dzi do thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duvha lñwe na lñwe khathihhi na u vha na vhutanzu uri vha khunyeledze kharikuñamu yothe. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze ndila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo ji no bva ji mbiluni uri vhana vha do diphinä nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihhi na uri na vhovevho, sa mudededzi, vha do diphinä na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

ISBN 978-1-4315-0112-0

Rainbow
WORKBOOKS

**TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 5 – BOOK 2
TERMS 3 & 4**

ISBN 978-1-4315-0112-0

**THIS BOOK MAY
NOT BE SOLD.**

U talukanya Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuliki ya Afrika Tshipembe (1996)

Milayo ya nthesa ya shango i wanala kha Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuliki ya Afrika Tshipembe (1996). Milayo igi i na maanda u fhira na muphuresidennde, maanda ayo a fhira a dzikhetha na a muvhuso wóthe.

Ndi milayo ine ya laya vhatu vha lñno shango uri vha tea u farana nga ndilade. Mulayotewa wa shango wo itelwa u tsireledza rothe ri no khou tshila zwino na vhana vhashu vhanu vha kha di do da.

Talukanyani hune ra bva hone.

Ri songo dovha vhukhakhi ha mulovha.

Mulayotewa washu u ri thusa uri ri elekange nga vhumatshelo ha khwiñe ha rothe khathihi na u vhu fhaña.

Riñe, vhatu vha Afrika Tshipembe;
Ri dzhieha nthu u shaea ha vhulamukangi kha tshifhinga tsho fhelaho;
Ri ñhonifha havho vhe vha tambulela vhulamukangi na mboholowo kha shango lñshu;

Ri ñhonifha havho vhe vha shuma vha tshi itela u fhaña na u bvededza shango lñshu; na

U tenda uri Afrika Tshipembe ndi ja vhothe vhanu vha dzula khaño, vho vhofekanywaho vha vha huthihi nahoh vha sa fani.
Zwenezwo, nga kha vhaimeleli vho khethiwaho zwavhuñi, ri khou tanganedza ino Ndayotewa sa wone Mulayo Muhulusa wa Riphabuliki uri u—

Fhelise khethululo ya tshifhinga tsho fhelaho na u thoma tshitshavha tshine tsho disendeka kha ndeme dza demokirasi, vhulamukangi ha matshilisano na pfanelo dza vhuthu;

Fhaña mitheo kha demokirasi na tshitshavha tshi re khagala hune muvhuso wo disendeka kha lufuno lwa vhatu nahone vhadzulapo vho tsireledza nga mulayo nga ndila I linganaho;

Khwinisa ndeme ya Vhutshilo ha vhadzulapo vhothe na u vhofholola vhukoni ha muthu muñwe na muñwe; na

Fhaña mbumbano na demokirasi zwa Afrika Tshipembe uri ji kone u vha fhetu ho teaho sa muvhuso wo diimisaho kha muña wa tshaka.

Shumisani pfanelo dzau sa mudzulapo wa Afrika Tshipembe ni dovhe ni vhe na vhuñfhinduleli ha u tsireledza pfanelo dza vhañwe.

Divhani Mulayotibe Wa Pfanelo na Mulayotibe Wa Vhuñfhinduleli.

Mudzimu tsireledza vhatu vhashu.
Nkosi Sikele' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.

Hosi katekisa Afrika.

Bugu dza mishumo dzi re kha tsielano iyi:

- Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzotha dza tshiofisi)
- Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 4–6 (Nga Luisimane)
- Litheresi ya Luambo lwa Hayani Gireidi 1–6 (Nga nyambo dzotha dza tshiofisi)
- Mbalo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzotha dza tshiofisi)
- Mbalo Gireidi 4–9 (Luisimane na Afrikaans)
- Zwikili zwa Vhutshilo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzotha dza tshiofisi)

Kuiwalele

Dilugiseni

Rerani na tshigwada tshanu uri ni kuvhanganye mihumbulo. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo yañu siani la puloto, vhaanewa/vhabvumbedza na fhethuvhupo.

Mvetamveto

Nwalani mvetamveto yañu ya u tou thoma. Elekanyani nga lushaka lwa vhathetshelesivhataleli, tshivhumbeo na phara iñwe na iñwe.

Vusuludzani

Vhalani mvetamveto nga lito la u sasaladza ni wane mbigelamurahu i no bva kha vhañwe nga inwi kiłasini na mudededzi wañu.

Dzudzanyani

Dzudzanyani nga u Ɋola mupelelo na ndongazwiga. Itani ndulamiso ya mvetamveto.

Andadzani

Nwalani mvetamveto yañu ye ya dzudzanya na u lulamisa, sa one mañwalwa a u khunyeledza.

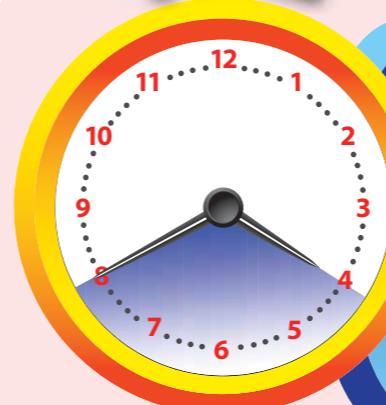
Kuvhalele

Thangelauvhala

Uvhala

Thevhelauvhala

- Elekanyani nga zwine na vho zwi Ɋivha zwi no kwama Ɋoho ya mafhungo.
- Elekanyani nga muñwali na deithi ye bugu ya andadzwa ngayo.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedzisela ya tshipida itsyo.
- Lingedzani u humbulela uri jinwalwa ilo li khou amba nga mini.

- Musi ni tshi khou vhala, ni ite ni tshi awela ni vhone uri ni khou pfectesa naa.
- Vhambedzani zwe na vha no humbulela zwone na zwe na vhala.
- Arali ni sa koni u pfectesa zwine mañwe a maipfi a amba shumisani dikishinari (thalusamaipfi).
- Arali ni sa pfectesi phara iyo, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

- Lingedzani u elelwa mafhungomatsivhudzi magede o lumbamaho zwe na vhala.
- Itani mepe wa mihumbulo wa mihumbulo miñulwane.
- Nwalani zwi re zwañu inwi muñe ni tshi shumisa mihumbulo i no bva kha zwe na vhala.

Gireidi ya **5**

L u a m b o i w a
h a y a n i

NGA TSHIVENDA

Heyi bugu ndi ya:

Bugu ya

2

TSHIVENDA

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Bugu ya Mishumo ya vhuimo ha vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani i a vha tanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda funzoni ri tshi buđa na kharikhujamu. Ri na fulufhelo lauri vha do zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiře zwiko zwi re hone. Kha vha tole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzwanya hu tshi tevhedzwa zvitendeledzi zwa vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha do ḥangana na migaganyo ya zwine zwa do funzwa kha tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege idzi mbili kha masiařari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege mbili tsho vhekanywa uri tshi katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

1 U thetshelesa na U amba (Orala) – awara dza 2 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri ambe

Vhagudi vha tea u ňewa zwikhala tshifhinga tshothe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihibulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuřanži uri vhagudi vha wana zwikhala musi na musi zwa u ita nđowendowe dza u tou amba.

2 U vhala na U Talela – awara dza 5 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri vhale

CAPS i lila uri vhagudi vha vhale na u ḥalela zwibveledzwa zwa mařivalwa magede na tshaka dza mařivalwa nngede kha tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiřiři zwipfufhi), folokuloo (ngano), nganetshelomuňe, mařvalo, imeři, zwiřivalwa kha dayari, matambwa, atikili dza guranđa, atikili dza magazini, inthaviwu dza radio, vhurendi, mařivalwa a u ūtuwedza, khungedzel, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i lila uri vhagudi vha vhale mařivalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuļu, nyolo, mepe ya mihibulo, tshati dza mutsho, phosřara, nđivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha do wana hu na zwibveledzwa zwa mařivalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a thangelauvhala, u vhala na thevhelauvhala. Vha do ḥangana na ḥalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuvhalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya bugu iyi.

3 U řwala na U řekedza – awara dza 4 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri řwale

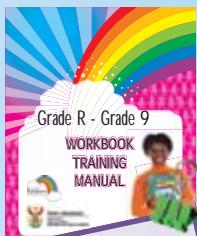
CAPS i lila vhagudi vha tshi ita nđowenđowe dza u řwala musi na musi dza mafhungo o fhambananaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u řwala ngadzo khathihi na nzunzanyo dzi no do duduředza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou řwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi. Vha do ḥangana na ḥalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuřwalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya iyi Bugu ya Mishumo.

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo – awara ya 1 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri řwale

CAPS i vha ňea mutesvhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiterwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iřwe na iřwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzenisa na nđowedzo nngede dza tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela 'noutu/nzhele' dza u ḥalutshedza milayo ya luambo.

- Vha tshi ḥoda tsivhudzo iřwe kha vha tole Workbook Training Manual.

Thero ya 5: Mañwalwa a tshakatshaka

Zwitori

Themo ya 3: Vhege dza 1 – 2

65 Tshifhinga tsha u vhala 2

U amba nga nganea.
U topola muanewa, puloto na mulaedza.
U vhala zwe zwa tumbulwa kha nganea.
U fhindula mbudziso dzo tou livhaho dzi no kwama nganea.
U amba nga thoho ya mañwalwa. u topola muhumbulo wa mañwalwa.

66 Vhushaka 4

U ñwala phara i re na thoho na mafhungomatikedzi.
U ñwala manweledzo.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U shumisa masala a vhushaka.
U topola ñhalutshedzo dza mafanyisi.

67 U sengulusa bugu 6

U rera nga vhaanewa, puloto na fhethuvhupo zwa bugu.
U vhala tsenguluso ya bugu.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tsenguluso.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U ñwala mafhundo ndi tshi shumisa maipfi a no bva kha phara.

68 U wala tsenguluso 8

U ñwala tsenguluso a tshi shumisa fureme.
U topola maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho.
U shandula maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho a vha kha tshifhinga tsha zwino.
U ñwala mafhundo a tshi shumisa mapfanisi one.
U padula maipfi a bva madungo.

69 Tshi walwa tsha dayari 10

U amba nga dayari.
U vhala tshiñwalwa tsha dayari.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiñwalwa tsha dayari.
U topola phambano vhukati ha nganea, nganeavhutshilo na tshiñwalwa tsha dayari.
U topola tshifhinga tsho fhiraho na mañumi.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

70 Kha ri sike zwithu 12

U ñwala tsenguluso a tshi shumisa fureme.

U shumisa mañaluli, mañadzisi na mañanganyi kha u vhumba mafhundo.
U shumisa masalambuelamurahu.

71 Vho Nelson Mandela - nganeavhutshilomu e 14

U rera nga phambano vhukati ha nganeavhutshilomu e na nganeavhutshilo.
U rera nga phambano vhukati ha nganea, tshiñwalwa tsha dayari na nganeavhutshilo.
U vhala zwe zwa tumbulwa kha nganeavhutshilo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama nganeavhutshilomu e.
U topola pfanywa.
U topola muhumbulo muhulwane na mihibulomitkedzi kha phara.
U wana ñhalutshedzo dza maipfi na mafurase.
U bula muhumbulo wawe.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

72 Nganeavhutshilo 16

U ñwala nganeavhutshilo ya khonani.
U vhekanya mafhungomatsivhudzi.
U shumisa zwiga zwa u vhala.
U shumisa mirero na maidioma.

Ma walwa magudisi

Themo ya 3: Vhege dza 3 – 4

73 U kungwa 18

U amba nga zwipi a zwa khungedzelo.
U rera nga khungedzelo.
U vhala khungedzelo ya mučatisano wa u dizaina khungedzelo.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama khungedzelo.
U sikena khungedzelo.

74 Itani khungedzelo 20

U pulana, u sika na u dzudzanya khungedzelo.
U topola ñthaluhufhadzo ya maipfi.
U ñwala ñzivhumbleo zwone zwa mañaluli.
U ita ndongazwiga mafhungoni a tshi shumisa khoma na zwid evhe.

75 Zwiliwa, matakadzambilu! 22

U amba na tshigwada tshawe nga risipi ine a i funesa.
U vhala khungedzelo ya zwiliwa zwa thangelatshiswi ulo.

U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo.
U ñwala mafhundo sa maambiwa.

76 Khungedzelo ya notshi dza mutoli 24

U pulana, u sika na u dzudzanya khungedzelo.
U ita khungedzelo a tshi shumisa maipfi na mafurase o tou lumbamaho khathihi na maipfi na mafurase a nne mun e.
U ñwala mafhunzawao.

77 Thyetha ya vhana 26

U amba nga phambano vhukati ha filimu na  ano li no tou  alelwa.
U amba nga  ano le a vhuya a  alela khathihi na u  tuwedza tshigwada tshawe uri tshi li  alelelevho.
U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo.
U  alutshedza  alutshedzo dza mafurase.

78 Thyetha yangavho 28

U pulanelia khungedzelo ya litambwa ja tshikolo.
U ñwala khungedzelo ya litambwa ja tshikolo.
U dzudzanya khungedzelo.
U topola maiti na mañadzisi.

79 Mutatisano wa khomphiyutha 30

U rera nga u dzhena mi atisanoni.
U amba nga ndeme ya khomphiyutha.
U vhala khungedzelo ya u ita khomphiyutha ntswa nahone i sa fani na dzi we.
U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo.
U livhanya mafurase na maipfi e a shumiswa kha khungedzelo.

80 Dizaini yanga nne mun e 32

U topola  alutshedzo dza mafurase e a shumiswa kha khungedzelo.
U ñwala  alutshedzo pfufhi ya dizaini ya khomphiyutha.
U fhedisa mafhundo a tshi shumisa maiti one.
U pulanelia, u ita na u dzudzanya khungedzelo ye ya itelwa mučatisano.

Tshifhinga tsha u vhala

Kha ri ambe

Anetshelani kilasi nga nganea ye na vha ni tshi khou i vhala. Ni vhe na vhut^{an}zi uri ni vha vhudza dzina ja nganea iyi, vhaanewa vhayo, hu bvelela mini kha nganea, mulaedza wa nganea na uri ndi nga mini vha kilasi yanu vha tshi tea u i vhala.

Kha ri vhale

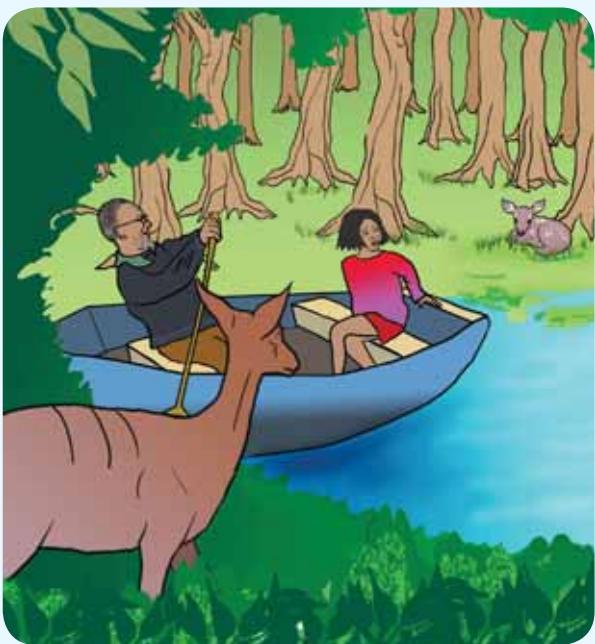
"The Forever Whale"

Sarah Lean

Makhulu vha mbo kokodza mveki dza dzhena tshikwekweteni zwenezwi ri tshi khou tala nt^{ha} ha ma^{di} a no tou vhengevhenge, u swika ri tshi vhambela na khunzikhunzi. Vhuvhili hashu ro vhea misumbavhaloi kha meme dza milomo, hu si u kaidzana phosho, ngauri hafhu ri kha tshilomondundu, zwi khou itiswa ngauri ri humbula u fana. A thi di^{vi}hi uri makhulu vho vha vho vhona mini, tshine nda di^{vi}ha tshone ndi uri ndi a vha fulufhela.

"Hannah, ni khou kona u i vhona naa?" Hu hevhedza makhulu.

Mivhala ya mathomathoma na mitalatalo a i vhonalesi kha luswa^thaswa^tha lwo raliho lwa tshikovhelelo tsha Khubvumedzi tsha muvhala u no nga musuku nahone a thi koni u vhona phiringanoni ya hatsi na t^{hang}a. Nda dzungudza t^{hoho}.

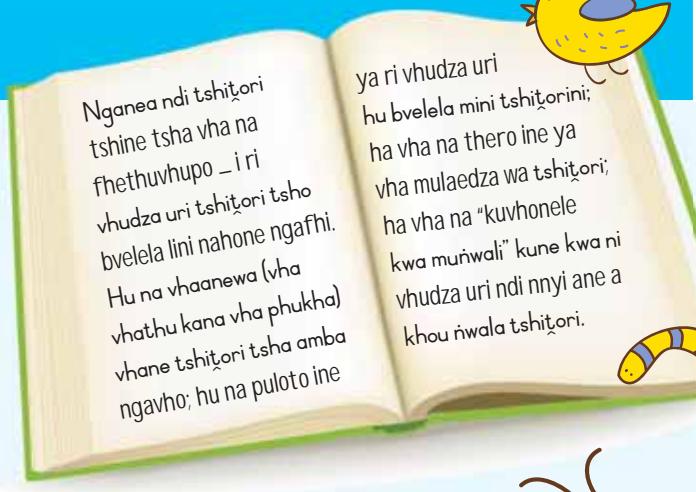
"Sedzesani," ndi Makhulu vha tshi hevhedza.

Nda mbo londa ma^{to} avho, fhedzi zwa nnzhiela tshifhinga u vhona ^{rw}ana wa hone, o kuta o lindela. Mukumba wawe ndi muthihi na vhukhudo ng^a muvhala. Ndi a kona u vhona u penya ha zwifimilo, fhedzi uyu ^{rw}ana u a zwi di^{vi}ha uri u tea u sa tsukunya euri a si dzhene khomboni. Ndo ri u mu vhona a vho vhonala e khagalakhagala.

Nda mbo hevhedza, "Ndi ^{rw}ana a re et^{he}, a thi ri, Makhulu?" Vha mbo sumba nga t^{hoho} yo sumba gona ja khunzikhunzi. Ntsavhutavhi (deer) yo ri sedza, i khou fhisea ngauri a i t^{odi} uri ma^{to} ashu a kungwe nga ^{rw}ana wayo, a re ngei seli na mulonga. Makhulu vha mbo mwemwela vhe vhot^{he}.

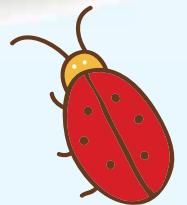
"U do sokou ima henefha kana u do tala wa wela?" Vha zwi amba u tou nga vhone na ntsavhutavhi iyi vha a di^{vi}hana u bva kale. A sokou tshetee kufhingga nyana u swika Makhulu vha tshi dovha vha bva mulomo. "Ndi iwe u no tea u veka zwino,"

vha ralo. N^{ne} na makhulu wanga ro di vha vthatu vha u fara nyendo dzo raliho lu si na tshivhalo henefha mutweni wa lwanzhe na shango. Musi ri hafha ri tou vha masephenene, vthatu vha^tku^tuku vha no khou t^{ale}la lwanzhe lu re kha tshanduko vhe kha ganuko. Nda mbo tekula mveki nda thoma u veka, ndi tshi dzi khwi^{da}, nda dzi shuvhamisa, nda dzi gagamisa, sa zwe Makhulu vha mpfundedadza. Vhugabelo he phoshoo, phashaa, vhu tshi edza mudivhithe wa watshi. "Hannah, ndi tama u tshi elelwa tshiⁿwe tshihulwane hafha u itela arali ndi tshi nga hangwa."

Nganea ndi tshi^{ori}
tshine tsha vha na
fhethuvhupo – i ri
vhudza uri tshi^{ori} tsho
bvelela lini nahone ngafhi.
Hu na vhaanewa (vha
vthatu kana vha phukha)
vhane tshi^{ori} tsha amba
ngavho; hu na puloto ine

ya ri vhudza uri
hu bvelela mini tshi^{ori} in;
ha vha na theru ine ya
vha mulaedza wa tshi^{ori};
ha vha na "kuvhonele
kwa mu^{ri}wali" kune kwa ni
vhudza uri ndi nnyi ane a
khou ^{rw}ala tshi^{ori}.

"Nditsho tshine vha mmbudza, Makhulu," nda mbo ralo.

Makhulu vha mbo vhea tshanda tshavho tsha lukanda lwo honyekanaho kha bannga i re vhukati hashu. Nda imisa tshanda tshanga, tsha tswavhelele tshi tshi nga luvhale lu songo phulwaho ndila nga vhathu, nda tshi vhea nthha ha tsha Makhulu. Zwanda zwashu zwa ita tshiulu.

"U nkhumbudze nyendonyendo dzo raliho. Dza maduvhaduvha a re tsiavhafu. A no dzula mbiluni dzashu a tshi ri humbudza uri ndi riñe vhonnyi."

Kha ri ñwale

Ni vhona u nga ndi nga mini bugu iyi yo vhidzwa upfi *The Forever Whale?* Ni vhona u nga dzina la nganea iyi ndi lavhud?

Hannah na makhulu wawe vha ngafhi?

Vho vha vho vhea misumbavhaloi kha meme dza mulomo. Ngani?

Ñwana wa ntsavhutavhi o vha o xelana na mme awe. Ni vhona u nga uyu ñwana o dipfa hani? Ni vhona u nga mme awe vho dipfa hani?

Muhumbuloni wa Makhulu, zwe a vha vha vhona zwe vha zwi zwa tshipentshela. Ni vhona u nga ndi nga mini zwe ralo?

Makhulu wa Hannah vho no aluwa vhukuma. Ndi maipfi afhio a no ni vhudza uri zwe tou ralo?

Maduvhaduvha a dzula mbiluni dzashu a tshi ri humbudza uri ndi riñe vhonnyi. Ni vhona u nga vha khou amba mini vha tshi ralo.

No no vhuya na vha na maduvha a tshipentshela ane na sa do vuwa no a hangwa? Ñwalani phara ni tshi ɬalutshedza duvha ilo.

Ni vhona u nga ndi nnyi ane a khou anetshela tshitiori. Ni zwi ɬivha nga mini?

Kha ri nwale

Vhaanewa vha re tshitɔrini itshi ndi vha mirole mivhili yo fhambananaho – fhedzi vha na vhut̄ama ha tshipentshela.

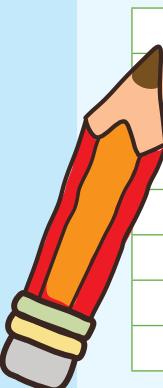
Nwalani phara nga vhut̄ama ha tshipentshela hune na vha nahó na makhulu wanu vha mukalaha kana makhulutshisadzi kana na muñwe muthu muhulane. Ni vhe na vhut̄anzi uri ni na fhungo li re thoho khathihi na mafhungomatikedzi ane a ri vhudza zwinzhi nga fhungothoho.

Kha ri nwale

Anetshelani hafhu lungano lwa *The Forever Whale*. Ambani uri ho bvelela mini, ndi vhonnyi vhaanewa na uri mvelelo dzo vha dzifhio. Divhudziseni uri no dzenisa mafhungomatsvhudzi mahulwane naa na uri muthu ane a khou whala zwe na nwala u a kona u p̄fesesa mbuno khulwane.

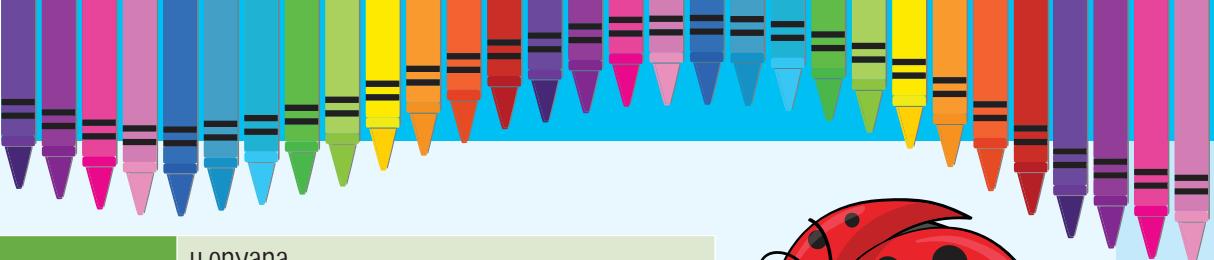
Nwalani mafhungo mat̄anu.

Kha ri nwale

Maipfi o swifhadzwaho a amba mini? Nangani t̄halutshedzo yone i tshi bva kha mutevhe u re kha tsha u ja. Nwalani maipfi a re na muvhala kha (t̄halusamaipfi) yanu.

nyelelwa	u onyana
tshilomendundu	li vho swifhala
luswathhaswatha	vhudzumbamo
vhukhudo	u hwala zwi lemelaho
gagamisa	ho fhumuliwa
honyekana	zwine ra elelwa; zwa kale

Kha ri nwale

Tanganyani maipfi ni tshi shumisa **tshine** kana
vhane.

Makhulu wanga vha na tshikwekwete. Vhathu vhavhili vha a fhelela.

Havha ndi makhulu wanga. Vha na vhutali nga maanda.

Ro ya tshitangadzimeni. Tshi na lunako lu no mangadza nga maanda.

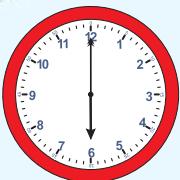
MASALA A VHUSHAKA (MASALAVHUSHAKA)

Ri shumisa masala a vhushaka a tshi kwama madzina e a bulwa u rangani, ri vha ri tshi khou bula zwinzhi nga madzina aya.

Ri a a shumisa na kha u tanganya mafhundo mavhili kana manzhi. Ri a shumisa kha u amba nga vhathu kana zwithu.

Kha ri nwale

Hannah uri **vhugabelo** vhu edza mudivhitho wa watshi.

U **vhambedza** kutshimbilele kwa watshi na phosho ya vhugabelo. Mbamedzo iyi i sumbedza uri vhugabelo vhu gekha tshikwekwete vhu tshi tou ongolowa nahone hu na vhudivhitho ntsha ha madzi.

Lifanyisi li vhambedza tshithu na tshiñwe li tshi shumisa **u fana na** na sa kha u ola tshifanyiso tsha maipfi.

Hu na linwe lifanyisi tshitiorini itshi: *Tsha tswavhelele tshi tshi nga luvhale lu songo phulwaho ndila nga vhathu.*

U khou vhambedza tshanda tshawe na mini?

Mbamedzo iyi i sumbedza mini?

Ni vhona u nga tshanda tshawe tshi fhambana nga mini na tsha makhulu wawe?

Kha ri ambe

Shumani ni kha zwigwada.

Bugu ine na i funesa ndi ifhio? Talutshedzani kilasi nga bugu iyi: fhethuvhupo hayo, vhaanewa/vhabvumbedzwa, puloto na uri ndi nga mini bugu iyi yo tea u vhaliwa.

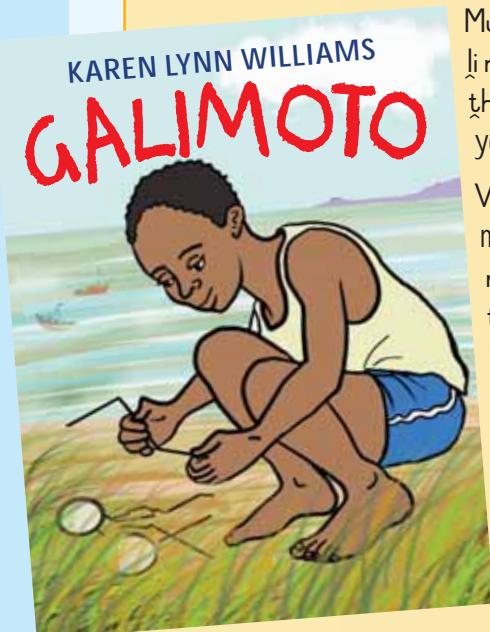

Kha ri vhale

Vhalani tsenguluso ya bugu i tehelaho.

Galimoto

nga Karen Lynn Williams

Tsenguluso ya bugu i vhudza vhatu uri bugu iyi i amba nga mini. Musengulusi (muthu ane a khou ḥwala tsenguluso) u anzela u ri vhudza murole we bugu ya ḥwalelwana. A nga kha di amba uri u vhona bugu iyi yo ḥwala zwavhuḍi naa kana hai, i a takadza na uri luambo lwayo lu a kondà kana lu a leluwa.

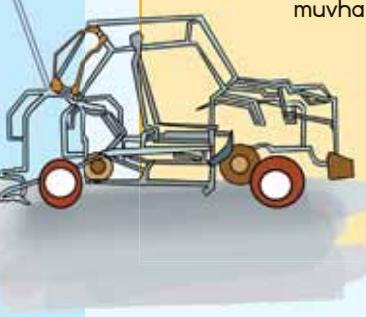
Muñwe mutukana u tibula bogisi ḥa madzanga, a bvisa ḫaratā dza u ita galimoto (ipfi ḥi no shumiswa Malawi ḥi no amba tshikurukuru). A wana uri ḫaratā i re hone ndi ḥukhu. A mbo enda a tshi mona na mudana wa hawe a tshi ḫoda ḫaratā. U do wana yo linganaho?

Vhavhali vha tshit̄ori itshi vha tea u p̄fesesa dakalo na mbofholowo zwine uyu mutukana a vha nazwo khathihi na u shumisa muhumbulo wawe. Fhedzi vha nga nyet̄hiswa nga u humbulela hune vhahulwane vha ita kha mutukana uyu musi a tshi tsa a tshi gonya mavhengeleni na zwikirepeni. Nne ndo vha ndi na muhumbulo wa uri mudanani muṭuku ngaurali, u do vha e muthu a no ḫivhiwa lune vhatu vha si humbulele uri ha fulufhedzei. Fhedziha, tshit̄ori itshi tshi a nyanyula nahone tsho ḥwalwa zwavhuḍi. Zwifanyiso zwatsho zwo naka vhukuma nahone zwi bvisela khagala uri Malawi ndi shangode.

Tsha u thoma tshe tsha ntakadza ho vha dakalo ḥine uyu mutukana a vha nalo ngeno a si na tshawe – u ḫanganelana ha bogisi ḥa madzanga na maluvhi awe zwo vha zwi tshi mu takadza u fana na musi muthu o ya u renga thoyi vhengeleni ḥa Toys 4 Us – kana zwa

fhira izwo, hu na vhane vha nga ralo! Zwi tou nga zwiṭukuṭuku zwine muthu a vha nazwo zwi fhedza zwi zwone zwine a zwi funesa. Zwi tou nga zwo di ralovo na kha vhana ngauri vha a swika hune vha nanga thoyi nthihi kana mbili dzine vha dzi funesa naho vhe na džiwe nnzhinnzhi; ndi vhana vha tou ralo, vhana ḫifhasini ḫothe vha tama u vha na zwithu zwa tshipentshela lune bugu iyi nda vhona yo zwi bvisela khagala tshothe.

Heyi ndi bugu ine ya nga takalelwa nga vhana vha miñwaha ya ḫahe u swika kha ya fumi. I ri fha tshifanyiso tsha vhatu na kutshilele kwavho. Luambo lwayo hu na hune lwa kondà, fhedzi muvhali u do kona u p̄fesesa uri maipfi magede a amba mini.

Kha ri nwale

Vhalani mbudziso ni nwale phindulo.

Dzina la bugu ndi lifhio?

Bugu iyi i amba nga mini?

Uyu mutukana u dzula shangoni lifhio?

Uyu mutukana o humbula u ita mini?

Ni nga i vhala iyi bugu? Nwalani phara ni tshi tikedza phindulo yanu.

Kha ri nwale

Maipfi a re na muvhala a amba mini? Nangani ṭhalutshedzo yone kha mutevhe u re kha tsha u la. Nwalani maipfi a re na muvhala kha dikishinari yanu ni kone u a shumisa kha u nwala mafhungo a inwi muṇe.

madzanga	mashangoni othe a lifhasi
nyethiswa	a tutula dzangalelo
nyanyula	u ita zwitħu u na muñwe
ṭanganelana	thundu ine muthu a i dzhia sa yoneyone
khagala	a zwo ngo dzumbama
tshikurukuru	modoro wa darata
lifhasini lothe	u vhulaha dzangalelo

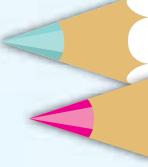

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala tsenguluso ya mafhungo e a tumbulwa kha *The Forever Whale* nga Sarah Lean. Shumisani fureme i re afho fhasi kha u ñwala tsenguluso iyi.

Dzina la bugu

Muñwali

Vhaanewa: Ndi vhonnyi? No pfa ni tshi vha takalela? Vho ita uri ni dipfe nga ndila ifhio?

Puloto: Hu bvelela mini? Zwo vha zwi tshi takadza, u of hisa, i a nyanyula u i vhalá?

Ndi tshipida tshifhio tsha mafhungo aya tshine na tshi takalelesa?

Ni vhonu u nga bugu ya hone ni nga i takalela? Ngani?

Ni vhonu u nga itsi tshitiori tshi na pfunzo? Hu na zwe na guda kha mafhungo aya?

Ni nga themendela bugu ya hone kha khonani yanu? Ngani?

Nweledzani kuvhonele kwanu malugana na mafhungo aya nga fhungo lithihi fhedzi ni ite na u a nea vhuimo nga naledzi.

Kha ri nwale

Talelani maiiti a tshifhinga tsha fhiraho a re kha phara iyi.

Mudededzi vha Jamal, Mufumakadzi Vho Sampson vha humbela vhabebi uri vha de mutanganoni. "Vhone khotsi a Jamal na vhone mme awe," vha ralo vha tshi amba, "Jamal u tea u khwinisa kushumele kwave kha mupeleto, vhambalo na ngudakutshilele. Ha thetshelesi." Yone yo vha i ngoho. Jamal o vha a tshi balelwa u dinea tshifhinga tsha u pfesesa mukovho wa mutapatila, nyendo dza vhatandulamashango kana mupeleto. Tshe a vha a tshi tshi funesa ho vha hu bureiki, he a vha a tshi tamba nga bola yawe ya ragibii. Vhabebi vha Jamal vha mu vhudza uri a sie bola yawe hayani. Zwa ita uri a tungufhale vhukuma. O vha a sa koni u tshila a si na bola iyi. A thoma u sa tsha amba na muthu kilasini. Nga bureiki o vha a tshi vhonala u ima e ethe u tungufhala hawe hu tshi vhonala matoni na kha u revha ha mahada. Vhabebi vha ri, "Ri tea u wana ndila ya khwine hafha fhethu." Vha da na pulane ye vha i shumisa lwa tshiphirini.

Kha ri nwale

Dzhenisani maiti a re kha tshifhinga tsha zwino vhudzuloni ha maiiti a re kha tshifhinga tsha fhiraho mafhungoni aya.

Ljnwé duvha mudededzi Vho Sampson vha divhadza mueni wa tshipentshela afha kilasini – Brian Habana! Jamal a takala na zwikunwe! Brian Habana a amba nae a mu vhudza uri arali a tshi todá u vha mutambi wa biko wa ragibii, u tea u shumesa kha vhambalo, mupeleto na dzinwe therò dza afha tshikoloni.

Kha ri nwale

Talelani maiti one mafhungoni aya.

- Brian Habana u amba/u ambi na Jamal.
- Nga bureiki, Jamal tshi/u ima e ethe o tungufhala.
- Vho Simpson vha vhudzisa/vha

vhudzisi he Jamal a vha o ya hone.

- Habana lu/u vhona u nga a nga kona u thusa Jamal.
- Vhabebi vhanga zwi/vha a zwi divha uri Vho Simpson vho lingeda u nthusa.

Kha ri nwale

Thukhkanyani maipfi aya a bve madungo. Bulani ipfi ljnwé na ljnwé, ni vhande zwanda ni tshi sumbedza hune dungo ljnwé na ljnwé li ngafhi. Ni kone u nwala ilo ipfi, ni tshi sumbedza madungo alo (tsumbo: lu/do/ngo).

tshifanyiso	muñwali	muanewa	fhethuvhupo	puloto

Tshiñwalwa tsha dayari

Kha ri ambe

Ni na dayari?

Arali ni nayo, ndi zwifhio zwine na ñwala dayarini yanu.

Arali ni si na dayari, no vha ni tshi nga ñwala zwifhio ardi no vha ni nayo?

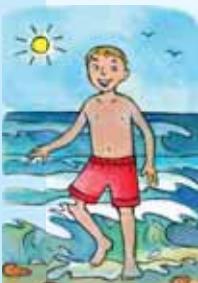
Kha ri vhale

Vhalani tsengulusa ya bugu i tehelaho.

Dayari yanga

Ndi vhege thanu tshee nda ñwala zwiñwe zwithu hafhano. Ñwedzi wothe wo vha wo tsitsikana! Khaladzi a khonani yanga o ri humbela uri ri mu thusse u lugisela phathi yawe ya ñuvha la mabebo. Ho vha riñe vhe ra ita zwa mavhone na muzika, khathihi na zwiñwa na kholođirinkhi (nyamunaithi) dza vhathe vha fuiña. Phathi iyo yo vha i khulu. Ro tshina na u tamba na u fhufha kha khasili i no ri thakhisa.

Hu si kale, tshikolo tsha mbo di vala. Ñuvha le tsha vala, rothe ro ita mutatisano wa mugidimo wa u buða na shango wa zwigwada zwa tshikoloni tshashu. Ri tshi fhedza, nne na khonani dzanga ro ya damuni. Na hafu ya kilasi yashu na yone yo ya ngauri ho vha hu si kule. Ro swika ra tamba bola, ra thetshelesa muzika ra ñiphina vhukuma nga ñuvha ñashu la u thoma la holodei.

Nga matshelo ndo ya lwanzheni na khonani yanga. Ndo pfa ndi na mashudu nga maanda ngauri ndo vha ndo no ya lwanzheni luthihi fhedzi vhutshiloni hanga. Maduvha mavhili a u thoma o vha e a ñtha, ñuvha lo vha lo tsha zwavhudu nahone madi a tshi khou dudela. Khathihi fhedzi ya mbo di thoma u na. Nne na khonani yanga ra thoma u fhaña phazili (khanganyisa) ya zwiñda zwa 1 000 ye khonani yanga a vha o tou fhiwa nga ñuvha ñawé la mabebo. Lwanzhe lwo vha lu tshi rothola lwa u tou tshea fhedzi nda bambela nne. Ndo vha ndi sa ñodi u ñisola nga murahu uri a tho ngo bambela lwanzheni ñuvha ñiñwe na ñiñwe.

Ro no vhuya tshikoloni zwino, nahone ro salelwa fhedzi nga vhege nna uri ri ñwale mulingo wa mafheleloni a ñwaha. U nga vhuya wa humbula uri vhadededzi a vha tsha do ri fha tshuñwahaya. Vha nga si zwi ite! Ndi na phurodzhekithi ya ñivhazwakale hezwi ndi hafha. Ndi mushumo muswa ngeno ho sala vhege nna fhedzi ri tshi ñwala mulingo. Ndi tou tama arali vhadededzi vhashu vha tshi ita zwa mvusuludzo ya mushumo nthani ha tshuñwahaya!

Vho no hangwa uri na vhone vho vhuya vha vha vhana?

Tshiñwalwa tsha dayari tshi ñalutshedza zwiñei zwi no itea vhutshiloni ha muñwali, zwi tshi tehekana nga kubvele kwazwo. Muñwali u shumisa madzina (kha u ñalusa vhathe, zwithu na zwigpuka), mañumi (nga murahu, nga vhuya, tsha u thoma) na tshifhinga tsha zwino. Maiiti a anzela u shuma sa maipfi a nyito.

Kha ri ñwale

Ni vhona u nga tshipida itsi tsha manwalwa ndi mini? Itani thiki kha phindulo yone.

muvhigo wa
bugu

nganeapfufhi

nganeavhutshilonuñe

tshiñwalwa tsha
dayari

Tikedzani phindulo yanu.

Ni vhona u nga muñwali u na miñwaha mingana? Bulani uri ndi ngani ni tshi ralo.

Ndi zwifhio zve ene na vharñwe vha kilasi yawe vha ita nga ñuvha la u thoma la tshikolo?

Uyu muthu u a ñiphina nga u bambela? Ni zwi ñivha nga mini?

Vhudipfi hawe ndi hufhio malugana na vhadededzi? Bulani zwiitisi zwauri ni ralo.

U thoma dayari yawe nga u amba uri ndi kale a sa athu ñwala tshithu khayo. Ni vhona u nga ndi nga mini zwo mu dzhiela tshifhinga tshilapfu ngaurali?

Musi tshikolo tsho vala ene na khonani dzawe vho ita zwa u ñumekanya phazili musi wa mvula. Ñwalani mitaladzi mivhili ni tshi amba uri ni nga ita zwifhio arali mvula i tshi nga na musi ni kha holodei.

Talelani maiti mañanu a re kha tshifhinga tsho fhiraho a re kha tshirwalwa tsha dayari itsi. Ni tangedzelevho na mañumi oñhe.

Kha ri ñwale

Wanani maipfi a no bva kha mafhungo a dayari ane a vha na ñhalutshedzo dzi no fana na dza mafurase a tevhelaho.

u ñalesa ha zwithu	
i tshi ri fhufhisela nñha	
zwipida zwi no ñumiwa zwa ita tshivhumbeo	
mushumo wa tshikolo u no itwa hayani	
u rotholesa	
u dovholola mushumo	

Kha ri ḥwale

Ni khou ya u ḥwala tsenguluso ya bugu ye na vhala. Shumisani fureme i re afho fhasi kha u i ḥwala.

Dzina _____

Muṇwali _____

Vhaanewa: Ndi vhonnyi? No pfa ni tshi vha takalela? Vho ita uri ni dipfe nga ndila ifhio? _____

Puloto: Hu bvelela mini? Zwo vha zwi tshi takadza, u of hisa, i a nyanyula u i vhala? _____

Ndi tshipida tshifhio tsha mafhungo aya tshine na tshi takalelesa? _____

Ni vhonu u nga bugu ya hone ni nga i takalela? Ngani? _____

Ni vhonu u nga itsi tshitora tshi na pfunzo? Hu na zwe na guda kha mafhungo aya? _____

Ni nga themendela bugu ya hone kha khonani yanu? Ngani? _____

Nweledzani kuvhonele kwanu malugana na mafhungo aya nga fhungo lithihi fhedzi ni ite na u a nea vhuimo nga naledzi. _____

Kha ri nwale

Shumisani mat̄aluli, madadzisi na mat̄anganyi a re zwibogisini na madzina na maiti a inwi muñe kha u vhumba mafhungo mat̄anu.

Kha ri nwale

Shumisani masalambuelamurahu a re tshibogisini tsha maipfi kha u fhedzisa mafhungu.
Ni kone u talela muthu, vhatku kana dzina l̄ine l̄isala l̄a khou amba ngae.

nne muñe	ene muñe	riñe vhané	inwi muñe
yone ine		vhone vhané	

Nda ita mushumo wa d̄ivhazwakale nga na ene a ita wawe
nga

Ro ya lwanzhe ra bambela nga

Mukomana wa khonani yanga o dzudzanya phathi nga

Ni khou t̄oda u fhedzisa phaziili nga

Ntsavhutavhi yo pfukela seli ha tshiñangadzime nga

Ndi mafhungo mahulwane uri vha p̄fesese zwine vha tea u ita.

Masalambuelamurahu ndi
masala aye a vha na mutshila
-ne. Masala aya a pfī ndi masala a
mbuelamurahu ngauri a sumbedza
"u humela murahu" ha nyito kha
n̄efhungo kana tshitwa.

Vho Nelson Mandela – nganeavhutshilomune

Kha ri ambe

Hu na muthu ane na mu tama vhutshiloni?
Talutshedzani kilasi uri ndi nnyi.

Talutshedzani kilasi uri ndi nga mini ni tshi tama u vha uyu muthu. U na mvumbo dzifhio dzavhuđi dzine dza mu ita uri a vhe a sa fani na vhaňwe.

Rerani, ni kha zwigwada zwa vhoiwe, nga phambano vhukati ha nganeavhutshilo na nganeavhutshilomune.

Zwino rerani nga phambano vhukati ha ngaea, tshiňwala tsha dayari na nganeavhutshilo.

Nganeavhutshilo ndi liňwalwa lîne khađo muňwali a ri vhudza nga vhutshilo ha muňwe muthumudivhalea. Nganeavhutshilo i amba nga hune uyu muthu a wanala hone; u kwama hani vhaňwe ngae; ya mba nga zwidodombedzwa zwave; nahone i amba nga vhudipfi ha muňwali malugana na muňwaliwa.

Kha ri vhale

Nelson Rolihlahla Mandela vho bebwa muđanani u re tsini na Umtata kha ja Transkei. Musi vha tshee mučuku, vho vha na lutamo lwa u vha ramilayo ane a do thusa vhathe musi vha tshi lwela mbofholowo.

Musi vho no fhedza tshikolo, vho gudela digirii ya mulayo. Vho vula ofisi ya vhoramiliyo Johannesburg vhe na Vho Oliver Tambo. Vho vha murado wa ANC vha swika he vha nangiwa vha vha phuresidennde wa Youth League ya ANC. Nga murahu vho vha tshanda tsha muphuresidennde wa ANC.

Nga 1962, vho wanwa mulandu wa u fheđa muvhuso, tsengoni i no pfî Rivonia Trial. Musi we vha hađulwa vho amba zwi tevheldaho:

"Ndo lwa na tsikeledzo nga makhuwa, ndo lwa na tsikeledzo nga vharema. Ndo thonifha lutendo lwa u tenda kha dimokirasi na lushaka lwo vhofholowaho lune khalwo vhathe vhođhe vha tshila nga mulalo nahone vha tshi lingana. Ndi lutendo lune nda tama u tshila ndi khalwo nahone nda lu swikela. Fhediha arali zwo tea u ralo, ndi lutendo lwe nda diimisela u lu fela."

Vho fhedza miňwaha minzhi vhe dzhele. Musi vho no vhofholowa, vho vha muphuresidennde wa Afrika Tshipembe wa u thoma wa murema.

Vho wana pfufho ya *Nobel Peace Prize* nga 1993.

Nobel Peace Prize ndi pfufho i sa fani na dziňwe ine ya ñewa vhathe vhe vha ita uri shangoni hu vhe na u tsireledzea, hu vhe na na vhudziki kha muňwe na muňwe.

Kha ri nwale

Wanani pfanywa dza maipfi aya afho pharani mafhungo.

khethwa

diganelo

dzangalelo

vhudziki

edana

khandeledzo

thaphudza

Kha ri nwale

Vhalani mbudziso ni kone u nwala phindulo.

Vho Nelson Mandela vho bebwa ngafhi?

Ndi zwithu zwifhio zwivhili zwe vha tama u ita vhutshiloni?

Vho Mandela vha amba mini vha tshi ri vho lwa na tsikeledzo nga vharema na nga vhatshena vhuvhili hadzo?

Vha ri tshihulwane kha zwothe ndi uri vhathu vha tshile vhotthe nga mulalo. Ni vhona u nga lutamo lwavho lwo konadzea? Bulani uri ndi nga mini ni tshi ralo.

Vho Mandela vho wana pfufho ya *Nobel Peace Prize*. Ni vhona u nga vho dipfa hani musi vha tshi wana pfufho iyi? Bulani uri ngani.

Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga Vho Mandela nge na vhalala ngeneavhutshilo iyi?

Kharinwale

Humbulelani u nga khonani yanu ndi muthumudivhalea. Shumani nothe ni nwale phindulo dza mbudziso dzi tevhelaho: Ndi zwifhio zwinwe zwa zwithu zwiwlwane zwi no kwama inwi, muja wa hanu na hune na dzula hone? Ndi zwifhio zwi re na ndeme zwine na zwi elelw?

Humbelani khanani yanu uri a de tshikoloni na zwinepe zwa vhathe vha hawe zwine zwa sumbedza zwikhala zwi re na ndeme vhutshiloni hawe. Humbelani khonani yanu uri a t̄alutshedze uri ndi ngani o nanga zwinepe izwi.

Humbelani khonani yanu uri a kuvhanganye zwithu zwitanu zwi no mu kwama a de nazwo tshikoloni. Humbelani khonani yanu uri a talutshedze uri ndi nqani o nangwa izwi zwithu.

Tsha u fhedza, humbelani khonani yanu a fhedzise mafhungo aya.

Ndi dzulela u elelwa zwa musi _____

Tshiñwe tsha nyelolo yanga tshine tsha ntakadzesa ndi _____

Ndo lingedza nga maanda uri ndi _____

Ndi tungufhadzeswa nga musi _____

Ndi tama vhatu vha tshi nnyeletwa sa _____

Shumisani mafhungo ayo kha u riwala nganeavhutshilo ya khonani iyi.

A cartoon illustration of a young girl with dark hair and a red headband, wearing an orange tank top. She is sitting at a wooden desk, smiling and writing in a notebook with a blue pen. The background features a large sheet of white paper with horizontal blue ruling lines.

Kha ri nwale

Mafhungo a re zwibogisini a ri vhudza nga mafhungomatsvhudzi ane ra nga a wana tshitorini tsha Vho Nelson Mandela. Nomborani mafhungo a tshi tevhekana nga ngona ya kuvhekanyelwe kwa mafhungomatsvhudzi tshitorini.

Muñwali u ḋula tshipida tsha tshipitshi tsha Vho Mandela musi wa tsengo ya Rivonia Trial.

Muñwali u ri sumbedza vhuthu ha Vho Mandela.

Muñwali u bula dzina ḥa muthu ane a khou nwala ngae.

Muñwali u ri vhudza zwe Vho Mandela vha ita musi vho no fhedza tshikolo.

Kha ri nwale

Jamal o vha o futelela u tamba nga bola yawe lwe a vho hangwa u sedzulusa mafhungo e a vha o tea u nwalela mudededzi Vho Simpson. Mu lulamiseleni one.

Ni vhe na vhučanzi uri mafhungo aya a na malederedanzi, zwiga zwa u awela, khoma na zwigagarukela fhethu ho teaho.

ndi khou tama u tamba bola ya ragibii na khona ni dzanga nda kona u ya u vhona brian habana a tshi tamba metshe

hee vhanna ndo hangwa bugu ya tshuriwahaya u swiela muṭa na u vhekanya kamara yanga ngauri ndo vha ndi tshi khou tamba ragibii

Kha ri nwale

Livhanyani liambele kana murero muñwe na muñwe na tħalutshedzo ya hone.

U bika nga khulu.		U kovhela ha ḋuvha.
-------------------	--	---------------------

U tshi dza muro wa muvhuda, ranga u ya tshilaloni.

U tota tombo.

Ndi tshitaka tshe wa vhona ḋowa, u di ri i tshe ngomu.

Muthu a ḫangana na zwithu vhutshiloni, zwi di dzula zwi tshihumbudzo.

Muđini hu na lufu.

U songo nyadza muthu a sa athu pħesesa hune a bva hone kana nzulele yawe.

Murero ndi mupfufhi, kuambele kwo dowelwaho ku tshi buletshedza muhumbulo u re na vhučali ngomu. Liamele na ħone ndi kuambele, fħedzi maipfi e a shumiswa a amba zwine ḥa amba zwi khagala.

Kha ri ambe

Ndi ngani vhatu vha tshi kungedzela zwithu?

Musi ni tshi kungedzela zwithu, ndi nga mini zwi na ndeme uri ni ɏalukanye vhatetshelesi kana vhataleli vhanu?

Ni tea u shumisa luambode?

Ni nga shumisa mivhala i no vhonalesa kha khungedzelo?

Bulani uri ngani.

ɏalutshedzani khonani dzanu nga khungedzelo ine na vhone i tshi shuma ni bule uri ndi nga mini ni tshi ralo.

Khungedzelo ri tshila nadzo. Ndivho yadzo ndi u lingedza u ri ɏutuwedza uri ri renge tshinwe tshithu kana ri tende khatsho. U itela u kunga dzangalelo ɏashu, hu shumiswa maledere madenya a re kha zwivhumbeo na saizi (mielo) dzo fhambananaho; na mivhala i no kunga; zwifanyiso zwi songo dowelwaho kana zwi sa ɏalukanyiwi; khathihi na maipfi na mafurase a no sengenedza. Vhakungedzelj vha livhisa khungedzelo kha mifuda yo fhambananaho ya vhatu: vhaaluwa, vhaswa, vhatukana, vhasidzana kana vhabebi. Zwigwada izwi zwi pfi ndi zwigwadazwilivhiwa.

Kha ri vhale

vhana-vha-a-khana

MUTATISANO WA KUNGAKUNGA

Dzenani muṭatisanoni wa Kungakunga ni wine pfufho dza mat̄hakheni dici tevhelaho.

MUTATISANO WA
KUNGAKUNGA!

Pfufho ya u thoma: watshi i no dura RI 500 NA tshitake tsha dzibugu dici no dura R3 000.

Pfufho ya vhuhili: watshi i no dura RI 000

Pfufho ya vhuraru: u wana mahala magazini wa vhana-vha-a-khana.

Ñwana muñwe na muñwe u tea u vhala vhana-vha-a-khana – magazini wa vhana vha miñwaha ya 10 u swika kha ya 15. Ni nga thusa kha u ita uri magazini uyu u ñivhiwe nga vhana vhanzhi nge na dzena muṭatisanoni wa u dizaina khungedzelo ya magazini.

Mutatisano ndi wa vhana vhothe vha miñwaha ya 10 u swika kha ya 15. Khungedzelo i tea u vha ya Tshivenda nahone i vhe i mushumo wanu wa vhukuma. I ñwalwe kha muhwenga wa bammbiri.

Rumelani khungedzelo yanu kha: Muṭatisanoni wa Kungakunga wa vhana-vha-a-khana, PO Box 00000 Johannesburg, 1000 Ni vhe na vhuzanzi uri no ñwala dzina janu, miñwaha, dzina ja tshikolo tshanju na nomboro ya luñingo kha khungedzelo yanu.

Kha ri nwale

Khungedzelo i nwalelwa u rengisa tshirwe tshithu kana u ri t̄utuwedza uri ri ite zwīwe zwitħu.

Sedzani nga nt̄ha (u sikima) kha khungedzelo iyi ni ambe uri yo nwalelwa mini.

Ndi maipfi afhio kha khungedzelo iyi aue a vha one aue na thoma u a vhona?

Ndi nga mini e one aue na thoma u a vhona?

Tshigwadatshilihiwa ndi tshifhio – yo itelwa vhonnyi?

Ndi vhona u nga ndi nga mini ho shumiswa mivhala i no kunga kha khungedzelo iyi?

Ni vhona u nga ndi nga mini marwe a mafhungomatsivhudzi o khethululwa kha marwe a shumiswa kha zwivhumbeo zwi sa fani na zwīwe tshibogisini?

Khungedzelo iyi i ita uri ni tame u dzhena muṭaṭisoni? Bulani uri ngani.

Zwino tshimbidzani maṭo (u sikend) khungedzelo ni fhindule mbudziso idzi.

Vhathu vha nga wina pfufho dzifhio kha muṭaṭisano uyu?

Hu na zwigada zwa mirole mingana? Ndi mirole ifhio?

Ni vhona u nga hu do bvelela mini arali na nga dzhena muṭaṭisanoni uyu ngeno no rulema mushumo u si wañu?

Tshitake tsha dzibugu ndi mini?

Mafhungo aya ndi one kana a si one? Tangedzelani phindulo. Bulani nga fhasi ha fhungo l̄inwe na l̄inwe uri ndi nga mini ni tshi vhona u nga ndi l̄one kana a si l̄one.

Muṭaṭisano uyu ndi wa vhana vha no pfana na u nwala.

L̄one:

A si l̄one:

Nwana muñwe na muñwe a nga dzhena muṭaṭisanoni uyu.

L̄one:

A si l̄one:

Vhadededzi na vhone vha nga wina pfufho.

L̄one:

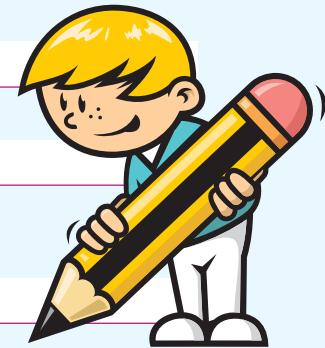
A si l̄one:

Tshit̄ori tsha muñwe na muñwe we a dzhena muṭaṭisanoni tshi do andadzwa kha magazini.

L̄one:

A si l̄one:

Ni nga sikima marwalwa ni tshi sedza nga nt̄ha ni tshi t̄oda muhumbulo u no angaredza mulaedza wao; ni nga sikena marwalwa ni tshi t̄oda zwidodombedza zwo tou lumbamaho.

Kha ri የwale

Dizainani khungedzelo ya
vhana-vha-a-khana.

Musi ni tshi dizaina khungedzelo yanu ni elekanye nga vhathetshelesivhavhali vhanu, zwine vha zwi takalela kana zwine vha si zwi takalele, luambo lune na tea u shumisa, na nyolo na zwifanyiso zwine na do shumisa.

Khungedzelo yanu i vhe yo itelwa vhana vha miñwaha ya vhukati ha 10 na 15 nahone i tea u vha i tshi takadza, i tshi tsivhudza, i tshi ደifha.

Ni songo hangwa u የwala mepe wa mihumbulo kha bammbiri ja u vetaveta uri እን ni thuse kha u pulanela khungedzelo yanu. Musi no no የwala khungedzelo yanu, humbelani khonani yanu a ni dzudzanyele yone.

Khungedzelo i itiwa (i dazainiwa) nga ንግድ

Vhunzhi ha khungedzelo dici itelwa u kunga vhathelesivhavhali vhanu, zwine vha zwi takalela kana zwine vha si zwi takalele, luambo lune na tea u shumisa, na nyolo na zwifanyiso zwine na do shumisa.

Ri shumisa maipfi, zwifanyiso, mivhala na zwivhumbeo zwi no kunga vhathelesivhavhali vhanu, zwine vha si zwi takalele, luambo lune na tea u shumisa, na nyolo na zwifanyiso zwine na do shumisa.

Vhathetshelesivhavhali: khungedzelo iyi yo itelwa vhonnyi? Vha na miñwaha mingana?

- **U kunga:** Ni nga ita mini zwa u ita uri vhathetshelesivhavhali vha tame u lavhelesa na u vhala khungedzelo yanu.
- **Luambo:** Shumisani luambo lu sa kondi lune vhathetshelesivhavhali vhanu vha do lu pafesa. Ni nga di shumisa luambo lwa tshikhau.
- **Zwikungamaño:** Khungedzelo yanu i do vha na zwifanyiso, zwinepe kana nyolo? Ni do shumisa mivhala ifhio?

Khungedzelo yanu

Kha ri nwale

Kha mutevhe we na ḡnewa afho fhasi, nangani ipfi ḥo fhelelaho li no yelana na pfufhifhadzo dza maipfi idzi (aburivesheni) dze na ḡnewa.

dzina	dzula	liti	līvhudzisi
anathomi	mbalo	līvhumbi	dzanda

dzin
līj
līvhumb
līpfan
anat
līvhudz

Kha ri nwale

Dzhenisani tshivhumbeo tshone tsha lītaluli līnwe na līnwe.

1. Nndu iyi ndi (khulu) _____ kha heīla.
2. Masindi ndi (seke) _____ u fhira Rabelani.
3. Tshikete tshawe ndi (vhudi) _____ nga maandā.
4. Lusunzi ndi (tuku) _____ kha thunzi.
5. Tshikolo tshashu tsho fhaṭwa nga 1974. Ndi (kale) _____.

Pfufhifhadzo
dza maipfi
(aburivesheni) ndi u
tukufhadza ipfi. Vhunzhi
ha pfufhifhadzo ya
maipfi hu thoma nga
lederedanzi ha fheла
nga tshiga tsha u awela.

Kha ri nwale

Itani ndogazwiga mafhungoni a tevelaho: ni shumise zwidēvhe na khoma fheethu ho teaho.

Ndi khou ṫoda muñwe na muñwe a re kilasini yanga a tshi dzhena mutatisanoni hu amba Mufumakadzi Vho Nkosi mudededzi washu.

Pfufhifhadzo ya ipfi anat i a shumiswa tshiñwe tshifhinga vhudzuloni ha ipfi ḥo fhelelaho ḥa anathomi.

Ndo wina mutatisano wa u dizaina khungedzelo lune ano maduvha nda vho pfī Rakhungedzelo.

Ri shumisa zwidēvhe
musi ri tshi:

- Dovholola zwe muthu a amba kokotolo.
- Ri tshi ambela ipfi līgede
 - vhudzuloni ha uri ri lī shumise li tshi amba zwo dōwelwaho.
- Shumisa dzina la miswaswo vhudzuloni ha dzina la vhukuma la uyu muthu.

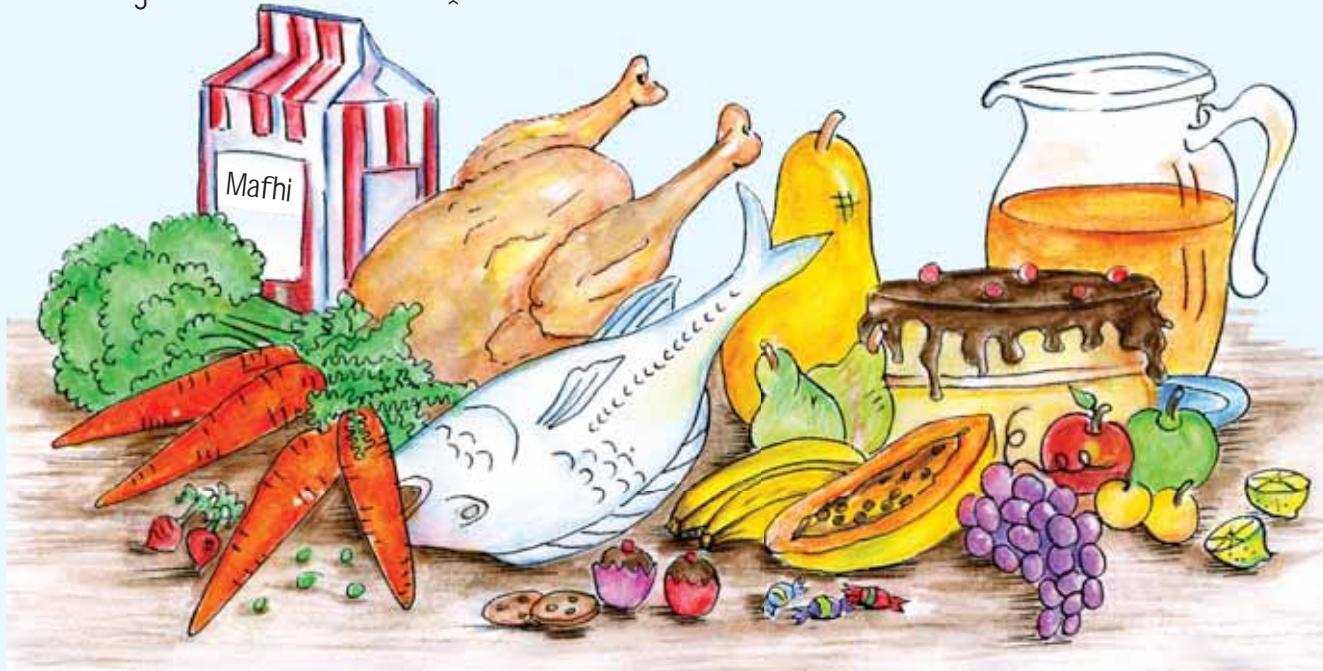
Zwiliwa, matakadzambilu!

Kha ri ambe

Shumani ni kha zwigwada.

Talutshedzani tshigwada tshañu uri zwiliwa zwine na zwi funesa ndi zwifhio, zwi bikwa nga mini na mini (thinganywa) na uri ndi nga mini ni tshi vhona zwi tshi difhesa.

Kha ri vhale

Vhalani khungedzelo i tehelaho.

TriangelatshiswiTulo ya Swondaha

Vhana!

Ilani

thumbu

dzi tou

RWEE!

9 Pickle Road, Pickleville, OOO IIII 222

ZWI RE KHA MENYU:

- muesli, mitshelo, yogati na mutoli
- makumba, sozedzhi dza kholomo, matamatisi o kadzingwaho, ngowa dzo thathiwaho na phiriphiri yashu tswuku i no tapitela.
- yogati, aisikhirimu na dzhusi ya mitshelo mitetetete.

MUDIFHO!

R29.95

NGA NWEDZI WA THANGULE! 11:00 – 14:00

Kha ri nwale

Vhalani mbudziso ni kone u nwala phindulo dzadzo.

Ndi ngani khungedzelo iyi yo nwaliwa?

Ndi maipfi afhio kha khungedzelo iyi ane a vha one ane na thoma u a vhona?

Ndi nga mini e one ane na thoma u a vhona?

Tshigwada tsha vhatalelivhathetshelesi ndi tshifhio? Nwalani mafhungomatsivhudzi ane a talusa tshigwada itsi.

Ndi vhona u nga ndi nga mini ho shumiswa mivhala i no kunga kha khungedzelo iyi?

Ni vhona u nga ndi nga mini marwe a mafhungomatsivhudzi o khethululwa kha marwe a shumiswa zwibogisini, kha zwivhumbeo zwi sa fani na zwiñwe zwa naledzi na mivhala?

Khungedzelo iyi i ita uri ni tame u ya *Pickled Peppers*? Bulani uri ngani?

Khungedzelo iyi i shumisa alitheresheni (musi mibvumo ye ya vhambela i tshi thoma nga mubvumo u no fana). Nwalani tsumbo i no bva kha khungedzelo.

Ni vhona u nga vhana vha nga la u swika thumbu dici tshi rwee afha fhethu? Bulani uri ngani?

Kha ri nwale

Vhalani zwine Dora a khou vhudza Xani. Ni kone u nwala khasaledzo yavho nga maipfi maambiwa.

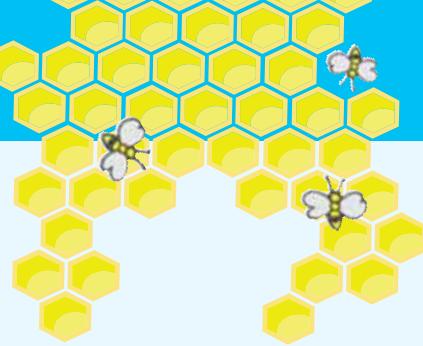
Dora a vhudzisa

Xani a fhindula

Khungedzelo ya notshi dza mutoli

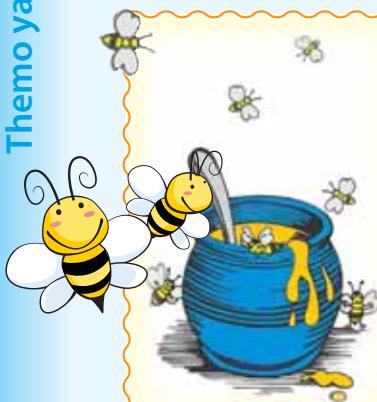

Kha ri nwale

No humbelwa u ita khungedzelo ya mutoli muswa wa *Cape fynbos*. Tshigwadatshilivhiwa ndi tsha mirole ya miñwaha ya 10 na 15.

Lavhelesani mafhungo a re afho phasi. Ni nga kha di shumisa miñwe ya mihibumbulo iyi. Swayani nga muvhala wa tada mihibumbulo ine na vhona u nga ni do i shumisa. Ni nga kha di shumisa maipfi, mafurase na mafhungo anu inwi muñe.

Notshi dza 10 000 dzo kuvhangana dza ita mutoli yu.

Mutoli wavhudzi u sa solisei!

**Notshi dza Afrika
Tshipembe dzo shumesa tshilimo tshino.**

**U ita kilogireme
ya mutoli, notshi
dzo fhufha u bva**

Johannesburg u swika Cape Town na u vhuya lu no swika kamalo.

U a difha kha vhurotho na tieni.

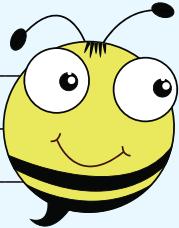
U a difha naho u wothe.

Thetshelani vhuçapiçapi.

**Wo itwa nga notshi dici re
na mutakalo na dakalo.**

Kha mitaladzi u si na tshithu, nwali kha maipfi, mafurase na mafhungo anu inwi muñe ane na do a shumisa kha khungedzelo yanu.

Neani dzina mutoli wanu. Li nwalen kha khungedzelo yanu nga ntsha. Lingedzani u shumisa alitheresheni kha dzina ili u itela u kunga dzangalelo la tshigwada tsha vhathetshelesivhavhali.

Zwino shumisani mafhungo aya e na a swaya nga muvhala kha u nwala khungedzelo yanu kha siatari la seli.

Musi ni tshi khou nwala khungedzelo yanu ni tea u elekanya zwi tevhelaho:

Tshigwada tsha vhathetshelesivhavhali – yo itelwa vhonnyi?

Luambo lune na lu shumisa – a lu kondi ngeno lu tshi shuma? Lu a kunga dzangalelo la muvhali?

Saizi ya maleđere ane na do a shumisa – a do fhambana zwi tshi langwa nga maipfi, mafurase na mafhungo o fhambananaho?

Mivhala ine na do i shumisa – ni do shumisa mivhala ifhio kha u kunga dzangalelo la tshigwada tsha vhathetshelesivhavhali?

Zwifanyiso zwine na do zwi shumisa kana na ola – ni do zwi vhea ngafhi?

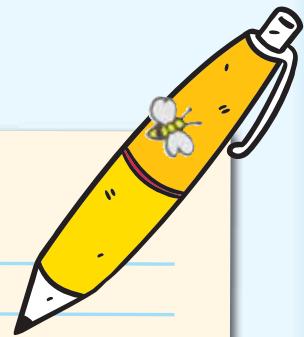
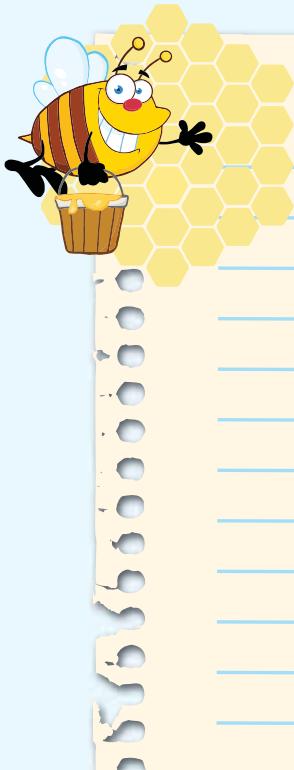
Zwivhumbeo zwa tchipentshela zwine na do shumisa – ni do kunga hani mađo nga maipfi na mafurase?

Mafhungomatsivhuzi anu, thoho ya khungedzelo na zwivhumbeo zwa tchipentshela – ni do zwi vhea ngafhi?

Musi ni sa athu nwala khungedzelo yanu, i pulaneleni kha bammbiri.

Ni vhe na vhuzanzi uri mafhundo aŋu a a kunga na u sa kondà. Musi no no fhedza u ንwala, humbelani muňwe muthu a i vhalulule, a ታhise mihumbulu, arali zwo tea, a i dzudzanye (lulamisa).

Kha ri ንwale

Itani fhungozwało nga ዝንዬ እና maipfi haya.

takadza

difha

mutakalo

dakalo

Fhungozwało ndi fhungo
li re na davhi ስትዝ
fhedzi, hu na ዘfhungo
muthihi na nyito.

Tsumbo:

Mutoli wa matħakkeni
wo rengwa vhukuma.

żefħungo

nyito

Kha ri ambe

Phambano vhukati ha zwi no khou sumbedzwa baisikoponi na zwe zwa bveledzelwa thyetha ndi ifhio?

No no vhuya na ya thyetha?

Arali no no ya, no vhona mini?

Talutshedzani tshigwada tshanu kana kilasi nga litambwa le na li talela ni lingedze u vha tutuwedza uri vha li talelevho.

Kha ri vhale

Vhana u mona na lifhasi lothe vha a diphiña nga tano la *Pippi Longstocking*. Miñwahani i si gathi yo fhiraho, vhana vha Johannesburg vho vha na mashudu a u kona u talela tano ili.

Lavhelesani khungedzelo ni vhone uri ndi nga mini tano la *Pippi Longstocking* li tshi mvumvusa vhukuma.

Seani u swika mbabvu dici tshi vhavha

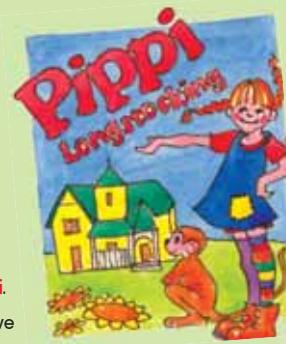
O VHUYA NGE A FUNESWA!

Thyetha ya Vhana ya Lushaka i a dikukumusa musi i tshi divhadza uri tshifhinga tsha *Pippi Longstocking* tsho swika, ndi lungano lwa vhana lu no seisa. Litambwa ili li do sumbedzwa nga tshifhinga tsha holedi ya zwikolo ya Phaseka, u thoma nga la 7 la Thafamuhwe.

Pippi ndi musidzanyana a no takadza nga maanda a no dzula nduni irinewho, e na bere na thoho ya tshifuwo. Zwiito zwa Pippi zwi sa divhalekani (zwa vhułouču) zwi a seisa nga maanda, fhedzi zwi a ita zwi tshi mu dzenisa khakhathini! Vhana vha a takalela vhukuma u vhona uri u do fhelela ngafhi.

Ndi muthu a no funea, nahone vhana vhothe vhane vha vhona litambwa lawe vha tama u vha Pippi. Musi tano lo no fhelela vhana vha gidimela laiburari u ya u wana bugu ya *Pippi Longstocking*. Arali ri tshi tou zwi amba zwavhudzi, Pippi ha nyalei.

Nyimbo dici no imbiwa, mitshino na u diphiña nga vhotshilo ndi zwithu zwine zwa ita uri tano ili li funeswe nga vhana. Idani ni tue na Pippi, thoho yawe, ri sa hangwi Vho Nilsson, na bere yavho ya tshifuwohaya. Idani ni vhone musi avha vhothe vha tshi diphiña lunzhilunzhi nga vhotshilo nga ndila i

U bva nga la 7 Thafamuhwe u swika nga la 16 Lambamai

Litambwa la *Pippi Longstocking* li do sumbedzwa ngei kha Thyetha ya Vhana ya Lushaka, 3 Junction Avenue, Parktown, Johannesburg. Nga tshifhinga tsha musi zwikolo zwo vula, hu tambiwa vhukati ha vhege nga 09:00 na nga 10:30. Musi zwikolo zwo vala hu tambiwa nga Musumbuluwo u swika Mugivhela nga 10:30 na nga 14:30.

U buka (u vhaledza)
nga tshigwada na
luafhulelo lwo itelwaho
zwikolo, zwi hone.

Kha ri nwale

Vhalani mbudziso ni kone u nwala phindulo dzadzo.

Ndi ngani khungedzelo iyi yo nwaliwa?

Ndi maipfi afhio kha khungedzelo iyi ane a vha one ane na thoma u a vhona?

Ndi nga mini e one ane na thoma u a vhona?

Tshigwada tsha vha舌alelivhathetshelesi ndi tshifhio? Nwalani mafhungomatsivhudzi ane a 𩶻alusa tshigwada itshi.

Ndi vhona u nga ndi nga mini ho shumiswa mivhala i no kunga kha khungedzelo iyi?

Ni vhona u nga ndi nga mini marwe a mafhungomatsivhudzi o khethululwa kha marwe a shumiswa zwibogisini, kha zwivhumbeo zwi sa fani na zwiňwe zwa 𩶻aledzi na mivhala?

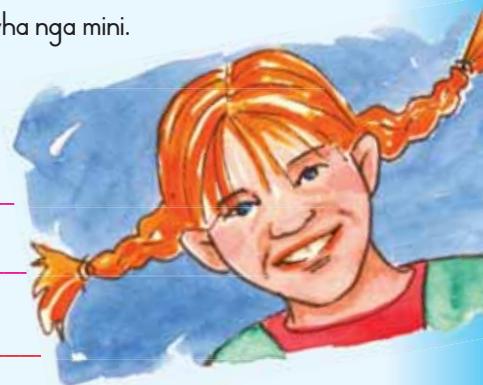
Wanani mafhungo ane a lingeda u ni 𩶻utuwedza uri ni ye u 𩶻alela 𩶻ano ili ni a nwale hafha:

Ni vhona u nga 𩶻ano ili li a seisā nga maanda?

Litambwa la Pippi Longstocking lo no vhuya la 𩶻aniwa afho thyetha? Bulani uri ni zwi 𩶻ivha nga mini.

Nwalani mafhungo ni tshi amba zwine na vhona litambwa la Pippi Longstocking li tshi amba ngazwo.

Talutshedzani uri lifurase la "u do fhelela ngafhi" la amba.

Kha ri nwale

Ni khou ya u nwala khungedzelo ya litambwa la tshikolo. Ndi mafhungo mahulwane uri khungedzelo yanu i tea u tutuwedza vhatheuri vha de tanoni la hone, ngauri ni khou toda u kuvhanganya masheleni a vhana vha re vhaholefhalo.

Shumisani manwe a maipfi aya, mafurase na mafhungo kha khungedzelo yanu. Ni ite na u nwala mihibulo yanu, kha mitaladzi i re fhasi ha mutevhe.

tshitiori tsha matakadzambilu	vhatambi vha sa takadzi zwone
mufhindulano u no nyanyula	miswaswo
tshibulebule	vhukonani
lufuno lu tanzwa mbilu	thasululo i no rudza mbilu
tanola muta wotho	5 – 8 Khubvumedzi

Musi ni tshi khou nwala khungedzelo yanu ni vhe na vhuhanzi uri ni dzenisa zwi tehelaho:

- Dzina la litambwa lo nwala nga maledere madenya, matwu a mivhalavhala (ni tea u nea litambwa yanu thoho)
- Ndi vhonnyi vhane vha khou tamba litambwani
- Litambwa li do tambelwa ngafhi
- Deithi, duvha na zwifhinga zwa matano
- Thalutshedzo pfufhi ya uritambwa ili li amba nga mini
- Kubukele

VHUSEVHEDI:

- Shumisani luambo lu sa kondi ngeno lu tshi shuma.
- Vanganyani saizi ya maledere aye na do a shumisa kha maipfi, mafurase na mafhungo o fhambananaho.
- Nangani mivhala i no kunga matso.

• Zwifanyiso zwine na do gera kana na ola zwi tea u vhudza vhatheuri ndi litambwade.

• Shumisani zwivhumbeo zwa tshipentshela, zwi do shuma kha u kunga matso uri a sedze maipfi na mafurase a re na ndeme.

• Kudzudzanyelwe kwa khungedzelo yanu ku tea u kunga matso a vhatheuri nahone ku tshi yelana na zwine na khou kungedzela.

Musi ni sa athu የውላ khungedzelو yanu, i pulaneleni kha bambiri. Ni vhe na vhuታንzi uri mafhungo anu a kunga na u sa kondà. Musi no no fhedza u የውላ, humbelani muñwe muthu a i vhalulule, a ታහise mihumbulو, arali zwo tea, a i dzudzanye (lulamisa).

Kharinwale

Tangedzelani liiti ni talele lidadzisi f'hungoni linwe na linwe kha a tevhelaho. Ni kone u bula uri lidadzisi li talutshedza kuitelwe kwa nyito, hune nyito ya khou bvelela hone, kana tshifhinga tshine nyito ya bvelela ngatsho.

Tsumbo: Jane a vhala manweledzo a litambwa la Pippi Longstocking nga u t̄avhanya. Nga u t̄avhanya li t̄alutshedza uri nyito yo bvelela hani. O vhala manweledzo nga ndilade? Nga u t̄avhanya.

Malindi o ḫuwa nga u ṫavhanya.	
Litambwa ja <i>Pippi Longstocking</i> lo tambiwa nga madekwana.	
Ro diphina nga maanda nga litambwa lwe ra vhanda zwanda nga manyanyu.	
Ro ya u ṫalela litambwa mulovha ro ḫuwa nga bisi.	

Mutatisano wa khomphiyutha

Kha ri ambe

No no vhuya na dzhena muꝝatisanoni? Arali zwo ralo, ꝝalutshedzani tshigwada tshanu zwe na wina. Arali zwi songo ralo, ꝝalutshedzani tshigwada tshanu zwine na nga tama u wina muꝝatisanoni wo raloh.

Tshikolo tsha hanu tshi na dzikhomphiyutha? Arali tshi nadzo, ni a ya kilasini dza u guda khomphiyutha? ꝝalutshedzani tshigwada tshanu.

Arali ni si na khomphiyutha tshikoloni, ꝝalutshedzani tshigwada uri ndi nga mini zwi na ndeme uri ni vhe nadzo tshikoloni tshanu.

Kha ri vhale

Mutatisano wa khomphiyutha wa Brain Box

Winelani tshikolo tshanu
khomphiyutha!

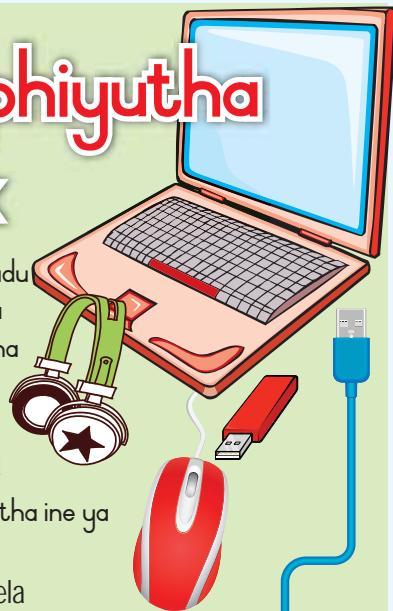

Ri khou ꝝoda inwi kana kilasi yanu ni tshi dizaina khomphiyutha. Itani tshimangadzo! A zwi vhuyi zwa kond!

Tendeleni ꝝhalukanyo yanu i tshi pelevhela nalo! Sikani khomphiyutha ine ya do ita uri vhutshilo hanu vhu takadze na u difha!
Zwine na tea u ita ndi u ola tshifanyiso tshi sa kondi ni tshi kungedzela khomphiyutha yanu. Kha kungedzela iyi ni ri vhudza uri khomphiyutha yanu i kona u ita zwifhio. Khomphiyutha ine ya vha yone ya **vhukumakuma** nahone i tshi nyanyula i do wina! Ni songo hangwa u shumisa ndila dza u ita kungedzela dze na guda.

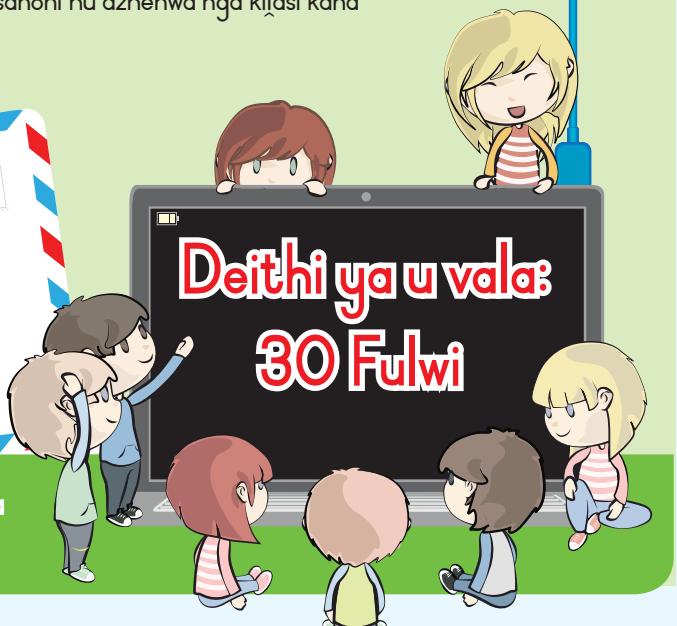
Zwinoha, vhagudi na vhadededzi, dzenani fhasi ni shumise maluvhi an! Dobani penisela na khirayoni ri thome. Muꝝatisanoni hu dzenwa nga kilasi kana mugudi nga ethe.

Tshikolo tshanu tshi nga vha na mashudu tsha wina khomphiyutha ya muꝝe (pc) ya Brain Box i no dura RIO OOO, ho ingwa nthu u thireiniwa nga vha HANDS-ON Computers.

**Deithi ya u vala:
30 Fulwi**

Ni songo hangwa u nwala dzina hanu na direse ya tshikolo tshanu.

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Shumisani khiyi iyi kha u ta uri ni ita thiki tshibogisini tshifhio:

I = nga maanda/kanzhi; 2 = zwičukutuku/tshiňwe tshifhinga; 3 = na luthihi

I 2 3

Ni a takalela zwa khomphiyutha?

Bulani uri ngani:

Ni na vhukoni ha khomphiyutha?

Ni vhona u nga khomphiyutha dzi na mushumo kha vhana vha tshikolo?

Lavhelesani mučatisano – pfufho yayo ndi vhugai?

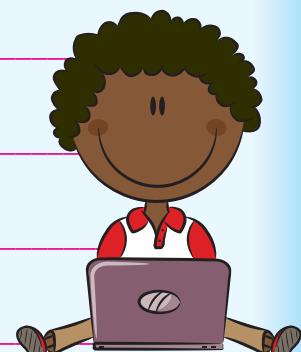
Ni tea u ita mini uri ni dzhene kha mučatisano uyu?

Hu khou kungedzelwa mini?

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhonnyi?

Ni nga dzhena kha mučatisano uyu? Bulani uri ndi ngani.

Ndi nnyi a no khou lambedza mučatisano uyu?

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhungo a tevhelaho. Shumisani marwe a maipfi a re tshibogisini uri a ni thuse.

a zwo ngo ḋowelwa	u humbulela		tshithu tshiswa tshi songo ḋowelwaho	pulane	takalela
u sa mangadza	u sika	tshiswa tshi si tsha u kopela	u sa anza	u shumisa muhumbulo	u elekanya

U dizaina tshithu zwi amba _____

Tshithu tshine tsha vha tshimangadzo ndi _____

Tshithu tsha vhukumakuma ndi _____

Thalukanyo yanu ndi zwine zwa ita uri ni _____

Kha ri ñwale

Talani mitalo ni tshi livhanya mafurase a re kha tshanda tsha monde na ḥhalutshedzo dzao dzi re kha tsha u la.

u finya dza khwathá
u fhufha vhavhili vha sera
u sela nga lu no bvuda
u fhira dzi tshi hamawa
u fara ludongo nga hu fhisaho

u ṭangana na zwi kondaho
u penga
u tshina nga dakalo
u shuma nga nungo dzothé
zwithu a zwi tshimbili zwavhudí

Kha ri ñwale

No humbula u dzhena kha mutatisano wa *Brain Box Computer*.

Humbulani nga lushaka lwa khomphiyutha ine na khou humbula u i vhumba. I do ita mini? I do vha yo tou itisa hani? Ni elelwé u ita uri khomphiyutha yanu i fhambane na dziñwe nahone i nyanyule. Zwino i ḥalutshedzeni.

Kha ri ñwale

Fhedzisani mafhungo aya nga u ñwala liiti lone.

Vhana vha Gireidi 5 vha na khomphiyutha mbili dzi no vha _____ . (thusa/thusela)

Mila na Mathapelo vha na khomphyutha dzine vha dzi _____ . (shumisa/shumela)

Vharíwe vha vhadededzi vhashu vha ri _____ khomphiyutha (gudisa/gudela).

Vhunzhi ha vhatukana na vhasidzana vha _____ mitambo ya khomphiyutha (funesa/funisa).

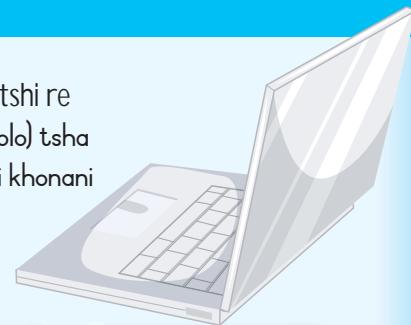
Khomphiyutha ya tshikoloni tshashu ya kalekale i kha di _____ na ñamusi (shuma/shumana).

Kha ri nwale

Pulanelani ni ite kungedzela ya khomphiyutha tshikhalani tshi re afho fhasi. Ni songo hangwa u dzenisa na tshifanyiso (nyolo) tsha khomphiyutha! Musi no no fhedza kungedzela yanu, ifheni khonani yanu a i lavhelese na u i dzudzanya arali zwo tea.

Handwriting practice lines for the sentence above.

Mutevhemùoli

NDI A KONA

u amba nga nganea	
u topola muanewa, puloto na mulaedza	
u vhala zwe zwa ṭumbulwa kha nganea	
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho	
u amba nga ṭhoho	
u topola muhumbulo	
u የwala phara i re na ṭhoho na mafhungomatikedzi	
u የwala manweledzo	
u livhanga maipfi na zwine a amba	
u shumisa masala a vhushaka	
u topola ṭhalutshedzo dza mafanyisi	
u vhala tsenguluso	
u rera nga vhaanewa, puloto na fhethuvhupo zwa bugu	
u የwala mafhundo ndi tshi shumisa maipfi a no bva kha phara	
u የwala tsenguluso ndi tshi shumisa fureme	
u topola maiiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho	
u shandula maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho a vha kha tshifhinga tsha zwino	
maiti	
u የwala mafhundo ndi tshi shumisa mapfanisione	
u pađula maipfi a bva madungo	
u amba nga dayari	
u vhala tshiñwalwa tsha dayari	
u rera na u topola phambano vhukati ha nganea, nganeavhutshilo na tshiñwala tsha dayari	
u topola tshifhinga tsho fhiraho na mađumi	
u shumisa mađaluli, mađadzisi na mađanganyi kha u vhumba mafhundo	
u shumisa masalambuelamurahu	
u vhala nganeavhutshilo	
u topola pfanywa	
u topola mihumbulomitikedzi kha phara	
u wama ṭhalutshedzo dza maipfi na mafurase	
u bula muhumbulo wanga	
u የwala nganeavhutshilo	
u vhekanya mafhungomatsivhudzi	
u shumisa zwiga zwa u vhala	

u shumisa mirero na maidioma	
u amba nga zwipiđa zwa khungedzelō	
u rera nga khungedzelō	
u vhala khungedzelō	
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama khungedzelō	
u sikena khungedzelō	
u pulana, u sika na u dzudzanya khungedzelō	
u topola ṭhukhufhadzo ya maipfi	
u የwala zwivhumbeo zwone zwa mađaluli	
u ita ndongazwiga mafhungoni ndi tshi shumisa khoma na zwidēvhe	
u amba na tshigwada tshanga nga risipi	
u የwala mafhundo sa maambiwa	
u ita khungedzelō ndi tshi shumisa maipfi na mafurase o tou lumbamaho khathihi na maipfi na mafurase a nne muñe	
u የwala mafhungozwao	
u amba nga phambano vhukati ha fiđimu na ṭano	
u amba nga ṭano ḥe nda vhuya nda ṭalela khathihi na u ṭuđuwedza tshigwada tshanga uri tshi ḥi ṭalelelevho.	
u ṭalutshedza ṭhalutshedzo dza mafurase	
u topola maiti na mađadzisi	
u amba nga ndeme ya khomphiyutha	
u livhanya mafurase na maipfi	
u topola ṭhalutshedzo dza mafurase	
u የwala ṭhalutshedzo pfufhi	
u fhedzisa mafhundo ndi tshi shumisa maiti one	

Thero ya 6: Mañwalwa a tshakatshaka

Zwitori

Themo ya 3: Vhege dza 5 - 6

81 Lungano Iwa Namibia 36

U amba na nga lungano.
U ita litambwa ja lungano.
U vhala lungano.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama lungano.
U wana uri lungano lu amba nga mini o sedza thoho yalwo.
U sikima lungano.
U topola aljtheresheni na kushumiselwe kwa nyambahunzhi.
U talutshedza uri zwifanyiso zwi khwathisedza.
kupfesesele nga ndila ifhio.
U wana mibvumo i no itwa nga zwipuka.
U tħahisa miħumbulo.
U talukanya kushumiselwe kwa zwiddevhe.
U livhanya thalutshedzo dza mafurase na maipfi.

82 Zwiñe hafhu nga phukha na zwikhokhonono 38

U shumisa tħati kha u pulanelia phara ya u talutshedza.
U rħwalulula mafhungo e kha maambelwa.
U vhumba mbudziso dzi tħi bva kha zwitata mennde.

83 Lungano Iwa Tħizulu 40

U anetshela tħigwada tħitor. U vhala lungano Iwa Tħizulu U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga lungano.
U wana muħumbulo muhulwane wa lungano.
U wana vhaanewa vhahulwane vha lungano.
U wana pfunzo ya lungano.
U livhanga maipfi na thalutshedzo dza.

84 U talutshedza zwipuka na vħathu 42

U rħwala phara mbili dza u talutshedza dzi amba nga luaviavi na ɻowa a tħi shumisa maipfi e a ɻewa.
U livhanya maidioma na thalutshedzo dza.
U shumisa pulane kha u rħwala phara ya u talutshedza i no amba nga khonani yawie.
U rħwala tħirendo tħa tħipuka ndi tħi shumisa mafanyisi.

85 Zwitor zwa u takadza 44

U rera nga tħitor tħi re kha khathuni.
U ita litambwa ja tħitor e kha tħigwada tħawwe.
U vhala lungano Iwa Tħaina na Iwa India U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama zwitor.
U topola vhaanewa zwitorini.
U wana uri zwitor zwi khou bvelela ngafhi.

U wana pfunzo dza zwitor.
U tħahisa muħumbulo.
U nweledza tħithihi tħa zwitor.

86 Lungano Iwa nne muñe 46

U shumisa mepe wa miħumbulo a tħi pulanelia u rħwala lungano.
U shumisa mepe wa miħumbulo na thħowwana a tħi pulanelia u rħwala lungano.
U tħuma mafhungo ndi tħi shumisa małanganyi.
U shumisa madzina vhukuma vhuimoni ha masala.
U topola madzina zwao na madzinamaiti.

87 Tħitor tħo shandeho 48

U rera e kha tħigwada tħawwe nga ndeme ya u vha na vhudifhinduleli na u tħaganedza vuđifhindulela ha zwiito zwawe.
U vhala lungano.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tħitor.
U tħahisa muħumbulo waw.
U topola vhaanewa vha re tħitorini.
U wana pfunzo ya tħitor.
U talutshedza zwine l-furax ja "tħitodzimare" ja amba.
U livhanya mafurase na maipfi e a shumisa tħitorini.

88 Luambo 50

U tħuma mafurase na thalutshedzo dza ndi tħi vhumba mamethafore.
U talela maambunzhi a re one.
U bu lauri mafhungo ndi magarukela naa kana ndaela.
U rħwalulula phara a tħi shumisa ndongazwgia dzone.
U rħwala phara mbili ndi tħi shumisa małumi.

Mañwala a u tsivhudza Themo ya 3: Vhege dza 7 - 10

89 Mutsho 52

U amba nga phambano vhukati ha mutsho na kilima.
U vhala mañwala wa no amba nga mutsho.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama mañwala.
U ɻea phara thoho.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

90 Mutsho vunduni ja hashu 54

U ita mepe wa miħumbulo u no kwama mutsho.
U shumisa mepe wa miħumbulo kha u rħwala phara dzi no amba nga mutsho.
U topola maiti na mafħambanyi mafhungoni zwao.
U tħangħxa mafhungo ndi tħi shumisa małanganyi.

91 Mutsho wo kalulaho 56

U rera nga mithathabo na phenyo.
U vhala phara i no amba nga mvula ya mithathabo na phenyo.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga phara.
U saukanya nyolo ya mutsho.
U shumisa nyolo kha u sumbedza zwihangi na mvelelo.
U livhanya muftevhe wa maipfi na maipfi a no amba zwithihi nao a re kha phara.

92 Mutsho na mvula 58

U shumisa nyolo kha u dubekanya mafhungomatsvhudzi.
U rħwala phara dzo disendekaho nga nyolo.
U rħwala mafhungo a tħi shumisa homonimi.

93 Mariwe hafhu nga mutsho 60

U amba nga phambano ya mutsho kha zwifhinga zwo fħambananaho zwa rħwaha.
U rera nga mutsho une a u funesa na une a si u funese.
U vhala phara i no amba nga mutsho na madi.
U livhingga maipfi na zwine a amba.
U vhala phara a fhindula mbudziso.
U bu lauri mafħumbulo waw.
U rħwala phara ndi tħi bu lauri mafħumbulo waw.
U talela madzinamaiti mafhungoni.

94 U rħwala nga mutsho 62

U livhanya zwifanyiso na zwithu.
U rħwala phara i no amba nga mutsho.
U topola masala.
U rħwala mafħungo ndi tħi shumisa masala.
U rħwala mafħungo ndi tħi shumisa maipfi a anamatopia.

95 Mvumbo ya mutsho 64

U rera nga zwi no kwama mutsho musi e kha tħigwada tħawwe.
U thetħelesa kħasho ja mutsho na u ita muvhigo waw ie muñe
U vhala mepe wa mutsho.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mepe wa mutsho.
U bvumha mutsho.

96 U sedza mutsho Iwa u fħedza 66

U ita mepe wa miħumbulo wa mvumbo ya mutsho.
U rħwala muvhigo wa mutsho a tħi shumisa mepe wa miħumbulo.
U dzudzanya li ħiġi.
U topola maiti na mafħadżi flhungoni.
U rħwala mafħungo ndi tħi shumisa madzina a khumbulelw.
U rħwala mafħungo ndi tħi shumisa maipfi a re na mupeleż muthihi ngeno a tħi amba zwo fħambananaho.

Kha ri ambe

Ni kha di elelwa lungano lwe na vhuaya na lu vhala kana na tou lu pfa?

Anetshelani tshigwada tshanu lungano. Ni kone u ita litamba la lungano ulu na tshigwa tsha vhoiwe ni tshi li taneli kilasi.

Tshinda i mutshilani

"Kha ri kuvhangane vhatkhavhane," ndi Vho Ndau vha no ralo. "I tsini na u shoma, ri tshi lwa na muvhuso wa zwikhokhonono. Vhunga hu nne mulangammbi (dzhenerala), ndi do ni ranga phanda ri tshi tasela. Musi ri sa athu thoma, nothe ni tea u pfesesa ndila ine ra do lwa ngayo." Ha mbo sendela tholo, noni na phunguhwe zwo pangula ndevhe uri zwi pfesese. "Ri vhahulwane khazwo zwikhokonono hezwi," hu amba Vho Ndau. "Fhedziha, maswina ashu a ri fhira nga kule siani ja tshivhalo tshao. Ri songo a pfela vhuungu na luthihi. Ri tea u tasela ra vha phusukanya vhothe."

Dzhenerala Vho Ndau vha tsitsa ipfi vha hevhedza, u itela uri hu vhe vhaafisiri vha mmbi fhedza vha no vha pfa. "Zwino ni mpfe ni mpfesese, ngauri heyi ndi yone pulane yashu khulwane. Ni vhudze maswole anu uri matu avho a dzule e kha nne tshifhinga tshothe musi ri nndwani. Vhunga ndi tshi do vha ndi phanda ndi do kona u vhona uri ri khou kunda naa kana ri khou kundwa. Arali ri tshi khou kunda ndi do imisa mutshila wanga wa leleda muyani. Arali maswole a nga vhona mutshila wanga wo ima ngauralo, vha lwe vha

tshi ya phanda. Fhedziha, arali ri tshi khou kundwa, ndi do tsitsa mutshila. I do vha tsivhudzo ya uri ri rembuluwe ri shavhe."

Nangoho tholo, noni na phunguhwe zwa thethselesa vhukuma musi zwi tshi newa ndaela. Dza enda dzi tshi vhudza manwe maswole mulaedza uyu. Vho Ndau vha mbo nwethuwa; vha divha uri maano avho ndi mahulu.

Tshe vha si tshi divhe ho vha uri matsina, maluvhani a re henefho tsini, ho vha ho dzumbama notshi ye ya pfa zwothe zwa zwa vha zwi tshi khou ambiwa. Iyi notshi ya mbo tuwa yo hwalela ya ya sevha zwirwe zwikhokhonono mafhungo e ya pfa.

Vho Ndau vha vhomba, ndou ya lidza lufhalafhala, nndwa khulu ya thoma. Zwo dzhia tshifhinga masia aya mavhili a tshi lwa u lingana. Generala Vho Ndau, mutshila u ntsha muyani, vho sumbedza u vha murangaphanda wa vhuiali, gomane ya zwipuka ya zhaka i tshi ya phanda.

"Zwi tshi ya, zwi tshi ya, zwa tou vha khagal a kha mulangammbi wa zwikhokhonono uri muvhuso wawe u do wa. A lavhelesa notshi a ri, Tshifhinga tsho swika."

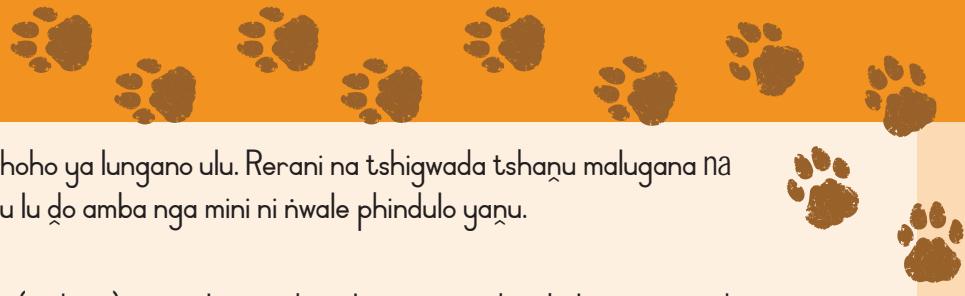
Ndi one mipfi e notshi ya vha yo lindela u pfa one eneo. Yo vha i tshi divha zwine ya fanela u ita na uri zwi do itwa ngafhi! Khathihi fhedzi, ya vha

yo tuwa ngeno nndwa i tswuku. Hu si kale ya mbo wana hune Vho Ndau vha hone, ya nwethuwa musi i tshi divhekanya. "Tshinda i mutshilani!" ya vhidzelela, zwenezwi i tshi luma Vho Ndau uri vha divhe vhathe. A huna na muthihi wa phukha idzi we a zwi vhona kana a zwi pfa musi notshi i tshi zitamedza Vho Ndau. Zwe dza vhona ho vha mutshila wa murangaphanda wavho we khathihi fhedzi, wa mbo di fhasi nyatsha. Dza mbo di zwi talukanya zwavhuqivhuquri zwi amba mini: shavhani! Ha mbo vha u kunda ha zwikhokhonono ne notshi ya vha tholi maluvhani nndwa i sa athu na u thoma.

Kha ri nwale

Lavhelesani ḥohoho ya lungano ulu. Rerani na tshigwada tshañu malugana na uri lungano ulu lu ḫo amba nga mini ni nwale phindulo yanu.

Ni kha ḫi elelwa uri ri tshimbidza maṭo (u sikima) marīwalwa ri tshi itela u wana muhumbulo wa u angedza mafhungo? Zwino itani zwinezwovho na kha lungano ulu, ni kone u nwala zwine na vhona i pfunzo ya tshiṭori itshi.

Ndi nga mini Vho Nda vho humbula uri phukha dzo ḫo kunda nndwani?

Ndi nga mini phukha dzo fhedza dzo kunda?

Ndi nga mini Vho Nda vho wisa mutshila?

Ndi nga mini ḥotshi yo zwi kona u thetshesla pulane ya nndwa?

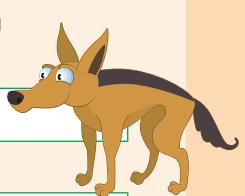
Ni vhona u nga ḥohoho ya lungano ulu i a seisa? Bulani uri ngani?

Figara ya muambo, i re afho fhasi, ine muṇwali a i shumisa mafhungoni aya, ndi ifhio? "... zwenezwi i tshi luma Vho Nda vha ḫivhe vhathe."

Talutshedzani uri zwifanyiso zwi ni thusa nga ndilade uri ni kone u pfectesa lungano ulu.

Marīwalwa aya a ri vhudza uri Vho Nda vha vhomba ngeno ndou yo lidza lufhalafhala. Ḫotshi i ita muungode? Phunguhwe yone i ita muungo ufhio?

No ḫiphiña nga lungano ulu? Bulani uri ngani.

Maipfi a no ri zwi ḫo itwa ngafhi o nwaliwa a sa fani na marīwe. O nwaliwa o sendama. Ni vhona u nga ndi ngani muṇwali o ita ngauralo?

Kha ri nwale

Thalutshedzo dza maipfi kana mafurase e a shumiswa lunganono ulu khedzi. Wanani maipfi kana mafurase adzo.

maswole u thetshesla nga vhuronwane

mmbi nndwa yo vha i khulu

mutsivhudzi mwemwela

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala pharat halutshedzi i no amba nga khonani yanu. Fhedzi tsha u thoma, musi ni sa athu ñwala phara ya u f'chedza, ni tea u thoma nga u ita pulane.

Fhedzisani tshati iyi. Ni elelwe u shumisa mat̄aluli a u ḥalutshedza musi ni tshi ḥalutshedza iyi khonani yanu.

Dzina ja khonani yanu

Muvhala wa maṭo na mavhudzi

U na vhulapfu vhungafhani (ndi mulapfu kana ndi mupfufhi)

Mbonalo ya muvhili i no ita uri a si timatimise (Ndi zwifhio zwi no ita uri a si fane na vharwe vhathu?)

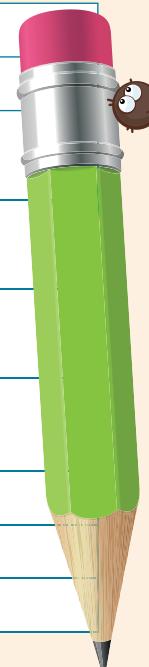
Ndi zwifhio zwine khonani yanu a ita zwi no kunga maṭo a vhathu?

Ndila ine khonani yanu a amba ngayo (nga u ṭavhanya, nga u ongolowa, a tshi pfala, nz)

Ndīvhō ya maipfi (maipfi ane a a shumisa)

Zwine a zwi konesa

Zwine zwa mu balela (vhutudzētudze)

Kha ri ñwale

Nwalani mafhungo aya sa mafhungomaambelwa.

"Kha ri kuvhangane vhat̄havhane," ndi Vho Ndau vha tshi ñea ndaela.....

Vho Ndau vha ri, "Arali maswole vha vhona mutshila wanga u tshi leleda tuyani, vha fanela u lwa vha tshi ya phanda."

Vha vha vhudza uri, "Arali ri tshi khou kundwa, ndi do tsitsa mutshila."

Vha dovha vha ri, "I do vha tsivhudzo ya uri ri litshe u lwa rembuluwe ri shavhe."

Mulangammbi wa zwikhokhonono a lavhelesa ñotshi a ri, "Tshifhinga tsho swika."

Kha ri nwale

Vhumbani mbudziso nga zwitatamennde izwi.

Tholo, ḋoni na phunguhwe zwi pangula ndevelhe zwi tshi thetshelesa ndaela.

Musi Vho Ndau vha tshi tou bva u ḋuwa, ḋotshi ya fhufha ya humela mmbini ya zwikhokhonono yo vha farela mafhungo.

Vho Ndau vha vhomba ngeno ndou yo lidza lufhalaf hala.

Notshi ya luma Vho Ndau kha mutshila uri vha divhe vhatu.

Phukha dza shavha dza nga dzi sa vundekana.

Kha ri ambe

Shuman ni kha zwigwada.

Anetshelani tshigwada tshañu tshitiori tsha tsiko ya liphasi. Tshi nga vha tshitiori tshi no bva bivhilini kana tshe na tou tshi pfa kha mme anu kana makhulu kana tshe na vhala. Ni nga kha di disikela tshitiori tshañu.

Kha ri vhale

Samba la luaviavi

Musi Mutumbukavhathu o no fhedza u vhumba zwithu. O awela a sedza shango le a sika. A nwethuwa a tshi vhona u naka halo. O takadzeswa nga vhathu, munna na musadzi wa u thoma. "Koto," a tshi elekanya, "izwi zwo naka!"

Fhedziha hu si kale Mutumbukavhathu a zwi vhona uri munna na musadzi vha dzulela u huvhadza mivhili yavho. Lukanda lwa fhodzwa nga tshifhinga fhedzi ha sala mavhadzi. Nga murahu ha miñwaha, mivhili ya uyu munna wa u thoma na musadzi ya vhonala yo no vha ya kale nahone yo **tahala**!

Zwino ha Mutumbukavhathu a mbo vhidza Luaviavi. "Thetshelesa hafha iwe Luaviavi," hu amba Mutumbukavhathu, "Ndi khou tama u tshi isa phasela hei kha munna na musadzi. Ndi mafungo a sa **tzodi** tshilengo." Ndi fhalaha Luaviavi lu tshi fhufha lwo livha Shangoni lwo fara phasela iyi. Musi lu tshi swika Mulamboni Muhulu lwa mbo ima uri lu nwe madi. Lwa tangana na nowa.

"Ri a vusa, muzwala Luaviavi," i ralo i tshi lumelisa. "Namusi u vhonala u kha dzinzambo! Mulandu?"

"Hee, na zwino! Sawubona, Nyoka!" Luaviavi lwa fhindula nga vhuhwaho. "Ndi na phasela hafha i no khou ya kha munna na musadzi i tshi bva ha Mutumbukavhathu. Nowa yo vha i sa vhengi zwone vhathu. Vho vha vha sa i vhoni sa tshithu vha tshi ita no u i kandekanya. Nowa ya humbula uri i do vha na vhuñanzi uri phasela iyi i songo swika vhathuni. "Hei, muzwala, zwi a takadza u ni vhona! Na ngei hayani vho ni tuvha hani ngoho! Ndi kale ri sa thu switula rothe. Kaniha na zwino a ni tsha ri funa?" "Aivho inwi Muzwala Nowa," hu amba Luaviavi. "Ni a zwi divha ndi ni funa nga maanda! Ndi nga pfa ndo **gagamisiwa** vhukuma arali ndi tshi nga da ra twa rothe linwe duvha!"

"Zwino?", nowa ya mbo tavhanaya ya fhindula. "Khezwi ri sa yi zwino? Mufumakadzi wanga a nga takala hani arali ri tshi nga switula rothe!"

Luaviavi lwa lavhelesa phasela ye lwa pakata.

"Mutumbukavhathu vha ri ndi tavhnye u swikisa phasela iyi. A ri nga do zwi vhona linwe duvha naa?"

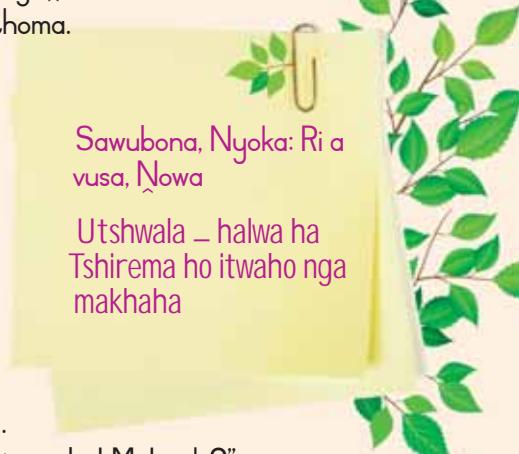
"Na zwino, zwo tou ralo," nowa i ralo i tshi rembuluwa "Ndo zwi divha. A thi ri a ro ngo ni fanela!"

Luaviavi lwa lavhelesa duvha. Lo vha li tshee hone. Lu nga kha di ya tshiswituloni mudini wa Nowa lwa kona u fhirela phanda lwa swikisa phasela ya vhathu. "Ni songo tuwa muzwala," lwa ralo. "Ndo amba ndi songo elekanya. Kha ri ye tshiswituloni!"

Nowa ya mbo setshela mbiluni. "Ndi a livhuha, vhazwala," ya fhindula. "Ndariyeni ri yo ja."

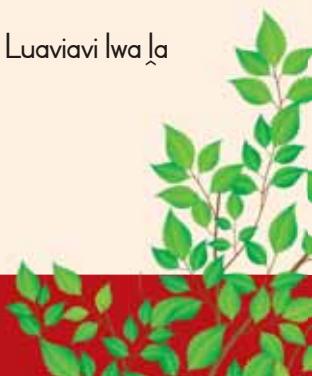
Mufumakadzi wa nowa a mbo bika zwilwa zwanzhi ilo duvha. Zwo vha zwi tshi difha vhukuma lwe Luaviavi lwa ja vhukuma, lwa nwa na mahafhe (utshwala) lwa vho fhedza lwo farwa nga khofhe.

Nowa ya mbo onolola ila phasela nga zwituku gopwani ja Luaviavi. "Idanu vhona musadzi

Sawubona, Nyoka: Ri a vusa, Nowa

Utshwala – halwa ha Tshirema ho itwaho nga makhaha

wanga", ya vhidzelela. "Mutumbukavhatu vho ri rumela khanda ntswa u itela uri musi dza kale dzi tshi onyana ri ambare ntswa!" Nowa ya tou fa nga zwiseo. Ho no vha fhalā, Luaviavi lwa mbo karuwa, lwa mbo di zwi divha uri ho bvelela mini.

"Hai, Muzwala, mpheni phasela heyo!" ndi Luaviavi lu tshi luvhelela. "A si khanda dza vhoiwe hedzo! Ndi dza vhatu. Mpheni, mani!" Fhedzi nowa ya sokou lidea nga zwiseo ya songolowa i tshi tuwa.

Izwi duvhā li tshi khou godima li tshi ya, Luaviavi lwa pfa lwo hanganea vhukuma. Lwo fhuriwa nahone lwo latā mulanga na Mutumbukavhatu. Lwa dzumbama mirini, lwo nambatela matavhi, lu tshi tshimbila nga u ongolowa u itela uri hu si vhe na a no lu vhona.

Heyi ndi yone ndila ye vhatu vha fhurwa khanda nga Nowa. U swika na namusi, Nowa i a kona u bvula lukanda arali lwo no vha lwa kale, ya ambara luswa.

Kha ri nwale

Vhalani lungano ulu hafhu ni nwale phindulo dza mbudziso.

Ni vhona u nga muhumbulo muhulwane wa lungano ulu ndi ufhio?

Vhaanewa vhahulwane lunganoni ulu ndi vhonnyi?

Nowa yo fhura Luaviavi nga ndila ifhio?

Luaviavi lwo ita mini u sumbedza u hanganea?

Pfunzo ya lungano ulu ndi ifhio?

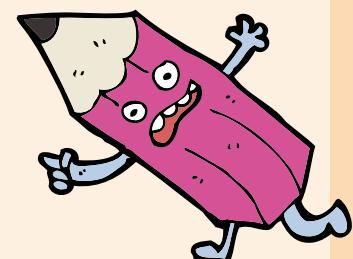
Ndi vhona u nga ho vha hu tshi do vha ho bvelela mini kha vhatu arali Luaviavi lu vhe lwo swikisa khanda?

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi matswu na maipfi a re kha tsha u la.

tahala	suvha, bidigama
fhufha	thonifhiwa, huliswa
gagamiswa	humbula
elekanya	luvhilo t̄avhanya
songolowa	onyana, suđufhala

U ḥalutshedza zwipuka na vhathu

Kha ri nwale

Ñwalani phara ni tshi ḥalutshedza luaviavi. Shumisani marīwe a mafurase aya.
Ni lingedzeho na u shumisa maipfi aṇu.

lu shanduka muvhala

lu vha luswuku musi lwo sinyuwa

lu na lulimi lulapfulapfu

lulimi lwalwo lu a lavhuwa

lu shumisa mudzinginyeo musi lu tshi davhidzana na
dziṁwe nyavinyavi

lu na maṭo a no bidigama a vhona matungo

lu na milenzhe ya tshipentshela, zwikunwe na ḥala

Kha ri nwale

Zwino ñwalani phara i no ḥalutshedza ñowa. Shumisani mafurase oṭhe kana
marīwe ao. Ni lingedze hafhu na u shumisa maipfi aṇu.

ndi ndapfu, i a petekana nahone ndi
tsekene

a i na mirado

i na mivhala yo fhambananaho, i no
vhonalesa na i sa vhonalesi

mivhala i no penya zwi amba u vha na
vhutungu

ñowa dzi sa vhonalesi dzi shumisa muvhala kha u dzumbama

i ḥa mbewha na zwiñoni

i mila tshipondwa tsho ralo

i zwima vhusiku

i na lulimi lwa phandakali

Kha ri nwale

Talani mutalo ni tshi livhanya maidioma na zwine a amba.

Vhutshivha vhu no nga ha ḥowa

U vha na nyofho khulu

U vha ḥowa

Musi u tshi sala muthu nga murahu lu sa fheli

U tevhela ḥowa mulindini wayo

Muthu ane a si fulufhedzee

U farwa nga ḥowagudu

U tshinya zwithu hu u tou konyolola

Kha ri nwale

Lavhelesani murahu kha Bammbiri la u shumela la 82. Shumisani tshati ye na ḫadza kha u nwala ḫhalutshedzo ya khonani yanu.

Kha ri nwale

Nwalani tshirendo tshaṇu ni tshi shumisa mafanyisi.
Shumisani fureme iyi.

Tshipuka tshanga ndi _____ .

Muvhala watsho ndi _____ sa _____ .

Mukumba watsho/lukanda lwatsho u/lu _____ sa _____ .

Tshi tshimbila sa _____ .

Mutshila watsho u nga _____ .

Muvhili watsho u dzi _____ sa _____ .

Ndəvhe dzatsho dzinga _____ .

Milenzhe yatsho i _____ sa _____ .

Mat̄o atsho a _____ sa _____ .

Tshi lila u nga _____ .

Zwitori zwa u takadza

Kha ri ambe

Ambani ni kha tshigwada uri hu khou bvelela mini kha khathuni iyi.

Itani litambwa la tshitiori tshi no khou anetshelwa kha khathuhi. Ni vhe na vhutanzi uri muñwe na muñwe wañu u wana tshifhinga tsha u vha murengisi kana murengi.

Ambani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada tshañu:

Ndi nnyi a re murangaphanda kílasini?

Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nnyi o ḥalifhesaho, nahone ngani?

Ndi nnyi a re na vhumbulu, nahone ngani?

Kha ri vhale

Zwienda zwiswa Lungano Iwa Tshaina

Muñwe munna o vha tshi khou lila zwienda zwiswa. Musi a sa athu u ya makete (maragani), a ola tshifanyiso tshi no sumbedza mulenzhe wawe kha bammbiri. A ela mulenzhe wawe nga vhuronwane a ñwala mielo yothe.

A mbo takuwa a ya vhengeleni la zwienda makete. Musi a tshi swika, a wana uri o hangwa bammbiri le a vha o ñwala mielo ya mulenzhe wawe khañlo! A mbo huma a tshi ya hayani u li tevhelela. Musi a tshi sala a tshi vhuya ndi musi li tshi vho kovhela na mavhengele othe afha makete o no vala. A ḥalutshedza muñwe wa vharengisi zwe zwa bvelela. Uyu murengisa o vha o no goda thundu yawe a i vhekanya.

"U tsilu iwe muthu!" ndi murengisi a no ralo. "Wo vha wo tea wo fulufhela milenzhe yau wa edzisa zwienda zwi re vhengeleni! Khezwi wo vhuya wa humela hayani u tevhelela mielo?"

Ula munna a niwa nga ḥtoni khulu. "Zwi tou nga ndo fulufhela mielo yanga u f'hira milenzhe yanga," a ralo a tshi amba.

Kha ri vhale

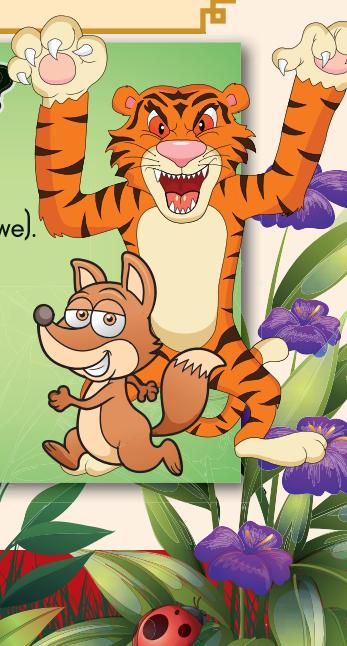
Thovhele wa daka ndi nnyi? Lungano Iwa India

Liñwe ñuvha ngomu ñakani, Nngwe yo mbo fhufhela Fokhisi (Fox - i yelana na phunguhwe). Fokhisi a mbo tzhema, "U thamutshela Thovhele wa Daka nga ndilade naa?"

Nngwe ya lavhelesa Fokhisi yo mangala. "U a zwifha mani! U Thovhele wa ngafhi iwe?"

"Ndi Thovhele nñe," hu fhindula Fokhisi. "Phukha dzothé dzi a ntshavha musi dzi tshi mmbona! Arali u tshi khou ḥodou vhutanzi, ntevhele."

Fokhisi a mbo dzhena ḫakana Nngwe i tshi tevhala nga murahu. Vha mbo swika tsini na ntsavhutavhi, ntsavhutavhi dzo ni u vhona Fokhisi o salwa murahu nga Nngwe dza shavha dzi tshi phadala hothe.

Avha vhavhili vha wana ḫohoho. Musi ḫohoho dzi tshi vhona Fokhisi o salwa murahu nga Nngwe dza shavha dza balangana. Fokhisi lwa mbo rembuluwa lwa ni kha Nngwe, "U kha di ḫoda vhunwe vhutanzi? Wo zwi vhona musi uri nda tou bvelela fhedzi phukha dzothé dzi a shavha!"

"Hei, ndi tshee ndo mangala vhukuma, fhedzi ndo ḫivhonela nga anga maṭo. Vha mpfarele u vha wela nt̄ha ngaurala, Vhafuwi." Nngwe ya mbo tumba fhasi ya luvha Thovhele Fokhisi ya vha litsha vha ḫuwa.

Kha ri nwale

Vhalani mbudziso ni nwale phindulo.

Vhalani tshit̄ori tshi no pfī Zwienda Zwiswa. Vhaanewa tshit̄orini itshi ndi vhonnyi?

Tshit̄ori itshi tshi bvelela ngafhi?

Ni vhona u nga tshit̄ori itshi tshi a seisa? ḫalutshedzani uri ngani.

Vhaanewa vhahulwane tshit̄orini itshi ndi vhonnyi?

Tshit̄ori itshi tshi bvelela ngafhi?

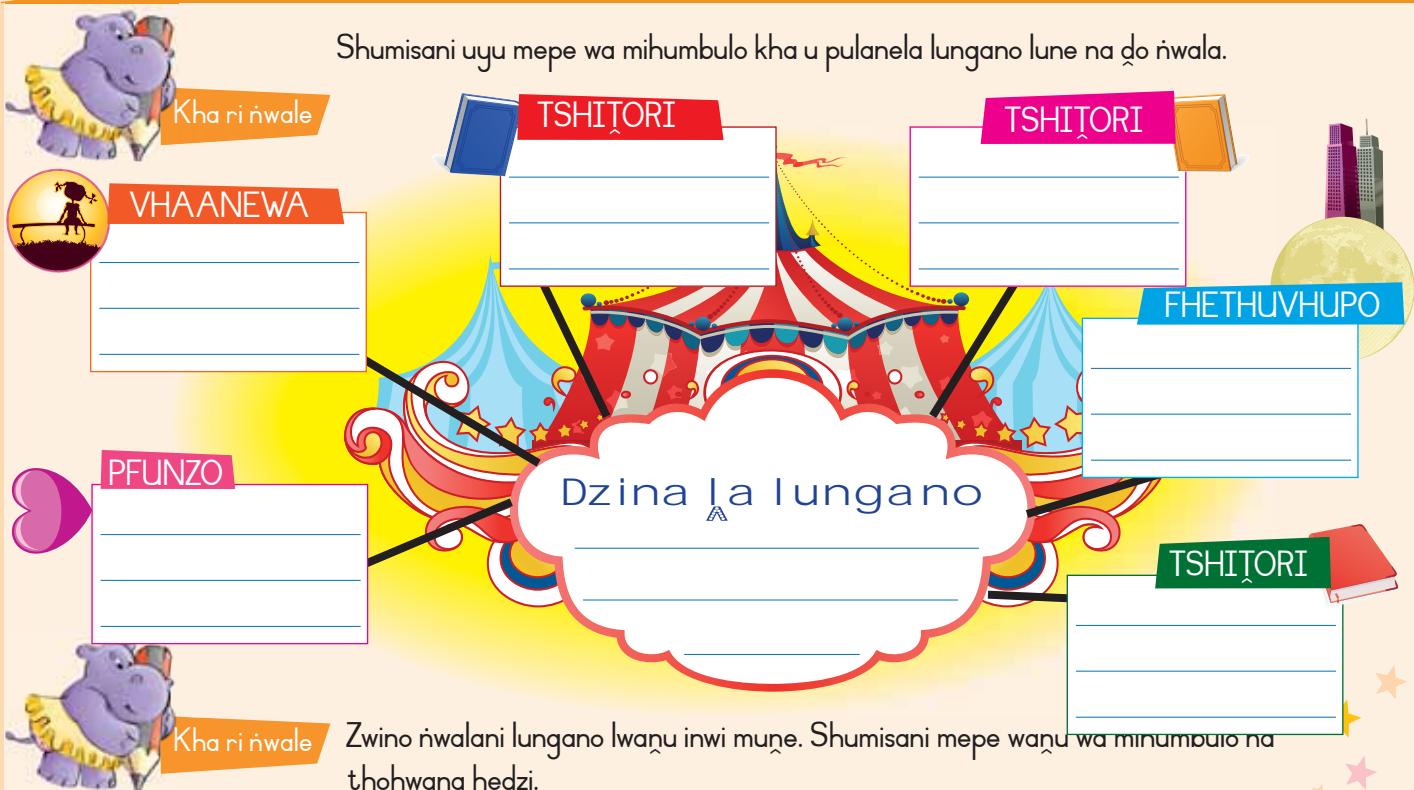
Ndi nnyi ane na vhona u ḫalifhesa – Fokhisi kana Nngwe? Bulani uri ngani.

Ndi vhona u nga ndi ngani Fokhisi o ḫiita Thovhele wa Daka?

Nweledzani tshit̄ori tsha zwienda zwiswa nga mafhungo mavhili.

Lungano lwa nne muñé

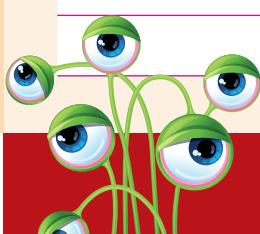
Pfunzo ine nda tama u funza vhatu:

Vhaanewa vha lungano:

Fhethuvhupo:

Dzina la lungano:

Lungano:

Kha ri nwale

Tumani mafhungo aya ni tshi shumisa matanganyi a re kha zwitange.

Lo vha li tshi khou fhisa. Nngwe ya fhufhela Fokhisi (musi)

Nngwe yo vha i tshi khou ḥoda u la Fokhisi. Fokhisi a i thivhela (fhedzi)

Fokhisi o vhudza Nngwe uri ndi ene Thovhele wa Daka. Nngwe a yo ngo mu kholwa. (naho)

Phukha dza mbo luvha Fokhisi. Nngwe ya zwi vhona uri Fokhisi ndi Thovhele wa Daka. (zwenezwo)

Zwipuka zwa mbo luvha. Nngwe ya litsha Fokhisi a ḥuwa. (zwino)

Zwino humelani murahu ni talele mataluli na u swaya dzina line litaluli linwe na linwe la khou amba ngalo.

Tsumbo:

Fokhisi ya vhutali ya tsa na ndila ya mbo ḥangana na nngwe.

Kha ri nwale

Shumisani masala vhuzuloni ha madzina vhukuma. Ni talele madzinazwao na u tangedzela madzinamaiti.

Thandi o no thoma u vhala lungano lwa fokhisi na nngwe.

Ben na Ann vha na muhumbulo wa u ita litambwa li no amba nga zwienda.

Mufumakadzi Vho Ngoma vha tea u fha Max na Zama tshikhala tsha u vhala ngano.

Mukondi na Ignatious vha do ya u vhona sekhasi Pitori nga bisi?

Madzinazwao: a anzela u vha madzina a vhathe (tsumbo: musidzana), a fhethu (tsumbo: duvha), a zwithu (tsumbo: thoyi) kana khumbulelwa (tsumbo: lufuno).

Madzina vhukuma ndi madzina a vhathe vhagede (tsumbo: Thandi) kana a fhethu (Limpopo).

Kha ri ambe

Ipfila: "vhudifhinduleli" li amba mini kha inwi?
Rerani nga mafhungo aya ni kha tshigwada tshanu.

Ni na vhudifhinduleli vhufhio musi ni hayani?
Hu itea mini arali ni sa phethi vhudifhinduleli uvhu?
No no vhuya na si fulufhedzee nge ni si phethe vhudifhinduleli hanu?

Kha ri whale

Mutukana we a vhidzelela e "Phele (Wulufu)"!

Kalekale ho vhuya ha vha na mulisa wa nngu wa mutukana we a vha a tshi lisa nngu dza kusini kwa hawe. O vha a tshi dzi isa mavhuwa dzi tshi fula hatsi. Musi tshifhinga tshi tshi ya a vho pfa e na vhumvumvu, a humbula u dimvumvusa a mbo vhidzelela a ri,

"Phele wee! Phele wee! Nthuseni! Phele i khou pandamedza nngu dzanga!"

Musi vhatu vha kusi uku vha tshi pfa mukosi uyu, vha mbo bva vha tshi da u mu phalala, vha pandamedze phele iyi. Fhedzi vha tshi swika vha wana hu si na phele. Uyu mutukana a thoma u vha sea a tshi vhona vho sinyuwa.

"Inwi nwana, ni songo vhidzelela ne "phele" ngeno hu si na phele!" hu amba vhenevha vhatu vha tshi mu kaidza vha humela mahayani na mishumoni. Nga vhuya, mutukana a pfa e na vhumvumvu a dovha a vhidzela, "Phele wee! Phele wee! Nthuseni!" Phele i khou pandamedza nngu dzanga! Mutukana a tou fa nga zwiseo hafhu musi a tshi vhona vhatu vho bva vha tshi da u mu phalala, vha pandamedze phele iyi.

Musi vha tshi zwi vhona hafhu u ri a hu na phele vha ri khae, "Iwe mutukana, u tea u toda thuso musi hu na khombo ya vhukuma! U songo vhidzelela we 'phele' ngeno hu si na phele!"

Nga vhuya lenelo duvha, uyu mutukana a vhona phele ya vhukuma i tshi khou moneledza sambini. A pfa o tshuwa vhukuma a mbo zhamba nga ipfi lihulu a ri, "Phele wee! Phele wee! Nthuseni!"

Fhedzi vhatu vha humbula uri u khou tamba ngavho u fana na zwi la kale lwe na muthu na muthihi a si bve u ya u mu thusa. Musi lo no kovhela, vhatu vha mangala uyu mutukana a sa vhuyi na nngu dzavho. Vha bva fulo la u ya u mu toda vha mu wana a tshi khou vhovhola e ethe.

"Ho vha hu na phele ya vhukuma! Nngu dzo balangana! Ndo vhidzelela nde "Phele wee!" Khezwi vhatu ni songo da na nthusa?"

Munwe wa vhakalaha vha henefha mudanani a lingedza u kwengweledza kutukana uku musi vha tshi khou humela hayani. "Ri do u thusa u toda nngu dzau dzo xelaho musi li tshi tsha," vha ralo. "Fhedzi zwino u vho zwi divha uri a hu na muthu a no fulufhela mudziamazwifhi ... na musi une a vha ni tshi khou amba ngoho!"

Kha ri ንwale

Hindulani mbudziso idzi.

Ndi nga mini mulisa wa nngu o vhidzela uri "Phele!" lwa u thoma?

Vhathu vha af ho mudanani vho ደি pfa hani musi vho gidima vha tshi gonya ndunduma vha wana hu si na phele?

Vhathu vha af ho mudanani vho ri mini kha uyu mulisa musi a tshi vhidzela uri "Phele!" lwa vhuvhili?

Ndi ngani vhathu vha af ho mudanani vha songo tsha mu phalala musi a tshi vhidzela uri "Phele!" lwa vhuraru?

Ho bvelela mini musi ፈ no kovhela?

Arali no vha ni muñwe wa vhathu vha af ho mudanani, no vha ni tshi ደዥ vha no mu kholwa uyu mutukana? Ngani?

Musi tshitoriori tshi tshi fhele vhathu vha af ho mudanani vho vha vha si tsha mu fhulufhela. Uyu mutukana u tea u ita mini uri vha dovhe vha mu fhulufhele?

Pfunzo ya tshitoriori itshi ndi ifhio?

Vhaanewa vha tshitoriori itshi ndi vhonnyi?

Uri "tshitorodzi mare" zwi amba mini?

Kha ri ንwale

Wanani maipfi tshitorini itshi ane a amba zwithihi na mafurase aya.

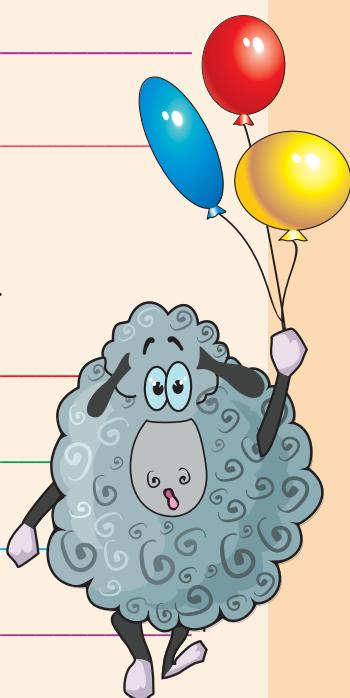
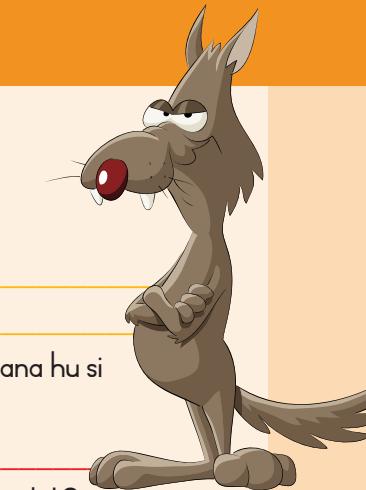
pfuloni dza zwifuwo

u vhilahela, u ንuኑuna

u khuthadza, u fhumudza

u tingeledza, u khadeledza

u shavhela kha masia o fhambananaho

Kha ri nwale

Tanganyani mafurase a re kha tsha monde na a re
kha tsha u la ni vhumbe mamethafore.

Avha vhavhili vha tou vha	ha tshimange.
Ula nwananyana wa fhalala Makonde	i khou rema.
Vhukonani ha Takalani na Sumbana ndi	mmbwa na tshimange.
Ubva tsha mulovha thoho yanga	ha Marema na Mukhoro
Bala u na vhudele	ndi thase.

Kha ri nwale

Shumisani maipfi a tevelaho mafhungoni
mavhilimavhili sa pholisemi.

mbilu	silinga	gunwe	nowa	guma
-------	---------	-------	------	------

Tsumbo:

Tshibode tsho wina nge tsha fhira Sankambe tsho lala.
Sankambe tsho pia tshibode tsha tshi fhira mulenzhe.

Kha ri nwale

Bulani uri mafhungo aya ndi ndaela naa
kana ndi magarukela.

Vhalani tshitoro tshi no pfi Zwienda zwiswa.

ndaela	garukela	
--------	----------	--

Ndo pfa ndo takalesa ndi tshi ni vhon!

ndaela	garukela	
--------	----------	--

Tshimbilani ni ye u dzhia bugu ntswa khabodon.

ndaela	garukela	
--------	----------	--

Ndo wina bugu!

ndaela	garukela	
--------	----------	--

Litshani u vhalani ni ye u edela.

ndaela	garukela	
--------	----------	--

Musi ni tshi shumisa limethafore,
ni khou amba uri muthu, fhetu,
tshipuka kana tshithu ndi tshirwe
tshithu (a si u fana fhedzi!)

tsumbo. Vho Mavhunga ndi ndau!

Pholisemi ndi musi
ipfi lithihi li tshi
shumiswa nga ndila dzo
fhambananaho – ipfi
lithihi li a kona u amba
zwithu zwivhili.

Ndaela ndi fhungo line la vhudza
muthu uri a ite nyito. Li thoma nga
lederedanzi la fhela nga tshiga tsha u
awela.

Garukela ndi fhungo li no sumbedza
u tshuwa, u mangala kana dakalo. Li
thoma nga lederedanzi la fhela nga
tshigarakela.

Kharinwale

Khonani yanu o nwala tshiṭori itshi fhedzi o hangwa u ita ndongazwiga. Mu thuseni u dzenisa malederedanzo, zwiga zwa u awela, khoma, zwigambudziso, zwigagarukela na zwidevhe fhethu ho teaho.

An illustration of a large green leaf with serrated edges and a brown acorn with a textured cap.

ndi nnyi ane a khou nkokodza ndi vho vhimbī vha tshi fafadzela mādi muyani
ndi nnyi ane a khou nkokodza ndi muzhou a tshi lidza lufhalafhala
ndi hone vhuvhili havho vha tshi zwi vhona uri vho vhoxwa kha thambo nthihi
no mphura ndi muzhou a tshi kuma ndi ḍo ni sumbedza uri a thi itiwi tsilu nñe hu amba vho vhimbī
vha thoma u kokodza ila thambo hafhu

Ńwalani phara mbili nga vhana vhavhili vho fhambananaho vha re kilasini yanu. Shumisani maṭanganyi kha u sumbedza phambano vhukati ha vhana avha vhavhili.

fhedzi, fhedziha, naho, nga huñwe, naho zwo ralo, nangwe, na u twa

Kha ri ambe

Ambani ni kha tshigwada zwanu.

- U ri "mutsho" zwi amba mini. Bulani uri ngani.
- Ni vhona u nga phambano vhukati ha mutsho na "kilima" ndi ifhio?
- Ni ambara zwiambaro zwe fhambananaho kha mutsho wo fhambananaho? Vhudzani kilasi uri ni ambara mini.
- Ni vhona u nga kilima ya Afrika Tshipembe i a fana na ya shango li re tsini na malinganye? Bulani uri ngani.

Kha ri vhale

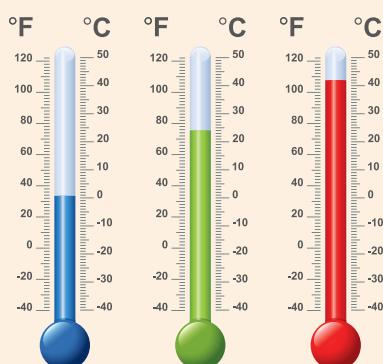
Tshanduko kha thempheretsha ya muya i disa tshanduko kha mutsho. Arali thempheretsha ya muya ya tsa, mutsho u a rothola. Arali thempheretsha ya muya ya gonya, mutsho u a fhisa.

Mutsho u dovha hafhu wa shanduka arali murongwe wa muyani vhu tshi shanduka kana mutsiko u re kha dzingamufhe u tshi nga shanduka. Arali thempheretsha ya muya ya gonya, murongwe wa muyani na mutsiko u re kha dzingamufhe zwi anzela u gonya nga tshifhinga tshithihi.

Vhathu vha no nga sa vhabvumbi vha mutsho, vhane vha divha zwinzhi nga mutsho, vha ela tshanduko idzi u itela u kona u bvumba uri mutsho u do ima nga ndila ifhio. U fana na musi ri tshi shumisa thyemomitha kha u ela thempheretsha ya mivhili yashu, vhabvumbi vha mutsho na vhone vha shumisa thyemomitha kha u ela thempheretsha ya mutsho. Vha ele mutsho nga digirii dza Celsius kana nga digirii dza Fahrenheit. Vha a kona u ri vhudza uri mutsho u do fhisa kana u rothola u swika ngafhi.

Mubvumbi wa mutsho
ndi muthu ane a sedzulusa mutsho.

Muya u hothehothe u mona na riñe. Ri ri muya une wa khou ri pwanyeledza ndi mutsiko wa dzingamufhe. Arali ni nt̄ha ha thavha, volumu ya muya une wa khou ni pwanyeledza ndi thukhu kha volumu ine ya ni pwanyeledza musi ni Iwanzheni. Ndi ngazwo mabaloni a muya u no fhisa a tshi kona u gonyela nt̄ha. Ri shumisa thyemomitha kha u ela thempheretsha, na baromitha kha u ela mutsiko wa dzingamufhe.

Tsha u fhedza, muruhurela u vhangwa nga madi a no khou dimuwa a tshi bva shangoni. Zwino, musi hu tshi fhisa hu vha na mudimuwo munzhi une wa vhangwa muruhurela munzhi. Arali muruhurela u nt̄ha na biko li vha linzhi, nahone arali duvha li tshi khou fhisesa ri tshi pfa ri tshi khou namukana, ndi ngauri muya wo dala veipha (mutsidi) lune biko lashu li a nambetela lukanda ngauri a li koni u dimuwa.

Kha ri nwale

Ndi zwithu zwifhio zwiraru zwine zwa nga shandula mutsho?

Arali mubvumbamutsho a tshi sedzulusa mutsho, ni vhona u nga divhamutsho ndi mini?

Ni vhona u nga mutsiko wa dzingamufhe ndi muhulwane musi ni nt̄ha ha Table Mountain kana bitshini ya Muizenberg ngei Cape Town? Bulani uri ngani.

Ri shumisa mini kha u ela thempheretsha na mutsiko wa dzingamufhe?

Musi hu na muruhurela, biko l̄ashu a li dimuwi zwavhuđi. Talutshedzani uri ngani.

Ndi vhona u nga ndi ngani ri tshi tea u ela zwithu zwe f'hambanaho zwa mutsho?

Lavhelesani thyemomitha. Yo swayiwa nga Celsius na Fahrenheit. Fhano Afrika Tshipembe ri shumisa digirii dza Celsius kana digirii dza Fahrenheit?

Neani phara iyi t̄hoho.

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi matswu na zwine a amba.

dzingamufhe		u gonya, u fhuf huma
gonya		tshileme, u lemela
mutsiko		u fhufha ha mad̄i/zwiludi
muđimuwo		murongwe
muruhurela		u fashekanywa
namukana		muyani

Mutsho wa vunduni la hashu

Kha ri nwale

Olani mepe wa mihumbulo ni tshi sumbedza zwine na vhona u nga ndi wonе mutshо.

Urothola

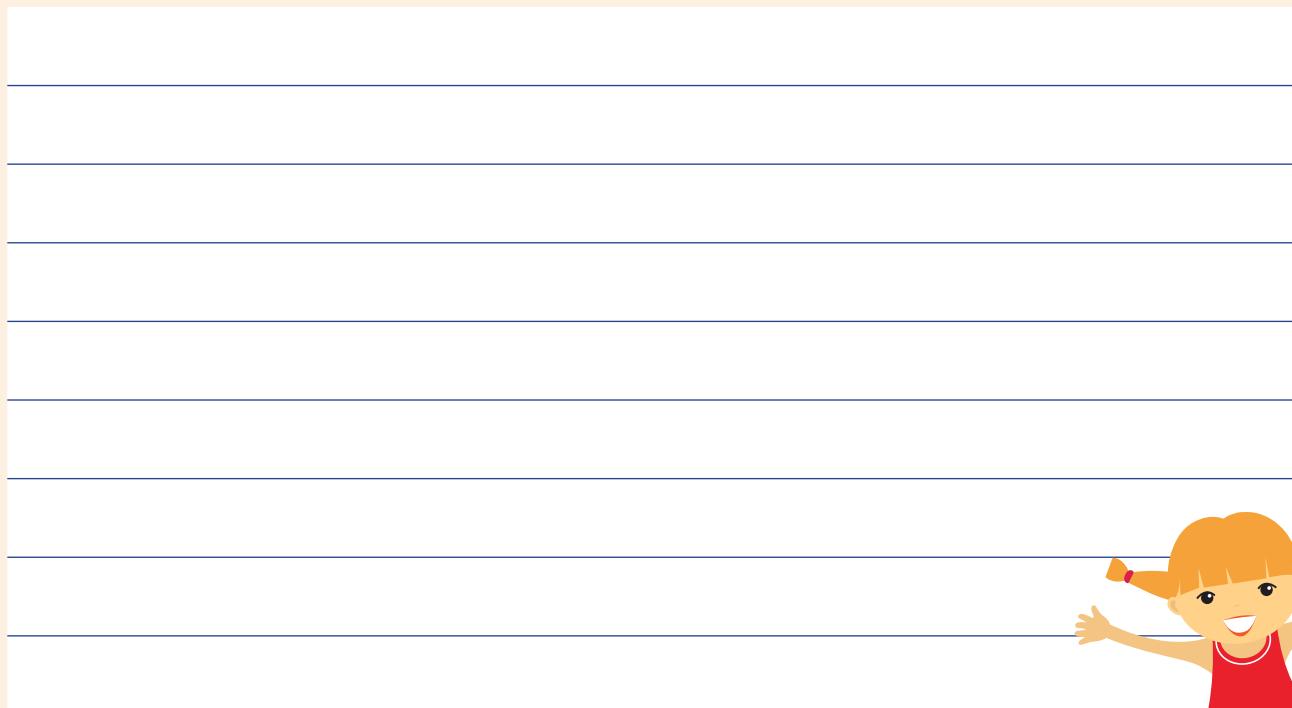
MUTSHO

Hu na muya

Kharinwale

Shumisani uyu mepe wa mihungulo kha u riwala phara mbilu nga mutsho.

Kha ri nwale

Vhalani mafhungo zwao aya. Tangedzelani maiiti kha linwe na linwe lao ni kone u nwala mafhambanyi a ipfi kana maipfi o talelwaho nga fhasi.

Hu khou fhisa namusi.

Musi hu si na makole duvha li vha lo benyuluwa.

Mutsho wa hone u na maya na u rotholela.

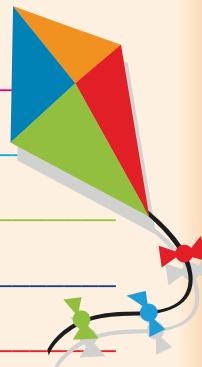
Namusi mvula ndi khulu.

Hu na makole madenya namusi?

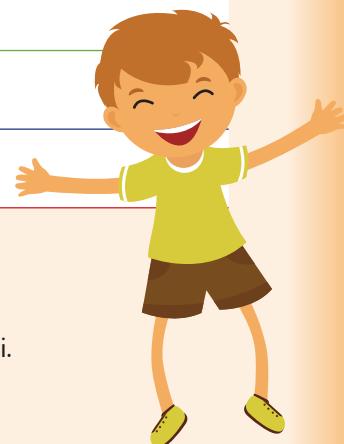
Kha ri nwale

Shandulani mafhungo a re kha nyito yo fhiraho a vhe kha tshifhinga tshi daho. Ni shandule na maquvha e zwa itea ngao (tsumbo, mulovha li vha matshelo). Ni elelwae u shumisa "do" na liiti.

Kha ri nwale

Tanganyani mafhungo ni tshi shumisa matanganyi a re zwitangeni.

Li khou fhisa Gauteng. Limpopo hu a fhisesa (f'chedzi)

Hu na phenyo na mithathabo. A i athu thoma u nesa. (naho)

Ri khou tama u divha uri mutsho u do vha wo ima nga ndila ifhio duvha na duvha. Ri kone u pulanela kushumele kwa duvha na duvha. (uri)

Mutsho wo kalulaho

Kha ri ambe

Shumani nga zwigwada.

- No no vhuya na ḥangana na mađumbu a mithathabo kana đumbu ḥa gambogo?
- Ṭalutshedzani tshigwada tshanu uri ho bvelela mini na uri ndo dipfa hani.
- Hu anzela u vha na mađumbu a mithathabo na phenyo Gauteng. Ni vhona u nga ndi nga mini mađumbu a mithathabo na phenyo a tshi wanalesa Gauteng u fhiria, sa tsumbo.
Kapa Vhukovhela?

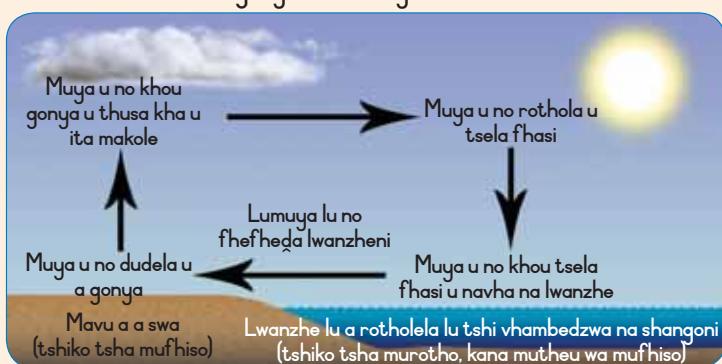
Kha ri vhale

Mutsho wo kalulaho u vha hone musi maya munzhi u no dudela nahone wo khuba murongwe, u tshi vhanga mutsho wa mađumbu, mithathabo na maya u re na maanda. Mayu uyu u no dudela wa dovha wa vha wo khuba mađi u a gonyela n̄ha tshikhala. Wa yesa n̄ha ndi hone u tshi rotholesa. Muđimuwo wa mađi u re n̄ha mayani u a shanduka wa vha marotha, kha kuitele kune kwa pfi ndi muludelo kana khondentsesheni. Marotha aya a a ḥangana a vhumba makole, ha tevhela mvula, tshiliti, gambogo kana tshifhangi zwine zwa wela ngeno shangoni.

Mađumbu a mithathabo ndi wone mutsho wo kalulaho u no anzela u vha hone. Musi mađumbu a mithathabo a sa athu bvelela, hu tea u vha na zwithu zwiraru: maya u tea u vha wo dala murongwe; hu tea u vha na hunwe fhethu shangoni hu no khou fhisa nga maanda lune maya u no dudela wa kona u ḥavhanya u gonyela n̄ha, kana ha vha hu na khohamvula (cold front) i re ndilani; nahone maya u no dudela u no khou gonya u tea u vha u tshi dudela lwo linganelaho u itela uri u dzule u tshi khou dudela u fhiria maya une wa do pfuka khawo izwi u tshi gonya.

Khohamvula i bvelela musi maya u no khou rothola u tshi khou tshimbila tsini na mbumbo ya shango, wa sukumedzela n̄ha maya u no khou dudela nga u ḥavhanya. Hezwi zwi anzela u vha hone u thoma ha mađumbu a mithathabo. Makole a a khuručana, ha thoma u na mvula ya tshirulu. Hu vha na u fhandekana ha dzitshadzhi dza muđagasi nga ngomu makoleni, zwa vhanga uri phenyo dici gidime dici tshi tsa shangoni. Lopenyo lu na maanda ane a kona u dudedza maya wo lu tangaho. U phusuwa ha mufhiso nga u ḥavhanya ndi zwone zwine ra zwi pfa sa phosho ya muthathabo. Mađumbu a mithathabo a anzela u vhanga zwiwo: midalo, mililo ye ya vhangwa nga lopenyo (nđadzi) na tshinyalelo i no vhangwa nga tshifhangi.

Kugonyele kwa maya u no fhisa

Deithi:

Ndi lini hune madumbu a mithathabo o
kalulaho a bvelela?

Mutsho wo kalulaho u no anzela u bvelela ndi ufhio?

Ndi zwithu zwifhio zwiraru zwine zwa tea u vha hone u itela uri madumbu a mithathabo a vhe hone.

Khohamvula i bvelela lini?

Muthathabo ndi mini?

Lavhelesani nyolo i no khou sumbedza maya u no fhisa u tshi gonyela nt̄ha. Shumisani nyolo iyi kha u
talutshedza uri mvula ya tshirulu i bvelela hani.

Kha ri nwale

Wanani maipfi kha phara iyi a re na t̄halutshedzo dici tevhelaho:

zwithu zwo vhifhaho

muđimuwo wa madi u vha marotha

tshinyalelo, tshiimo tsha shishi

u nukala, mugugumela

nt̄ha kha shango hune na kona u hu kwama
na u hu phuphuledza

TEACHER: Sign

Date

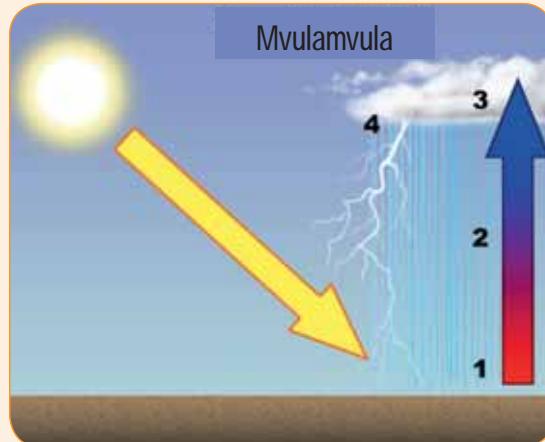
Mutsho na mvula

Kha ri የውለ

Lavhelesani tshifanyiso ni kone u የውላ mafhungomatsivhudzi aya a tshi tevhekana nga ngona.

- Musi hu na madžumbu a no titi hu anzela u vha na mithathabo na phenyo.
- Duvha li fhisa mavu lune muya u no fhisa wa gonyela nt̄ha.
- Gese i shanduka ya vha tshiludi lune makole mahuluhulu a khurutana.
- Musi muya u tshi gonya u a rothola lune mudimuwo wa madi wa ludela wa ita makole.

Kha ri የውለ

Lavhelesani zwifanyiso zwi no amba nga mutsho ni የውለ phara pfufhi i no amba nga tshiñwe na tshiñwe tshazwo.

Deithi:

Kha ri nwale

Ńwalani mafhungo ni tshi shumisa nyambahunzhi
dzi tehelaho.

fula

thoho

thanga

Tsumbo:

Tshibode tsho ri u wina tsha ḥanga tshikona.

Sankambe tsho piiwa nga ḥanga la ḥivhele.

Nyambahunzhi ndi
māipfi ane a pfala a
tshi fana a peletwa
u fana, fhedzi a tshi
amba zwi sa fani.

Kha ri nwale

Ńwalani mafhungo ni tshi shumisa nyambahunzhi idzi.

dzinga (ńowa)

dzinga (u sa tsha kona u pfa)

vhenga (ha u tshea ńama)

vhenga (u sa takalela muńwe muthu)

vhila (u seluwa ha madj)

vhila (u ḥoda tshithu murahu)

thambo (ya mbeu)

thambo (ya u vhofha ngayo)

ṭala (u ḥoda)

ṭala (u litshana ha munna na musadzi)

Kha ri ambe

Ni vhona u nga mashango o fhambananaho a na mutsho wo fhambananaho nga zwifhinga zwi sa fani zwa ñwaha. Talutshedzani phindulo yanu.

Mavundu o fhambananaho a Afrika Tshipembe a na mutsho u no fana nga tshifhinga tshithihi tsha ñwaha? Talutshedzani phindulo yanu.

Ndi lushaka lufhio lwa mutsho lune na lu takalelesa? Tikedzani phindulo yanu.

Ndi lushaka lufhio lwa mutsho lune na sa lu takalelesa? Tikedzani phindulo yanu.

Kha ri vhale

MUTSHO NA MADI

Ri a zwi ðivha uri mutsho u vhumbwa nga zwithu zwo fhambananaho. U vhangiwa nga sia ðine muya wa khou rwela khalo, maanda a muya, mvula, tshifhang, gambogo, thempheretsha, masana, mbonelakule (visibility) na makole.

Ri dovha ra zwi ðivha uri hu na zwithu zwiraru zwi no vhumba mutsho: Ndi ðuvha, muya na madi.

Ðuvha li a dudedza na u vhonestshela. Tshiñwe tshifhinga li a ri fhisa vhukuma; tshiñwe tshifhinga li vha li si na vhuhali la si ri disele

vhududo ho linganaho khathihi na tshedza tshiñuku; tshiñwe tshifhinga li vha lo tibiwa nga makole lune ri si kone u li vhona na luthihi. Muya u dzula wo ri tinga nahone u putela shango sa nguvho. Musi u tshi tshimbila ri a kona u u pfa kha khanda dzashu nahone u nga ri wisa arali maanda awo o kalulesa.

Madí a wanala milamboni, maishani na madanzheni na makoleni a hone. Musi zwirotha zwiñukuñuku zwa madí zwi tshi papamala muyani wo ni putelaho, zwa tivha mbonelakule, ri ri hu na khuli. Mvula i na arali madí a tshi wa a tshi bva makoleni nga marotha madenya. Arali madí ayo a tshi khou rothola, a a xwatuwa ra vho wana tshifhang kana gambogo.

Mutsho ndi tshithu tshi re na ndeme vhutshiloni hashu. U kwama mitambo ine ra tamba, zwiñbaro zwine ra ambara, zwiñwa zwine ra la, ndila ine na ðipfa ngayo, zwine na ita, mishumoni ya vhathu, na zwiñwe zwinzhizwinzhi. Mutsho u nga ita uri ni pfe no takala – fhedzi mutsho wo kalulaho u a kondisa vhutshilo. Mimuya i re na vhuhali sa thonado, ðumbumazikule, kana madumbu a no titi zwine zwa vhanga midalo na u pidimuwa ha thavha, zwi a tshinyadza miði ya vhathu nahone zwi a vhulaha..

MUTSHO

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi matswu na zwine a amba zwi re kha tsha u la.

sia la maya
maanda a maya
themphere tscha
mbonelakule
gole

maya u na nungo ngafhani

zwhuvhugu zwitshena kana zwa girei zwi re ntsha
tadulu zwine zwa vha na zwirotha zwitukutuku zwa
madi

ri kona u vhona u guma ngafhi phanda hashu

tshithu tshi fhisa na u rothola u guma ngafhi

hune maya wa vhudzula u tshi ya hone

Kha ri nwale

Vhalani phara ni fhindule mbudziso idzi.

Ndi zwithu zwifhio zwiraru zwi no vhumba mutsho?

Duvha li ri fha mini?

Madi a wanala ngafhi?

Ndi nga mini madi e na ndeme?

Ni tshi shumisa maipfi aqnu, nwalanu phara ni tshi amba uri ndi nga mini mutsho u tshithu tshihulwane
vhutshiloni ha vhathe.

Kha ri nwale

Talelani madzinamaiti mafhungoni aya.

U taleda mvula ya mibvumbi zwi a takadza.

U tshimbila ngadeni mvula yo tsha zwi a homolosa.

Debbie o dzinginya la u taleda video i no sumbedza mutsho wo kalulaho.

A zwi thusi tshithu u tatisana nga mutsho. Vha birou ya mutsho vha amba nga u swika ha mvula ya madumbu.

U ya tshikoloni nga baisigiri hu na mvula a zwi na khombo ngomu.

Dzinaliti ndi ipfi li no shuma
lo rangelwa phanda nga "u"
nahone li shuma sa dzina.

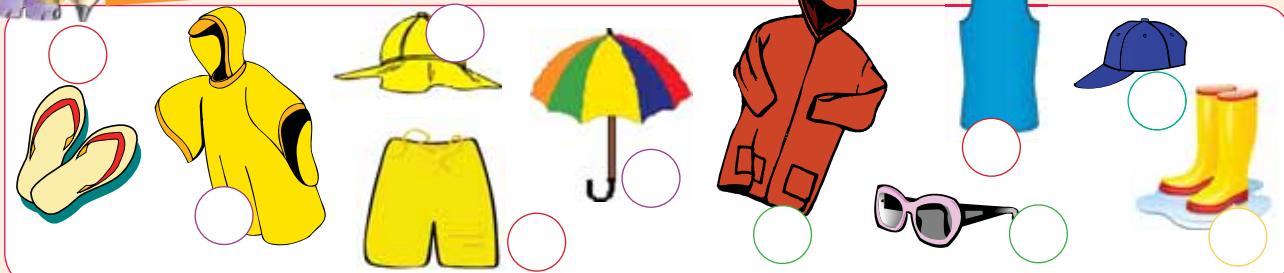
Tsumbo ndi:
U vhona madumbu a tshi
swika zwi a tshuwisa.

U ñwala nga mutsho

Kha ri ñwale

Izwi zwithu zwi yelana na tshifanyiso tshifhio? Nomborani tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe sa l kana 2.

1

2

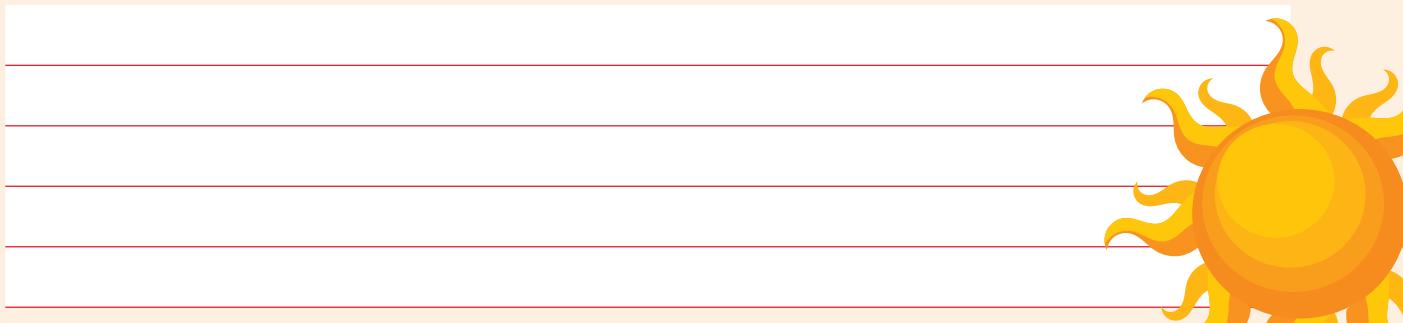
Kha ri ñwale

Zwino ñwalani phara nga tshiñwe na tshiñwe tsha izwo zwifanyiso ine khayo na vha ni tshi khou t̄alutshedza lushaka lwa mutsho. Ni nga kha di shumisa mariwe a maipfi aya kha t̄halutshedzo yanu. Musi no no ñwala phara yanu ni ifhe khonani yanu a vhale na u i lulamisa arali zwo tea.

makole matswu, phenyo, mithathabo i sa fheli, makole a a vinyukana, marotha madenyadenya a thothonya fhasi, mađumbu, phosho khulu, fhasi hu a dzinginyea, mvula i tou ñga mbemba dza malabi, muya u vhudzula nga maandamahulu

shango lo tswukuluwa nga buse, a hu tshe na hatsi, mulambo wo xa, mufhiso u no rwa mbilu, hu nukha buse, makoleni ho tou thaa, hatsi ho oma, duvha li tou nzirrr, mikulo yo oma

Deithi:

Kha ri የwale

Talelani masala a re kha phara iyi a no amba nga mutsho.

Ndi mubvumbi wa mutsho. Ndi na lutamo lwa u kona u vhona makole na madumbu ndi n̄tha makoleni.

Ndi khou tea u vhea khamera tshikhaliuri i nthuse u bvumba mutsho.

"Ho luga. Ndi nga vha thusa kha hezwo!"

"Ngoho? Vha ደ zwi kona hani u vhea khamera tshikhaliuri, nahone zwifanyiso zwi ደ humelisa hani ngeno shangoni?"

"Kha ri thome nga u amba ngauri ni rumela hani tshithu tshikhaliuri tsha kona u dzula henengei tshi sa wi. Kha ri lingedze u elekanya nga bola ya golofu. Khotsi anga vha kona nga maanda u tamba golofu. Musi vha tshi rwa bola i a tshimbila u ya kule nga maanda. Fhedzi arali vha i rwa vhe n̄tha ha ndunduma, i ya kule u fhirisa. Arali khotsi anga vho vha vha tshi fana na Superman nga u vha na maanda, vho vha vha tshi nga i rwa ya ya kulesa, ya mona lifhasi!"

Kha ri የwale

Ńwalani mafhungo aŋu inwi muŋe ni tshi shumisa masala aya.

ene	itshi	muŋe	washu	tshanga
-----	-------	------	-------	---------

Kha ri የwale

Ńwalani mafhungo aŋu inwi muŋe ni tshi shumisa maipfi a *anomatopia*.

khwalakhwasa	mbelengende	tshokotshoko	ngwinzhingwinzhi	kumvuu
--------------	-------------	--------------	------------------	--------

Anomatopia
ndi ipfi line ja
shumiswa na
mibvumo, li
edzisela mubvumo
mugede.

Mvumbo ya mutsho

Kha ri ambe

Talutshedzani khonani yanu nzulele ya mutsho namusi.

Hu khou fhisa, u rothola kana i khou na? Mutsho wa vhuria u fana na wa tshilimo?

Musi hu tshi fhisa ni ita nyito dzifhio tshikoloni tsha vhoiwe?

Musi hu tshi rothola ni ita nyito dzifhio tshikoloni tsha vhoiwe?

Thetshellesani mvumbo ya mutsho kha radio kana kha thelevishini, ni de ni ite mukumedzo wa mutsho kilasini.

Kha ri vhale

Namusi ni khou ya u vhala mepe wa mutsho.

Khii
mutsho wa masana
makole fhala na fhala na mvula
makole fhala na fhala
makole na mvula
makole fhala na fhala na gambogo
gambogo
mađumbu na mithathabo
mađumbu na mithathabo na mvula
muya

MEPE WA MUTSHO

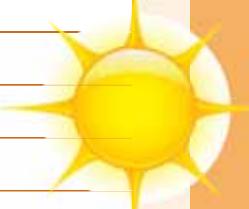
Kharinwale

Lavhelesani mepe wa mutsho ni fhindule mbudziso idzi.

Mutsho wa vunduni la hanu wo tou ralo zwa vhukuma?

Mutsho wa mavundu manwe wo ima nga ndila ifhio? Linwe la mavundu li do vha li si na zwa nwalwa ngauri ndi vundu la hanu.

Gauteng	
Limpopo	
Mpumalanga	
KwaZulu-Natal	
Free State	
Kapa Vhubvaduvha	
Kapa Vhukovhela	
Kapa Devhula	
Devhula Vhukovhela	

Vhathu vha Kapa Vhubvaduvha vha do ambara mini kha mutsho wo raliho?

Ndi ngafhi hune ha vha na mutsho wavhudji vhukuma. Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi ngafhi hune ha vha na mutsho u si wavhudhi na luthihi. Ndi nga mini ni tshi ralo?

Thempheretsha ya fhasifhasi na ya nthesa ndi ifhio vunduni linwe na linwe.

Vundu	Thempheretsha dza fhasisa	Thempheretsha dza nthesa
Gauteng		
Limpopo		
Mpumalanga		
KwaZulu-Natal		
Free State		
Kapa Vhubvaduvha		
Kapa Vhukovhela		
Kapa Devhula		
Devhula Vhukovhela		

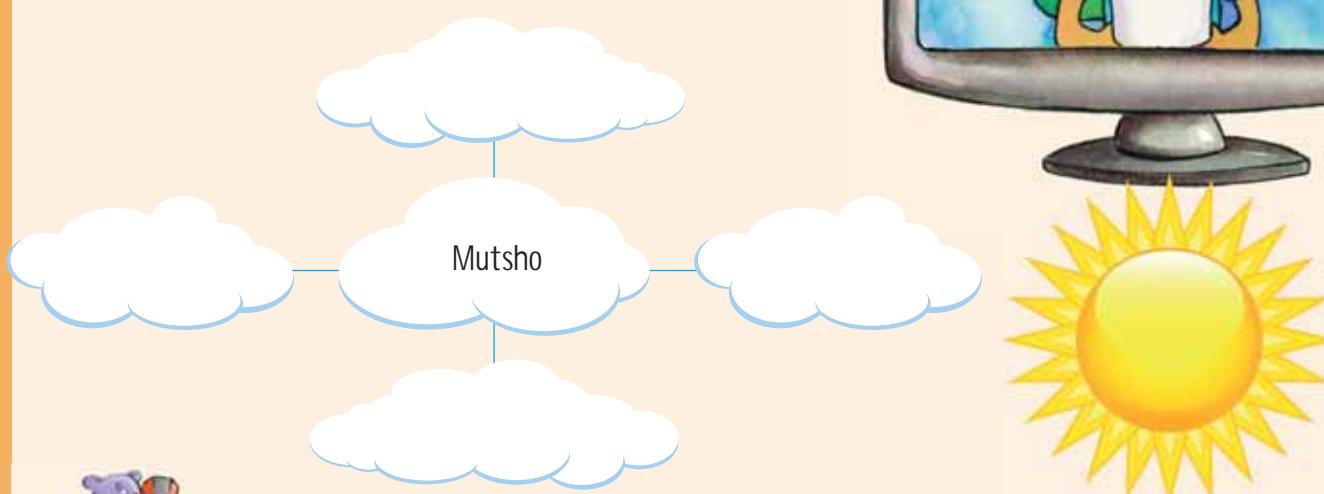
Kharinwale

Didzhieni ni tshi khou ya u vhiga mvumbo ya mutsho kha TV ni tshi khou shumisa mepe u re kha siatari la 64.

Nwalani zwine na do amba kha vundu linwe na linwe. Tsheani uri ni thoma ngafhi kha mepe – nthaka kana fhasi? Madzina a mavundu ni do a riwala nga thevhekano ifhio? Zwidodombedzwa zwa mutsho ni do zwi riwala nga thevhekano ifhio?

Thomani nga u ita mepe wa mihibulo wa zwine na khou ya u vhiga.

Kharinwale

Zwino ንውልኑን ማህምበ ፍቃድ የሚሸጠው በመስቀል እና የሚከተሉት ነው፡፡

Kha ri nwale

Tangedzelani liti ni talele lidadzisi fhungoni linwe na linwe. Bulani uri lidadzisi li ltalutshedza uri nyito i khou itwa nga ndila ifhio, i khou itiwa ngafhi, kana i khou itea lini.

Ndavhe o takuwa madautsha ngauri u khou ya kule .

Mvula ya mithathabo yo thoma vhusiku .

Phenyo na mithathabo zwa dzinginyisa fhasi lu shushaho.

Yo na guvha lothe mulovha.

Kha ri nwale

Nwalani mafhungo ni tshi shumisa madzina a ngelekanyo (a khumbulelwa).

lufuno	vengo	vhuhali	tshivhiti	mvelaphanda
--------	-------	---------	-----------	-------------

Kha ri nwale

Nwalani mafhungo nga ipfi linwe na linwe.

kovhola (u posa nga matombo)

kovhola (ha nwana)

fhunga (u ita phosho)

fhunga (ha u ka vhuluvha)

thanga (ya nndu)

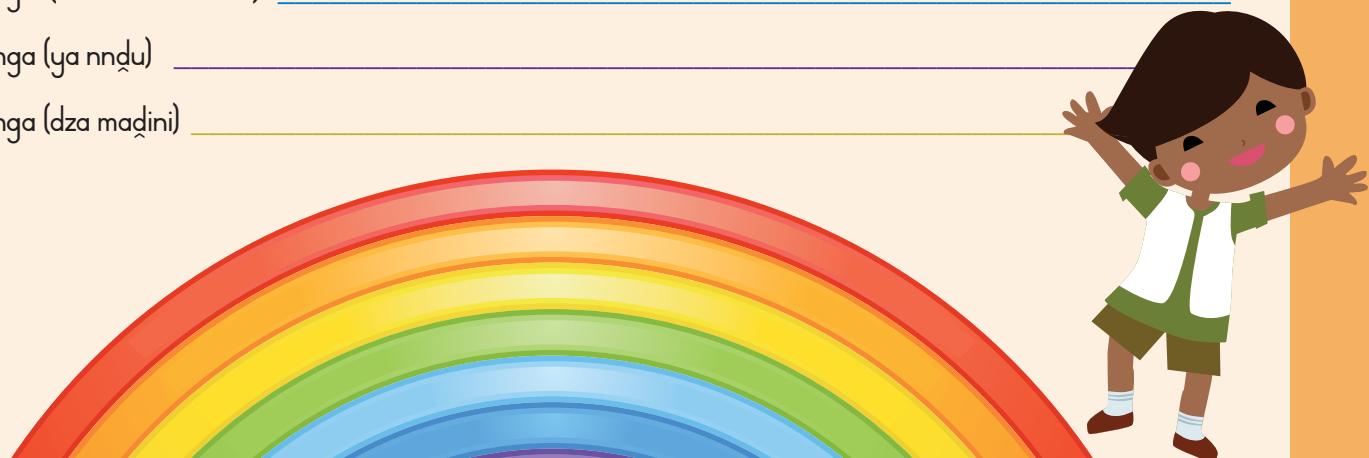
thanga (dza madini)

Musi ipfi lithi li na lhalutshedzo nnzhil li pfi ndi pholisemi.

Tsumbo khei:

Ho vha hu na guma lihulu la vhathu vho gaho u vhonu metshe.

Na ita zwa u guma swigiri i do ni iwadza.

Mutevhemutoli

NDI A KONA

u amba na nga lungano na u ita litambwa ĥalwo	
u sikima na u vhala lungano	
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama lungano	
u wana uri lungano lu amba nga mini ndo sedza thoho yalwo	
u topola alitheresheni na kushumiselwe kwa nyambahunzhi	
u talutshedza uri zwifanyiso zwi khwaṭhiseda kupfesesele nga ndila ifhio	
u wana mibvumo i no itwa nga zwipuka	
u bula mihibumbulo	
u ḥtalukanya kushumiselwe kwa zwiđevhe	
u livhanya ḥthalutshedzo dza mafurase na maipfi	
u shumisa tshati kha u pulanelia phara ya u ḥtalutshedza	
u ḥwalulula mafhungo e kha maambelwa	
u vhumba mbudziso dzi tshi bva kha zwitatamennde	
a anetshela tshigwada tshiṭori	
u wana muhumbulo muhulwane, vhaanewa vhaluwane, he tshiṭori tsha bvelela hone na pfunzo yatsho	
u livhanga maipfi na ḥthalutshedzo dzao	
u ḥwala phara ya u ḥtalutshedza	
u livhanya maidioma na ḥthalutshedzo dzao	
u ḥwala tshirendo tsha tshipuka ndi tshi shumisa mafanyisi	
u rera nga tshiṭori tshi re kha khathuni	
u nweledza tshiṭori	
u shumisa mepe wa mihibumbulo ndi tshi pulanelia u ḥwala lungano	
u ḥuma mafhungo ndi tshi shumisa maṭanganyi	
u shumisa madzina vhukuma vhuimoni ha masala	
u topola madzina zwao na madzinamaiti	
u ḥuma mafurase na ḥthalutshedzo dzao ndi tshi vhumba mamethafore	
u talela maambahunzhi a re one	
u bula uri mafhungo ndi magarukela naa kana ndaela	
u ḥwalulula phara ndi tshi shumisa ndongazwiga dzone	
u ḥwala phara mbili ndi tshi shumisa matumi	
u amba nga mutsho na kilima	
u vhala mařwalwa a no amba nga mutsho	
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama mar̄walwa	

u ḥea phara thoho	
u livhanya maipfi na zwine a amba	
u ita mepe wa mihibumbulo u no kwama mutsho	
u shumisa mepe wa mihibumbulo kha u ḥwala phara dzi no amba nga mutsho	
u topola maiti na mafhambanyi mafhungoni	
u shandula mafhungo a vha kha tshifhinga tshi daho	
u ḥanganya mafhungo ndi tshi shumisa maṭanganyi	
u saukanya zwifanyiso zwa mutsho	
u shumisa nyolo kha u sumbedza zwivhangi na mvelelo	
u shumisa nyolo kha u dubekanya mafhungomatsivhudzi	
u ḥwala phara dzo ḥisendekaho nga nyolo	
u ḥwala mafhungo ndi tshi shumisa homonimi	
u bula mihibumbulo yanga	
u ḥwala phara ndi tshi bula mihibumbulo yanga	
u topola madzinamaiti	
u livhanya zwifanyiso na zwithu	
u topola na u ḥwala mafhungo ndi tshi shumisa masala	
u ḥwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a anamatopia	
u thetshelesa khasho ya mutsho na u ita muvhigo wanga nne muňe	
u vhala mepe wa mutsho	
u fhindula mbudziso dzi no kwama mepe wa mutsho	
u bvumba mutsho	
u dzudzanya ḥinwalwa	
u topola maiiti na mađadzisi fhungoni	
u ḥwala mafhungo ndi tshi shumisa madzina a khumbulelwa	
u ḥwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a re na mupelelo muthihi ngeno a tshi amba zwo fhambanaho	

Thero ya 7 Zwitori zwa tshakatshaka

Zwitori Themo ya 3: Vhege dza 1 – 2

97 Vhukonani ho ganzhilaho 70

U amba nga u riwala dayari.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshit̄ori.
U ɻalukanya lushaka lwa tshit̄ori.
U humbulela mafhungomatsivhudzi.
U baðekanya mafhungo na nzulele ine a vha khayo.

98 Tshiñwalwa tsha dayari tshanga 72

U livhanya maipfi na mafurase a maidioma na ɻhalutshedzo dzaø.
U sika mepe wa mihibulo wa u pulanelna na u riwala tshiñwalwa tsha dayari.
U topola madzina, mañaluli na maðadzisi mafhungoni.

99 U alavha magabelo a vhuhali 74

U amba na tshigwada nga mitambo ya ngomu zwifhañoni na ya nn̄da.
U vhala luñwalo lu no amba nga u alavha u bva Kapa u ya Rio.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama phara.
U humbulela mafhungomatsivhudzi.
U tikedza phindulo dza mbudziso.
U livhanya maipfi na ɻhalutshedzo dzaø.

100 U davhidzana na Carven 76

U palanelna luñwalo a tshi shumisa mepe wa mihibulo.
U riwala luñwalo.
U shumisa masala vhuimoni ha madzina.

101 Nganeapfufhi 78

U amba nga muzika e kha tshigwada tshawe.
U ita ñitambwa la tshit̄ori.
U vhala tshit̄ori.
U livhanya maipfi na ɻhalutshedzo dzaø.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshit̄ori.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama vhaanewa, thero na puloto.

102 U riwalela mudifho 80

U riwala luñwalo.
U dzudzanya luñwalo.
U ñwalulula phara a tshi dženisa malederedzanzi o teaho.
U padula maipfi a bva madungo.

103 Ro vhuya tshikoloni 82

U rera nga u vula ha tshikolo e kha tshigwada tshawe.

U vha tshit̄ori tshi no amba nga u vula ha tshikolo.

U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshit̄ori.
U riwala manweledzo mapfufhi a tshit̄ori.
U bula muhumbulo wawe.
U humbulela zwithu.

104 U riwala tsenguluso 84

U riwala tsenguluso a tshi shumisa fureme.
U topola ñefhungo na tshiñtwā mafhungoni
U vhekanya maipfi nga thevhekano ya alifabethe.
U riwala mafhungo a tshi shumisa mafhungodavhi a nyimele.
U nanga ipfi ñi no yelana na ñifurase.
U vhekanya maipfi nga thevhekano ya alifabethe.

Mañwalwa a tsivhudzo Themo ya 1: Vhege dza 1 – 2

105 Nngwe (Nngwekhulu/Thaiga) 86

Uvhala mañwalwa na faela ya ñđivho ya nngwe.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama mañwalwa.
U tshimbida maño a tshi ñoda mafhungomatsivhudzi
U tikedza phindulo dza mbudziso.
U topola muhumbulo muhulwane na ñdivho ya atikili.
U topola mbuno na mihibulo.
U fhindula mbudziso dza zwiterña.
U ɻalutshedza zwine ñiidioma la amba.

106 Zwiñwe hafhu nga mañwalwambuno 88

U topola mbuno na mihibulo kha mutevhe wa zwi re ngomu.
U topola phambano vhukati ha mbuno na mihibulo
U riwala nga phukha dza ñaka a tshi shumisa fureme.
U shumisa luambo lu sa moni.
U shandula mafhanganyi a vha pfanywa.

107 Muvhigo wa mafhungomaitei (nyusi) 90

U nweledza na u vhala atikili ya gurannda.
U ñadza khadi ya zwikoro.
U vhala atikili ya gurannda.
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili.
U tshimbida maño kha atikili a tshi ñala mafhungo a re mbuno.

U wana uri ndi phara ifhio i no nweledza atikili.

U wana vhushaka vhukati ha atikili na tshifanyiso.
U livhanya mafurase, maipfi na ɻhalutshedzo dzaø.
U livhanya mafurase.

108 U ita ndowendowe ya u riwala muvhigo wa gurannda 92

U riwala muvhigo wa gurannda a tshi shumisa fureme.
U ɻuma mafhungo u itela u vhumba mafhungotserékani ndi tshi shumisa mañanganyi.

109 U gonya Table Mountain 94

U amba nga Table Mountain.
U vhala burousha i no amba nga Table Mountain.

110 Mañwe hafhu nga Table Mountain 96

U riwala muvhigo nga table Mountain a tshi shumisa fureme.
U topola ñifurase la madzina, la ñitaluli na la ñidazizi.
U riwalulula phara a tshi dženisa malederedzanzi.

111 Ri ya vhugalaphukha 98

U topola mbuno na muhumbulo.
U vhala atikili ya magazini i no amba nga Iwendo Iwa Kruger National Park.
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili.
U topola mbuno na mihibulo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mepe.
U topola ɻhalutshedzo dza maidioma.

112 U tshimbila mukwitani 100

U riwala muvhigo a tshi shumisa fureme.
U topola mafurase a thangeladzina.
U shumisa pholiseñi.
U topola mafhungo a re na mamudi.
U riwala mafhungo a tshi shumisa nyambahunzi (homonimi).

Vhukonani ho ganzhilaho

Kha ri ambe

Rerani ni kha zwigwada zwa vhoiwe.

Ni na dayari? Arali ni nayo vhudzani tshigwada tshanu uri ndi ngani ni na dayari. Arali ni si na, vhudzana tshigwada uri ndi ngani.

Kha ri vhale

Vhalani tshitiori tshi no bva kha *Diary of a Wimpy Kid – Hard Luck*, by Jeff Kinney

Lavhuna

Ho no fhela vhege dzi no hovhelela mbili na hafu u bva tshee nne na khonani yanga ya mbiluni Rowley Jefferson ra lwa nndwa tswuku. U tou amba ngoho, ndo vha ndi tshi ri, zwa zwinovho, u do da o dzwinga mutshila, fhedzi a zwi athu itea.

Ngoho ndi ya uri zwi vho thoma u nndina, ngauri tshikolo tshi khou vula maduvha a si mangana, zwino arali vhukonani hashu ho tea u vhuelela **tshikale**, ndi khwiñe ri tshi t̄avhanya. Arali hu uri zwa nne na Rowley zwo fa, zwi amba uri vhuvhili hashu **ro bva nga litswu**, ngauri ro vha ro farana.

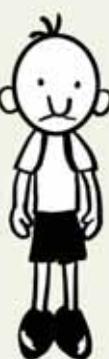
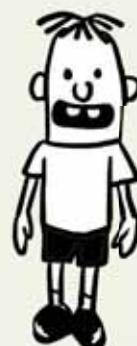
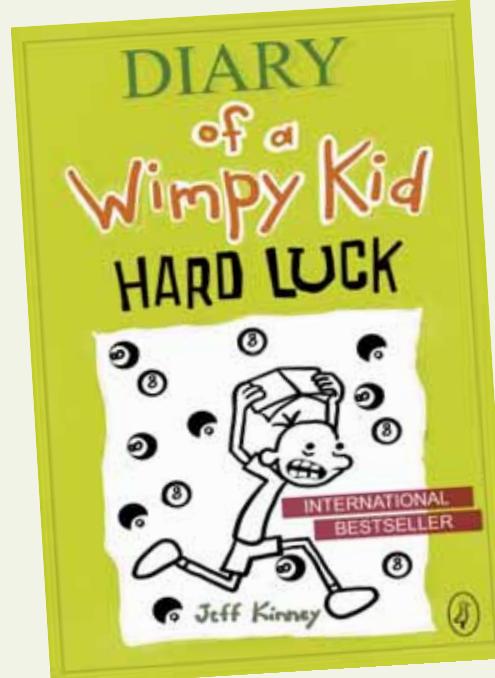
Zwino vhunga vhukonani hashu **ho fela mbevha**, ndi khou foleta u wana iñwe khonani. Tshi no khou dina ndi uri vhukonani uhu ndo vha ndo hu bvela biko, zwino a hu na we nda vhaledza uri a dzhene vhuimoni ha Rowley.

Vhathu vhane vha nga vha khwiñe nyana ndi Christopher Brownfield na Tyson Saunders fhedzi vha dina uri na vhone vha na vhutudzetudze havho. Ndo t̄wa na Christopher vhege dzi si gathi tshikolo tsho vala tshiitisi hu uri o vha e ene tshitangu tshanga kha vhunyunyu. Christopher ndi khonani musi tshikolo tsho vala u fhira musi tsho vula kana ñwaha wothe. Tyson ndi muthu nahone vhuvhili hashu ri pfana na mitambo i no fana ya video, fhedzi u itisa zwiñwevho kha manwe masia lune nda vhona zwi tshi nga nkondela u t̄wa nae lwa tshothe.

Muthu ane a si vhe na t̄hama ndi Fregley, fhedzi ndo mu vhonolola kale uri a nga si kone u vha khonani yanga ya mbiluni.

Fhedziha, **a thi nga isi mbilu kule**, Rowley ndi do mu lindela, huriwe a vhuya. Fhedzi, arali hu uri u phulusa vhukonani hashu zwi mbiluni yawe, kha vhilule.

Ngauri arali mafhungo a di dzula o rali, u do sala o tou t̄huruu buguni yanga ya nganeavhutshilomuñe ine nda khou ñwala.

Kha ri nwale

Mañwalwa aya a bva kha tshiñwalwa tsha dayari. Nwalani zwithu zwivhili zwi no sumbedza uri nangoho a bva kha dayari.

Ndi mbilahelo ifhio khulwane ine muñwali a ambesa ngayo dayarini iyi?

Greg, muñwali wa dayari, o vha e na muhumbulo wa uri Rowley u do da a humbela pfarelo fhedzi ha vhonali. Ni vhona u nga ndi nga mini Rowley a tshi tea u humbela pfarelo kha Greg?

Greg u amba nga vhathe vhanne vha nga vha khonani dzawe fhedzi a vhona zwi sa konadzei.
Ndi nga mini a sa tami vhukonani navho?

Mañwalwa aya ndi a fomaña kana a inifomaña? Bulani uri ngani?

Ni vhona u nga zwi do fhele nga mini kha Greg? Nwalani phara ine ya nga vha tshipida tsha tshiñwalwa tsha dayari ya Greg.

No no vhuya na ḥangana na thaidzo ya u lwa na khonani yanu ya mbiluni? Nwalani phara ni tshi amba uri ho bvelela mini.

Tshiñwalwa tsha dayari tshanga

Kha ri ñwale

Talani mutalo ni tshi livhanya mafurase a no bva kha phara iyi na zwine a amba.

o dzwinga mutshila

u vhuelela tshikale

ro bva nga litswu

ho fela mbewha

a thi nga isi mbilu kule

u ðo sala o tou ðhuruu

a thi nga vhilaheli

u ðo ðaniwa

u luvhelela

u fana na kale

ri songo wana tshithu

ho fhela

Ni khou ya u ñwala zwiñwalwa zwa dayari zwi re na tshivhalo, ni tea u zwi pulanelia ni sa athu zwi ñwala.

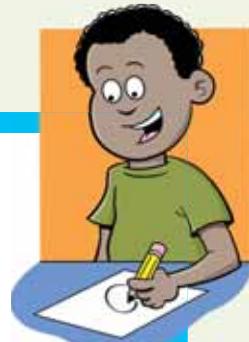
Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala nga mafhungo a maðuvha mararu. Tshiñwalwa tsha u thoma tshi kwama vhukonani he ha tshinyala; kha tsha vhuhili ni ðo ñwala uri no dipfa nga ndilade; kha tsha vhuraru ni ñwale uri ni ðo ita mini nga haya mafhungo. Ni songo hangwa u ñwala deithi kha tshiñwalwa tshiñwe na tshiñwe.

Itani mepe wa mihibulo wa u pulanelia zwiñwalwa zwa dayari zwanu.

Zwiñwalwa zwa dayari

Kha ri የwale

Shumisani mepe wa mihibulo kha u የwala zwiñwalwa zwa dayari. Musi no no fħedza u የwala zwiñwalwa zwañu, humbelani khonani a zwi sedzuluse na u zwi dzudzanya arali zwo tea. Ni kone u zwi የwalulula nga vhudele kha siatari ili.

Kha ri የwale

Vhalani mafhungo aya. Fhugoni ወንዱ na ወንዱ tangedzelani dzina, ni talele litataluli na u swaya እಡაዝ Isa nga muvhala wa ተዳደ.

Themo ntswa i ደዕርግ ተመዝግበ.

Khonani yanga ya mbiluni yo sala hayani.

Fregley wa miswaswo u tshimbila nga u ongolowa.

Rowley u tea u swika nga u ተቋኬኬ.

Nndwa ya Greg ya u tou thoma yo vha ya tshifħinga tshilapfu.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga mitambo ya ngomu zwifhačoni na ya nnđa.

Ambani nga tšanu nga mitambo ine ra tamba n̄ha ha mavu na ya madini.

Ni nga alavha nga yathi? Bulani uri ngani.

Ni vhona u nga ndi vhukoni vhufhio hune na tea u vha naho uri ni alavhe nga yathi?

Ha Alba

Miňwaha miraru miňwe na miňwe hu vha na mbambe ya Cape u swika Rio. N̄ne ňariňwaha ndo shela mulenzhe ndi kha iňwe ya dziyathil! A thi tsha ćivha uri ndo vhuya nda ni vhudza naa, makhulu wanga vho vha vhe mureakhovhe, khotsi anga ndi mufhači wa zwikwekwete (mikhumbi). Zwikwekwete zwo di dzula zwi tshipiđa tsha vhutshilo hanga. Musi ri tshee vhačuku ro vha ri na dinzhi (tshikepe tshičuku tsha raba) khotsi anga vha tshi ri isa Žeekoeivlei ngayo. Liňwe ćuvha nda vhona vhana vha tshi khou alavha vhe vhothe. Nda zwi vhona uri arali avha vhana vha tshi kona u alavha na n̄ne ndi nga zwi konavho.

Kha ri vhale

Vhunga zwino ndo no aluwa nahone ndo khwačha muvhili, ndi vho dzhena mičatisanoni nahone ndi khou wina vhunzhi hayo. Fhedziha, musi mukapučeni wa yathi i re mučatisanoni wa Cape u swika Rio a tshi mpfounela uri na n̄ne ndi yevho, a tho ngo kholwa shudu langa la phele! Mučatisanu uyu wo vha u wone matħakkeni a vhutshilo hanga!

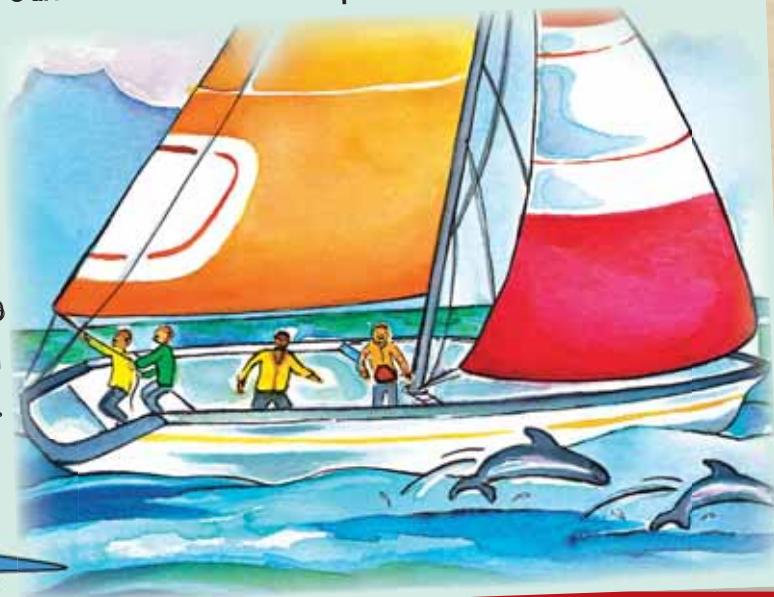
Nahone ndo ćiphiňa vhukuma! Ćuvha na ćuvha ho vha hu sa kundwi u vha na tshiňwe tshithu tshi no takadza. Ro vhona na vhana vha dolofini na khovhe nnzhinnzhi dzi no fħufha. Vhuňwe vhusiku heneħha, dza dadzi nnzhinnzhi dza ita na u ri phamasa, wa sokou pfa = phaa!"

Ndo lwdzwa nga tsilingwane ya lwanzhe luthihi fħedzi = nga ćuvha la u thoma = nahone ndi luthihi fħedzi he nda pfa ndo tshuwa, musi wa madumbu a no tatisa, magabelo a masongesonge - a tshi lingana na nnđu ya zwitizi zwivhili.

Yathi yashu yo vha ya vhuvhili kha u swika Rio De Janeiro nahone ro vha ro pfuka ćanzhe nga maduvha a fumičhanu.

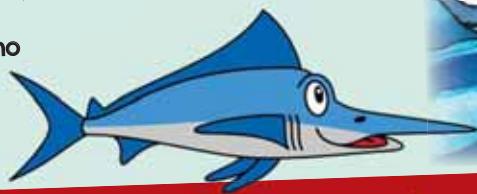

Ndo pfa zwi tshi nčungufhadza musi ri tshi vhuya hayani ngauri ho vha hu hone u ćhotħela ha u ćiphiňa. Fħedziha, ndo pfa ndo takala uri ndi khou doħha hafhu u vhona mavu.

Zwina naho ndi ngomu ndi tshi khou ita ndugiselo dza mučatisanu wa Vhugwena ha Lifhasi, ndi na lutame lwauri ri do doħha ra vhonana hu si kale.

Nga mbilulufuno

Carven

Deithi:

Kha ri nwale

Mutatisano wa u bva Cape u swika Rio u farwa lungana?

Mutatisano uyu u a takaleleswa? Tikedzani phindulo yanu.

Ndi ngani Carven o ita zwa u alavha?

Carven ha tsha elelwa uri o vha e mungafhani musi a tshi dzhena mutatisanoni uyu. Ni vhona u nga o vha e na miñwaha mingana?

Carven u a kona u alavha? Tikedzani phindulo yanu.

Ndi mutatisano ufhio we wa vha wone tshiga tshihulwane vbutshiloni hawe?

Ndi zwifhio zwivhili zwi takadzaho zwe zwa iteaho musi e kha yathi?

Luñwalo ulu ndi lwa fomala kana ndi lwa inifomala? Bulani mbuno tharu dza u tikedza phindulo yanu.

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi o swifhadzaho e a shumiswa kha luñwalo lwa Carven na ḥhalutshedzo dzao. Nwalani maipfi o swifhadzaho kha dikishinari yanu.

matħakħeni	tshiuludzani	nħħanħha	tshivhindini	honehone
masongesange	kukumuwa	thivha	magabelo mahulu	tita
tsilingwane	dakalo	silingwa	tsinyuwo	luñwaluñwa
mutatisano	khanedzano	mpho	khaedu	mbambe

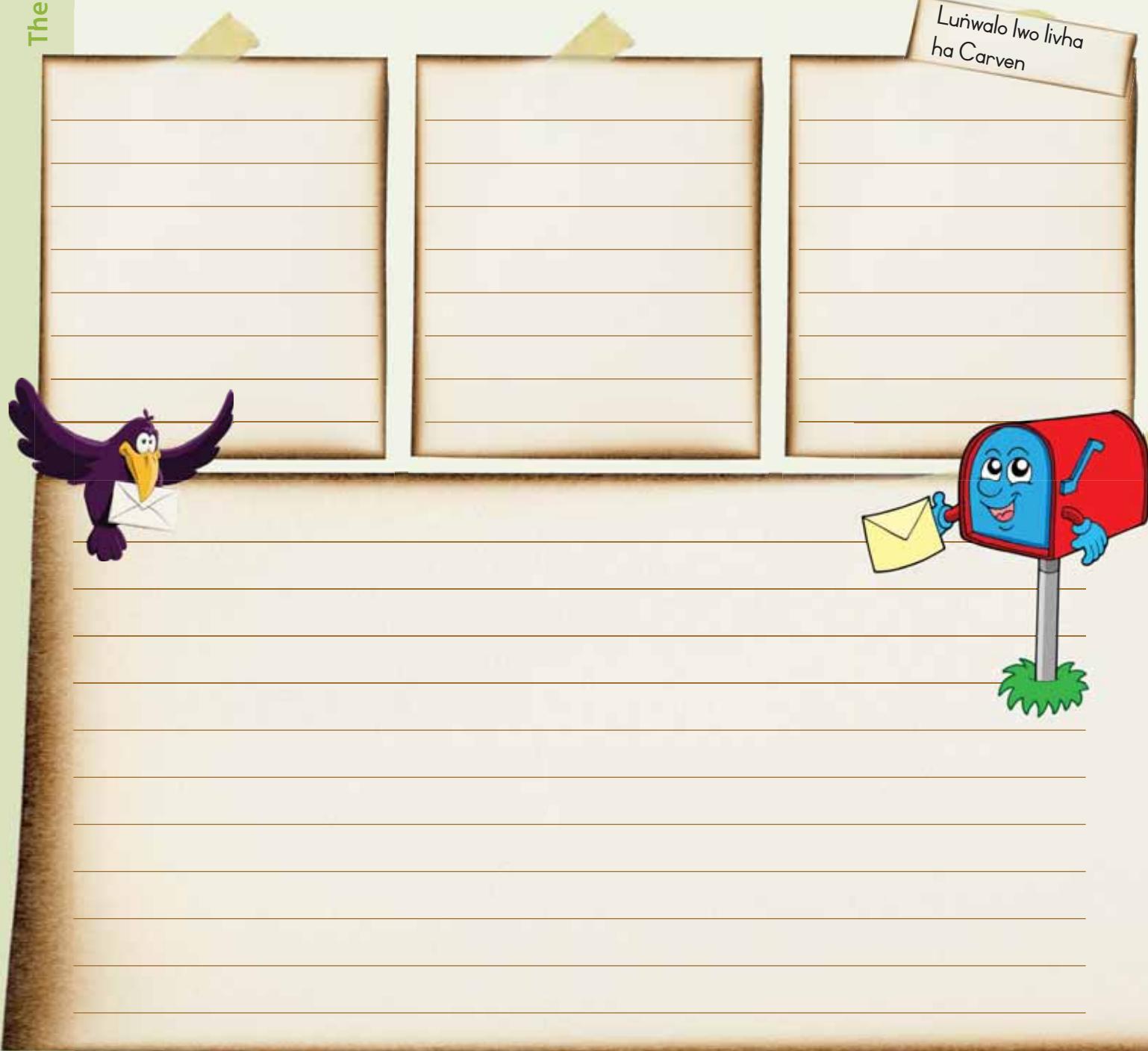
Kha ri nwale

Didzhieni hu inwi Alba. Nwalani luñwalo ni tshi fhindula Carven. Vhudzani Carven luñwaloni lwañu uri no ɯulutshela u mu vhona khathihi na u pfa zwa lwendo lwave. Mu vhudzeni zwe na vha ni tshi khou ita musi o fara lwendo, tsha u fhedza, ni mu vhudze nga inthaviwu ya radio na TV ye na mu lugisela uri a ite musi a tshi swika hayani na zwine a tea u elekanya a tshi dilugisela inthaviwu.

Ni songo hangwa uri luñwalwo ulu ndi lwa vhukonani lune maipfi añu a si tee u vha a fomala.

Thomani nga u pulanelu luñwalo lwañu. Musi no no lu pulanelu, humbelani khonani yanu a ni thuse u lulamisa arali zwo tea. Ni kone u lu nwala nga vhudele buguni iyi yanu ya u shumela.

Luñwalo lwo livha
ha Carven

Kha ri nwale

Nwalululani mafhungo aya. Nwalani masala a re one vhudzuloni ha maipfi o talelwaho nga fhasi. Shumisani masala a re afho fhasi.

vhone

riⁿe

yone

Vho Kaput^{en}i Petersen vho humbula uri Vho Kaput^{en}i Petersen vha nga wina mutatisano wa Cape u swika Rio.

Ndo pholisha mikungelo ya mavothi ya burasi, mikungelo ya mavothi ya burasi ya penya.

Ndo t^{ang}ana na Samson ngei Yathini nahone Samson ndi a mu takalela vhukuma.

Samson na nne ro tanzwa phulethi sa izwi Samson na nne ro vha ri tshi khou shuma khishini.

Ndo ita na u kwama mme anga uri mme anga vha si le mbilu nga nne.

Kha ri ambe

Bo-Kaap ndi ngafhi? Arali ni sa hu dīvhi, vhudzisani mudededzi wañu kana ni ye laiburari ni wane uri ndi ngafhi. Ni a pfana na muzika? Ndi muzikade une na pfana na u u thetshelesa kana u u lidza?

Ni vhona u nga ndi mafhungo mahulwane u isa phanda na pfunzo musi no no phasa tshikoloni? Bulani uri ngani.

Ni khou tama u guda mini musi no no phasa tshikoloni? Bulani uri ngani.

Musi no no vhala tshiñori tshi re afho fhasi, itani litambwa tshañlo ni kha tshigwada tshanu. Nangani uri ndi tshipida tshifhio tsha tshiñori itsi tshine na ño tshi shumisa. Ni elelewe u livhanya mañlo na vhataleli khathihi na u shumisa nyelekanyo musi ni tshi khou tamba litambwa ili. Ni songo hangwa u sumbedza zwiitea zwi no bva tshiñorini zwi tshi tevhokana nga ngona.

Vho Banjo vho vha vhe munna mulapfu, musekene vha vala litswu na mavhudzi matshenatshena. Dzina lavho la vhukuma ndi James John McCloyd. Khotsi avho na makhulu wavho vho vha vha vhe vhaalavhi ngeno mme avho vho vha vhe wa malofha a Malay.

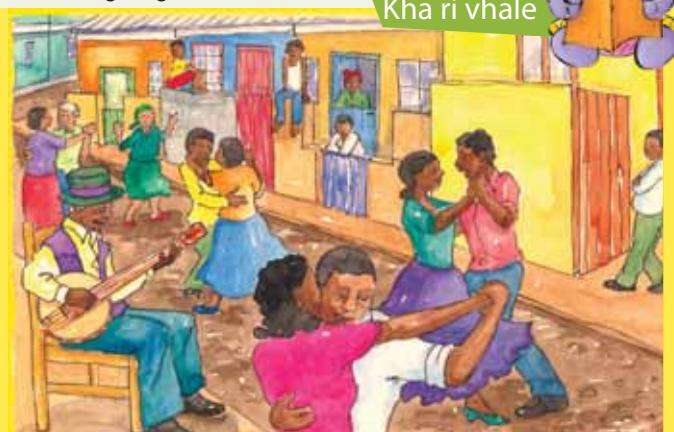
Vha ha McCloyds vho vha vha tshi dzula nduni ya kamara tharu ngei Chiapinni Street kha la Bo-Kaap. Musi khotsi a Vho James vhe Iwanzeni, mme avho vho vha vhone vhe vha tshimbidza zwithu afha hayani khathihi na u vha na vhutanzi uri iwana wavho James a dzule o kuna, e na mutakalo wavhuđi nahone e na dakalo na uri a ye tshikoloni misi yothe.

Musi Vho James vha tshee muñuku khotsi avho vho vha rengela banjo. Lo vha li na thoho ya tshipulumbu na mukulo mulapfu na vhutale vhuna. Tshifhinga tshothe musi khotsi avho vha tshi vhuya Iwanzeni vho vha vha tshi vha gudisa u lidza banjo.

Mafheleloni a vhege, tshitshavha tsha vhathu vha si vhanzhivhanzhi tsha Malay tsho vha tshi tshi kuvhangana. Ho vha hu tshi tshiniwa na u imba nahone James o vha a tshi lidza banjo lawe. O fhedza o no vha muimbimulidzi a no mangadza. Musi a tshi thoma u lidza na u imba vhathu vho vha vha tshi sala vho akhamala na u katea lwe musi a tshi fhedza vha vhandza zwanda na u vhidzelela vho takala.

Musi vhe na miñwaha ya fumimbili, vhathu vha thoma u vha vhidza nga dzina la Banjo lwe vhutshilo havho hothe vha diñhiwa nga lenelo dzina la Banjo. "Musi ndi tshi phasa tshikoloni tsha ntsha, ndi ño ya u dzhena yunivesithi," vho vhudza mme avho ngauralo. "Ndi khou todou vha na digrii ya muzika."

Fhedziha, vha mbo welwa nga khombo. Khotsi a Banjo vha mbo di lovha lwe a vho kombetshedza u ya u shuma uri a thusé mme awe. Mme aweho na vhone vha lovha. Banjo a humbula u ya u shuma Iwanzeni. A vhulunga tshelede a ñidowedza u lidza banjo lawe arali tshifhinga tshi tshi tenda. O vhuya hayani ho no fhele miñwaha mitanu, a fhedzisa Ciireidi 12 yawe sentharani ya pfunzo ya vhaaluwa a kona u ya yunivesithi u ya u guda zwa muzika.

Kha ri vhale

Musi a tshi khou dzhena henefha, o funza vhathu muzika khathihi na u gudisa vhahulwane na vhatuku u nwala. Bvumo lawe na u funiwa hawe zwa phadalala na shango lothe lwe vhathu vha bva thungo dzothhe vha tshi da uri a vha funze.

Banjo o wana digirii yawe ya muzika musi e na minwaha ya furaru. O vha o gudela zwa katara ya kilasiki fhedzi banjo lo di dzula li tshone tshilidzo tshawe tshine a tshi funesa. O vha a tshi gonya ntsha ha thavha ya Signal Hill a tamba banjo lawe o dzula hatsini vhudaladala. O lovha e na minwaha ya futahembili – o takala na u fushea.

Kha ri nwale

Talani mutalo ni livhanye maipfi o swifhadzwaho na zwine a amba. Nwalani maipfi o swifhadzwaho dikishinarini yanu.

Kha ri nwale

vala
misi yothe
akhamala
katea
khombo

u talela wo atama mulomo
u dzhiea
anzela
tshiwo
muvhala wa lukanda

Vhalani phara iyi hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Muhali kha nganeapfufhi iyi ndi nnyi?

Ndi nnyi ane a khou anetshela tshitori itsi? Tangedzelani phindulo yanu afho fhasi.

Banjo Mme avho Muthu wa vhuraru – muhwe muthu we a vha a tshi divha Vho Banjo

Bulani uri ndi nga mini ni tshi ralo.

Tshitori itsi tshi khou bvelela ngafhi? Muhwali o kona ola afho fhethu ha tshila? O zwi kona hani?

Puloto ya tshitori itsi ndi ifhio? Hu bvelela mini?

Hu na khudano kana u kondelwa hufhio? Hu na thasululo?

Bulani uri muhali u ponya hani kha zwi kondaho.

No diphiha nga tshitori itsi? Bulani uri ngani.

Neani tshitori itsi thoho.

Kha ri ñwale

Humbulelani uri Vho Banjo vho ni fundedza muzika kalekale nahone no f'chedza no no vha khonani khulu. Musi vha tshi lovha, no humbelwa uri ni ñwalele vha lushaka lwa havho luñwalo ni vha ɏalutshedza zwivhuya zwe Vho Banjo vha ni itela. Ñwalaniha luñwalo ulwo. Musi no no lu ñwala, humbelani khonani yanu a lu vhale khathihi na u ita ndulamiso arali zwo tea.

Kha phara ya u thoma, bulani u pfa hanu vhuñtungu nga u lovha havho.

Kha phara ya vhuvhili, zwi vhe khagala uri Vho Banjo vho ita zwifhio zwe zwa ita uri vha vhe muthu wa tchipentshela kha inwi na kha vhañwe vhathe.

Kha phara ya u fhedza ni ambe nga zwe vha phetha vhatshiloni na uri ndi ngani tshitshavha tsho xelelwa.

Kha ri nwale

Shumisani mabulafhethu a re afho fhasi kha u fhedzisa mafhungo.

seli

phanda

fhasi

kule

ngomu

tsini

nthā

Vho Banjo vho vha vha tshi dzula fhalā Bo-Kaap musi ro no wetshela [red box] ha mulambo. Vho vha

vha tshi kuvhanganya vhatu vha tamba banjo vho dzula [green box] havho [blue box] ha muri.

Vhovhvah tshi ya thavhani vha dzula [pink box] ha hatsivha tshi khoulidza banjo lāvho. Tshi nwē tshifhinga

vho vha vha tshi lidza vhe nga [orange box] holoni ya yunivesithi. Yunivesithi yo vha i [purple box] na

ngande dza Krischenbosch. Ho vha hu tshi da vha [teal box] na vha tsini.

Kha ri nwale

Nwalululani phara iyi ni dzenise malederedanzi he zwa tea.

vho bonjo vho vha vha tshi dzula kapa vhukovhela chiapinni street kha lā bo-kaap. dzina lāvho lā vhukuma
 lō vha lī james john mccloyd nahone mme avho vho vha vhe vha malofha a malay. vho banjo vho vha vho no
 aluwa vhukuma musi vha tshi ya u guda pfunzo dza muszika yuniveithi. fhedziha, vho vha vha tshi kha
 dipfana na u tamba banjo lāvho vhe signal hill.

Kha ri nwale

Thukukanyani maipfi aya a bve madungo ni vhandele zwanda ipfi liñwe na liñwe.

Tsumbo: tshi/su/su: madungo mararu

funiwa	phadala
digirii	funesa
vhudaladala	futahembili

Kha ri ambe

Ni dipfa hani musi no vhuya tshikoloni? No takala kana no sinyuwa?
 Ni dipfa hani ni kilasini ya mudededzi muswa?
 No lavhelela zwifhio nga maanda?

Kha ri vhale

Lo vha li duvha la u thoma ro vhuya tshikoloni. Nwedzi wothe ro diphiña musi tsho vala.

Fhedzi Lily, Zack na Khal a vho ngo dinalea nga u vhuya hashu. Vho vha vho takala na zwikunwane.

Vhuraru havho vha ima luvhandeni lwa u tambela vha lavhelesa u mona na tshikolo. A hu na tsho shandukaho. Phuraimari ya Hudson Park i tshee yo rala.

Zwifhato zwayo ndi zwa kale zwa burauni. Vhupakamimodoro hutuku ho dala nga mimodoro ya vhadededzi. Daka li re murahu ha luvhande lwa u tambela li tshee lo dombela nga vhudala halo sa nga misi. Luvhande lwa u tambela lwo talwa mitalo lwo lindela metshe wa u thoma wa bola ya milenzhe wa themo ya u thoma.

"Metshe u khou thoma nga bureiki ya u thoma?" hu vhudzisa Lily.

Zack na Khal vha tenda nga thoho.

Zack o vha e mupfufhi a dovha a vha tshihwimbi, e na mavhudzi mapfufhi. Khal o vha e mulapfu a dovha a vha tshifhatuwo tshisekene.

"Yoo, ndi tou ri ri thoma lini," ndi Zack a no ralo.

"Na nne," hu dadzisa Khal.

Lily a sukumedzela mavhudzi awe kule na khofheni. "Ndi kale ri sa athu tampa bola," a mbo ralo.

Ndi ngoho, ho vha hu kale. Kale vhukuma.

Tshikolo tshavho tsho vha tshi vhukatikati ha dorobo. Tshitentsi tsha tshikolo tsho vha tshi tshi nga thiraengele i re na bada i no tou suvha nya zwinededzi kha lithihi na zwiporo kha aya marwe masia.

Zwidimela zwi unga zwi tshi fhira duvha na duvha.

Tshipida tsha dorobo tshine Lily na vharwe vha bva khatsho tsho tsitsikana nga zwifhato lune a huna fhethu ha midavhi ya u tambela. A huna mudavhi wa bola ya milenzhe. Fhethu hure vhanna vha nga tampa hone bola ndi henehfa tshikuluni fhedzi.

Zack a vhudzisa, "Hee vhanna, Goloi ntswa ya 4×4 no i vhona?" Maddie, khonani khulu ya Lily a mbo vhidzela, "Ndi ya havhala — mudededzi washu muswa! Hure iuu vha vhulla?"

Vhothe vha dzungudza dzithoho.

"Vha tea u vha vhe muthu wa zwithu ari ali vha tshi tshimbila nya 4×4 ," ndi Zack a no ralo, tsimbi ya mbo di lila.

"Ri ḍo zwi pfa thabeloni," hu amba Lily. "I ḍo thoma hu si kale."

Khonani idzi mbili dza mbo livha thabeloni dzo ḫala fulufheloa themo ntswa na mudededzi muswa.

(Nga Tom Palmer)

Vhalani hafhu tshitiori tsho አwalwaho nga Tom Palmer. Nwalani ተhoho yatsho.

Kha ri አwale

Khonani idzi እና ጋዜጣ ማቋኑ እንደሚከተሉ ይችላል?

No vhuya na tamba bola musi tshikolo tsho vala? Bulani uri ngani?

Avha vhana vha dzula tsini na zwiporo zwa tshidimela. Ndi nga mini ni tshi vhona u nga nzulele iyi yo vha kondisela vhushtilo?

Ni vhona u nga zwo vha zwi tshi lelutshela vhana u kona u thetshesla tshikoloni? Bulani uri ngani.

Lily, Zack na Khal vho vha vho fhambana nga ndila dzifhio?

Nwalani manweledzo a tshitiori itshi nga mafhungo a no swika mararu.

Vhana vho vha vho lavhelela u ተጋናና እንደሚከተሉ ይችላል? Ni vhona u nga mudededzi uyu o vha e muthude?

U ñwala tsenguluso

Kha ri ñwale

No humbelwa uri ni ñwale tsenguluso ya bugu ya Tom Palmer. Ñwalani tsenguluso yanu fhasi ha t̄hoho dzi tevhelaho. Musi no no fhedza u i ñwala, humbelani khonani yanu a i dzudzanye.

TSENGULUSO YA BUGU

Tshitɔri tshi amba nga

Avha vhana vhāna vha diphina nga

Ndo takalela/a tho ngo takalela tshitɔri itshi ngauri

No tea/a no ngo tea u vhala iyi bugu ngauri

Kha ri ñwale

Talelani n̄efhungo na tshiitwa mafhungoni aya.

Avha vhana vhāna vha pfana na u tamba bola.

Vhadededzi vha paka mimodoro yavho kha vhupakamimodoro hutuku.

Mudededzi muswa vha tshimbila nga 4×4 .

Vhana vho ya thabeloni vha tshi tou bva u swika tshikoloni.

Vhana vhothe vha dzula tsini na tshiporo tsha zwidimela.

Kha ri ñwale

Ñwalani mafhungo a inwi muñe ni tshi shumisa maipfi aya.

itshi

tshiila

aya

ala

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhungo a nyimele (a nzulele) a tevhelaho. Shumisani maipfi a re zwitangeni.

Tsumbo:

Zwimela zwi do fa (sheledza)

Zwimela zwi do **fa arali na sa zwi sheledza.**

Fhongo li re na fhungodavhi la nyimele (nzulele) li pfi ndi fhungo la nyimele (nzulele). Fhungodavhi la lushaka ulu li nga thoma nga arali kana tenda.

Tsumbo: Nowa i do nnduma arali nda sendelesa tsini nayo.

Nowa i do nnduma tenda nda si sendelesa tsini nayo.

Vha na vha nga si kone u tamba bola (valwa)

Zack ha koni u shuma mbalo (thusiwa)

Vhana a vha nga phasi mulingo (vhala)

Tenda tshikolo tsho vula (tamba)

Luvhande lwa u tambela lu a dala thophe (nesa)

Kha ri nwale

Nangani ipfi lo teaho linwe na linwe la mafurase aya.

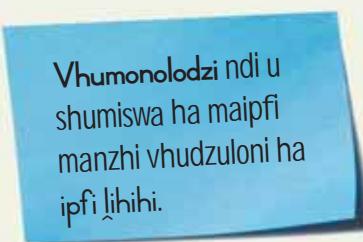
zwino

ngauri

murathu

vhunga

tshihadu

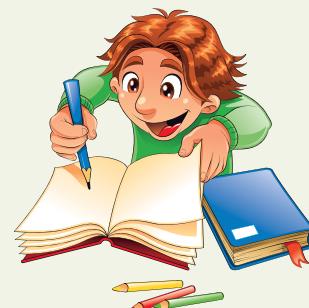
nga tshino tshifhinga

hu si na u twa ri tshi monamona

sa musi zwo di vhonala

tshiitisi ho vha uri

we nda mama nda mu siela

Kha ri nwale

Vhekanyani maipfi aya nga thevhekano ya alifabethe.

sokou	sanda	senga	senenga	sika	soma
sema	sola	suka	sunda	shela	sale

Kha ri ambe

No no vhuya na ya vhugalaphukha kana zuu? Talutshedzani tshigwada tshanu nga vhugalaphukha kana zuu. Ambani nga phukha dza ḫaka dze na dici vhone.

Ndi nnyi ane a nga kunda kha ndau na nngwe? Arali hu uri zwi langwa nga saizi, nngwe i nga kunda. Hezwi zwi itiswa ngauri nngwe ndi dzone khulwanesa kha lushaka lwa zwimange. Dzi a kona u aluwa dza zwika kha mithara dza 3,5 nga vhulapfu (vhunavha) nahone dici a kona u lemela 304 kg. Nngwe a dzo ndo tou hula fhedzi, dici dovha dza vha na luvhilo. Dzi a kona u gidima nga luvhilo lwa 64 km nga awara kha tshikhala tshipufufhi nahone dici a kona u fhufha mithara dza ṭahe dici tshi tou buda. Hezwi zwi amba uri dici a kona u lavhuwa nga ndila i no of hisa. Muthu a nga ri mavhanda aya mahuhulu, a luvhilo, a dovha a of hisa ha lili thuso uri a kone u tshila, a i lila. Nngwe ndi buka li re khomboni ya u ṭothela.

Nngwe dici nga ṭothedzwa nga vhatnu nga ndila mbili: u zwima; na u tshinyadzwa ha mahaya adzo.

Nngwe dici zwimelwa mikumba yadzo na miñwe mirado ya mivhili yadzo, zwothe hezwi ndi zwa mutengo muhulu. Vharinwe vhatnu vha Tshaina na marinwe mashango a Asia vha na lutendo Iwauri miñwe ya mirado ya nngwe i a thusa kha dzilafho. Nngwe dici a zwimiwa sa mutambo. Zwi amba uri vhatzwimi vha dici zwimela u q̄imvumvusa na u dikhoda musi vho no dici vhulaha.

Vhatnu vho dovha hafhu vha tshinyadza mahaya adzo – fhetu hune dza tshila hone. Nngwe dzo vha dici tshi wanala u thoma Turkey u swika mukanoni wa vhubvađuvha wa Russia. Fhedzi zwino vhnunzhi ha nngwe vho vha wanala fhedzi kha zwihodzovihod tshipembe na tshipembehuvbađuvha ha Asia. Hezwi zwi khou itiswa ngauri vhatnu vho fhađa dzidoro, dzidorobofulu na bada fhetu he nngwe dza vha dici tshi tshila hone. Tshirinwe tshiitisi ndi u hadjiva na u tupukanyiwa ha ḫaka vhatnu vha tshi ita masimu, nahone ho no vha na migodi fhetu hunzhi.

Nngwe dici lila vhupo vhubulwane ha u tshila khaho. Nngwe nthihi ya nduna i lila tshikhala tshi no swika 100m² ngauri nngwe dza ḫaka ndi nzwimahaya nahone dici tshimbila dici dzothe. Hezwi zwi amba uri a dici kona u tshila na dzirwe phukha fhetu huthihi. Ngauri dici lila fhetu ho atamaho, zwi a kondäuri vhatseledzo ya mupo vha kone u wana shango lo linganaho ja u tshela nngwe. Sa u lingedza u tsireledza nngwe, dzirwe dza nngwe dze dza bebwa dzo valelwa dzo q̄iswa Afrika Tshipembe he dza vhuedzedzwa ḫakan.

Kha ri vhale

FAILI YA NDIVHO

- Vhana vha no swika hafu vha nngwe a vha tshili u fhira miñwaha mivhili.
- Vhana vha nngwe vha lađelwa nga vhomme musi vhe na miñwaha i no swika mivhili.
- Tshigwada tsha nngwe ndi "tshikhuvhugu".
- Nngwe dici a kona nga maanda u bambela nahone dici nga bambela tshikhala tshi no swika khilomitha dza rathi.
- Nngwe tshena a dici anzi u vha hone. Dzhini i no ita uri dici vhe tshena i wanala kha l ya dza 10 000.
- Nngwe i anzela u zwima i yothe, vhusiku.
- Musi dici tshi zwima, dici kona fhedzi u ponda lwa 10% fhedzi kha u zwima hothe.
- Nngwe dici a kona u lavhuwa mithara dza ṭahe hu si na vhuleme.
- Hu na nngwe dici re zwifubo midini u fhira dici re ḫakan.

Kha ri nwale

Tshimbidzani mato (u sikima) kha phara iyi na mafhungo a re kha faili ya ndivho uri ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Nngwe dici aluwa u swika ngafhi?

Dzi lemela tshileme tshingafhani?

Dzi gidima nga luvhilođe?

Nngwe ya nduna i lila fhethu hungafhani uri i kone u tshila? _____

Vhana vha nngwe vha latelwa vhe na miñwaha mingana? _____

Vhalani phara iyi nga vhuronwane ni fhindule mbudziso idzi.

Ñwalani zwiitisi zwivhili zwa u zwimiwa ha nngwe.

Ndivho khulwane ya uri muñwali a ñwale atikili iyi ndi ifhio? Itani thiki kha phindulo yanu.

- U vhudza vhatu mafhungomatsivhudzi a no takadza a no kwama nngwe.
- U tuñuwedza vhavhali uri vha thuse kha u tsireledza nngwe dza lifhasi.
- U talutshedza vhatu uri ndi nga mini nngwe dza lifhasi dzi khomboni ya u thoñhela.

Ndi nga mini haya ha nngwe ho ngalangala ngaurali?

Nngwe dzi zwimelwa mini?

Ndi nga mini zwi tshi kondä u tsireledza vhupo ha nngwe dza ñaka?

Ndi tshifhio tsha zwitatamennde izwi tshine tsha vha muhumbulo?

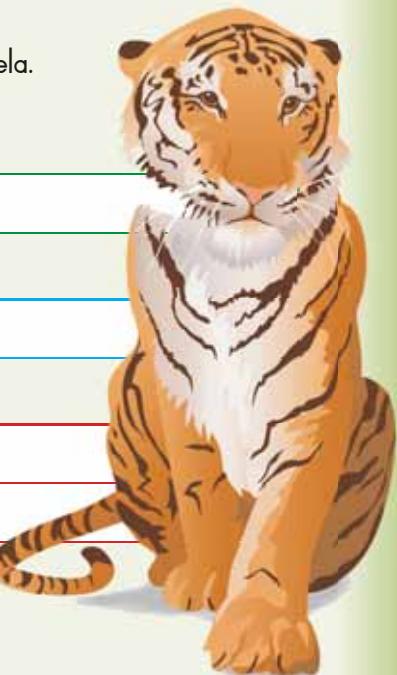
- Nngwe dzi a aluwa dza swika kha vhulapfu (vhunavha) ha futhi dza fumithihi.
- U phulusa nngwe dza ñaka zwi na ndeme.
- Vhatu ndi vhone vho fhungudzaho tshivhalo tsha nngwe shangoni.

Ndi mutaladzi ufhio kha i tevhelaho u no talutshedza zwavhudzi maiþfi a "vhuedzedzwa ñakani" e a shumiswa kha phara ya u fhedza ya atikili?

- U phulusa phukha nga u dzi vhea zuu
 - U dzhia phukha dze dza bebelwa zuu dza humela muponi
- Talutshedzani liidioma li no ri: "mutengo muhulu".

Ndi zwifhio kha zwi tevheleho zwe zwa ñisendeka tshoñhe nga maþhundo a atikili iyi?

- Ndingedzo dza u phulusa nngwe hu na he dza pfumba, fhedzi hu na zwikhukhulusi zwinzhi.
- Ndingedzo dza u phulusa nngwe dzo pfuvha na kale, fhedzi hu na zwitluñuwedzi zwa uri hu lingedzwe hafhu.
- Ndingedzo dza u phulusa nngwe dzo pfumba nga maanda lune dzi si tsha vha khomboni ya u ngalangala.

Kha ri ñwale

Vhunzhi ha mafhungomatsivhudzi a re kha atikili iyi a no kwama nngwe ndi a mbuno (a vhukuma).

Musi ni tshi ñwala manwalwa a mafhungomatsivhudzi ni tea u ñdivha uri zwine na khou ñwala ndi mbuno kana ndi muhumbulo (kuhumbulele).

Lavhelesani mutevhe uyu wa zwi re ngomu ni te ura ndi zwiterñwa zwifhio zwi re mbuno nahone ndi zwifhio zwi re mihibulo. Ni kone u ita thiki kha kholomo yo teaho.

	Mbuno	Muhumbulo
Anathomi (ngudamuvhili) ya nngwe		
Hune dza tshila hone		
Zwine dza la		
Maño adzo		
Nngwe dzo farwa nga nyofho		
Tshaka dzo fhambananaho dza nngwe		
Ndi funesa thoyi dza nngwe		

Kha ri ñwale

Vhalani phara iyi.

U shaya nyonyoloso na kuñele kuvhi zwi lwa na mutakalo wa muthu. Ni tea u tshimbila nga milenzhe lwa hafu ya awara nga ñuvha. U sa ita nyonyoloso zwi nga vhanga malwadze a mafhafhu, a mbilu na u nona lwo kalulaho. Arali ni sa li nga ngona nahone ni sa iti nyonyoloso ni nga farwa nga malwadze. Ndi mafhungo mahulwane u la phurotheini, khabohaidireithi, mitshelo na miroho ñuvha liñwe na liñwe. Tshokoleithi a si tshithu tshavhudí, ngeno malegere na ñirinkhi zwi tshi sinisa maño.

Talelani zvitatemende zwoñhe zwine zwa vha mbuno zwi sa timatimisi.

Tangedzelani tshitatemende tshine tsha pfala tshi tshi nga ndi mbuno ngeno tshi muhumbulo.

Ndi ngani muñwala o tshi dzhenisa?

Ni vhona u nga vhathu vhothe vha nga tendelana na muñwali? Ñwalani mafhungo mavhili ni tshi bula muhumbulo wanu.

Kha ri ñwale

Nangani tshipuka tsha ñaka tshine tsha ni takadza. Wanani zwinzhi nga tshipuka itshi ni vhe na zwine na ñwala ngatsho ni tshi shumisa ñhoho hedzi:

Tshitatemende tsha u angaredza (tsumbo: ("Ndou dzi wanalesa ñakaní.))

Zwitaluli (tsumbo: "Dzi na misingo milapfu.")

Ndowelo na kutshilele (tsumbo: "Ndou dzi tshila sambini.")

Zwine dza la (tsumbo: "Dzi la matari.")

Kha ri nwale

Shandulani maipfi a talewaho nga fhasi ni tshi shumisa pfanywa idzi, dzine dza pfala dzi tshi nyanyula na u takadza fhedzi dzi tshi amba zwithihi.

nungo

londa

khulu

kheluwa

ponda

Nngwe ndi dzone khulwanesa kha lutavhi lwa zwimange na hone dzi divhelwa u hula hadzo na maanda. Nngwe dzi tshila nga nthihi. Dzi na maanda nahone dzi zwima vhusiku. Dzi tshimbila nyendo ndapfu dzi tshi toda nari, ntsavhutavhi, nguluvhedaka na dzi*ñe*we phukha khulwane. Nngwe dzi anzela u sendela kule na vhathu fhedzi dzi*ñe*we dzi a shanduka dza vho vhulaha vhathu.

Kha ri nwale

Kha maipfi a re afho fhasi, nangani pfanywa dza ipfi liñwe na liñwe kha a re kha thebulu. A nwaleni kha thebulu iyi fhasi ha ipfi "Pfanywa". Ni kone u nanga mafhambanyi (maipfi ane a amba zwo fhambanaho na zwa marwe) ni a nwale kha thebulu fhasi ha ipfi "Lifhambanyi".

sinyuwa

ṭavhanya

vhuhwavho

humbudza

ongolowa

orowa

riwethuwa

hangwisa

phinyela

tshituhu

ṭuwa

bvelela

Ipfi	Pfanywa	Lifhambanyi
luvhilo		
riwerwela		
vhulenda		
tsivhudza		
swika		
tutuwa		

Muvhigo wa mafhungomaitei (nyusi)

Kha ri nwale

Wanani atikili ya gurannda kana ya magazini i no amba nga tshithu tshine na tshi takalela, ni de nayo tshikoloni. Talutshedzani kilasi uri atikili ijy i amba nga mini ni kone u vha vhalela yone. Ni kone u humbela tshigwada tshanu uri tshi fhe tshikoro tsha u vhala manweledzo e na ita.

Dadzani garata ya zwikoro zwa vharwe vhagudi vha re kilasini yanu.

MANWELEDZO		U konesa	U kona	Hu khwiniswe
Marangaphanda	U bula uri atikili i amba nga mini.			
Zwi re ngomu	Mafhungomatsvhudzi ndi one nahone a amba nga atikili.			
	Ha pambuwi kha thoho.			
Kukumedzele	U lavhelesa vhathetshelesivhataleli.			
	U amba a tshi pfala a tshi difulufhela.			
U vhala	U vhala a tshi elela nahone a tshi pfala.			
	U sedza ntsha musi a tshi vhala.			

Kha ri vhale

Mmbwa i lindela muñe wayo a tshi ya hayani

Amir Plume

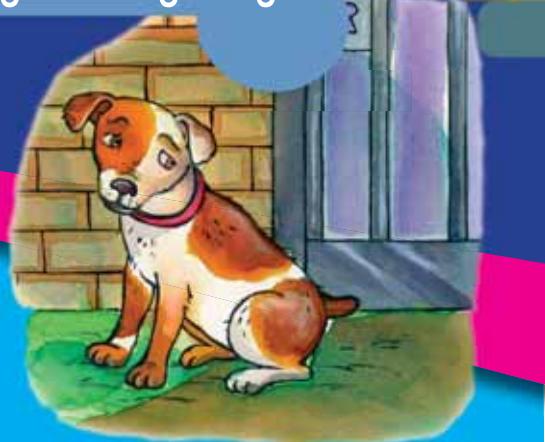
Musumbuluwo, 2 ja Thangule

India, Dhaka – Mmbwa yo tala ya pfuka milambo miraru, ya tshimbila khilomitha dza fumiraru ya swika ya ita mulindelo wa vhege yo the tsini na dzhele ye muñe wayo a vha o valelwa khayo, zwo vhigwa guranndani ya ñamusi.

Musi we Sohrab Ali a farwa, mmbwa yawe yo tala yo sala murahu tshikepe tshe tsha mu hwala tshi tshi mu ambusa mulambo wa u thoma tsho livha dzhele, hu vhiga gurannda ya Independent Sunbad.

Mutshimbidzi wa tshikepe o lingedza u shushedza ijy mmbwa nga u i hambekanya, ya si zwi londe ya tala i tshi tevhela. Musi yo no swika dzhele, ijy mmbwa yo lindela muñe wayo u swika a tshi vhofholowa ho no fhela vhege, nga ja 21 ja Thangule, gurannda i vhiga ngauralo.

"Mmbwa ijy yo vha i tshi pfala i tshi lila i getheni, fhedzi yo vha i tshi dzungudza mutshila nga dakalo musi i tshi vhona Ali, muñe wayo, musi e nga ngei ha gethe," guranda i ralo. Ali o vha a tshi fha mmbwa yawe hafu ya zwiliwa zwawe arali a tshi kona.

Ali o vha o farwa a si na mulandu henengei kusini kwa hawe ku re mavhiligwe, kwa Nakia, tshitirikini tsha Herpur, 130 km devhulavhukovhela ha Dhaka, gurannda i vhiga ngauralo. Musi we a bva afha dzhele o pfa u vhofholowa vhukuma.

Mmbwa ijy, ye dzina layo li si buliwe, yo huvha nga dakalo ya ñanzwa milenzhe ya Ali musi a tshi tou bva nga gethe, e muthu o vhofholowaho nahone o dala dakalo.

Deithi:

Kha ri nwale

Ni vhona u nga t̄hoho ya atikili iyi ndi yavhuđi?

Tshimbidzani mađo kha atikili ni wane mafhungomatsivhudzi a tevhelaho:

Iyi mmbwa yo bambela ya pfuka milambo mingana u itela u sa siwa nga muñe wayo? _____

Yo tshimbila khilomitha nngana? _____

Yo lindela muñe wayo tshifhinga tshingafhani i getheni? _____

Atikili iyi yo nwala n̄ga ja vhungana? _____

Ndi nnyi we a nwala atikili iyi? _____

Ni vhona u nga mmbwa iyi yo vha i fhanu Afrika Tshipembe kana kha liñwe shangovho?

Ndi phara ifhio i no nweledza atikili iyi zwavhuđi – phara ya u thoma kana ya u fhedza? Bulani uri ngani.

Tshifanyiso tshi re afho tshi tikedza mafhungo a atikili iyi nga ndilade?

Ndi ipfi/lifurase lifhio li no t̄alutshedza muhumbulo muhulwane wa atikili. Ndi ngani ni tshi ralo?

mulanda vhukuma

u fulufhedzea

pfarisano

vhuhwavho

Kha ri nwale

Livhanyani mafurase a re kha tsha monde na mafurase a re kha tsha u ja.

u ita mulindelo

u ambusa

u vhofhololwa

u dzungudza mutshila

mavhiligwe

u bviswa dzhele

u tshinisa mutshila

u wedza

kulekule

tielela yo lindela muñe wayo

Kha ri ñwale

Mmbwa i lindela muñe wayo a tshi ya hayani

Thoho ya mafhungo

Ndívhadzamuñwali

Amir Plume

Musumbuluwo, 2 la Thangule

Ndívhadzavhupo

India, Dhaka – Mmbwa yo tala ya pfuka milambo miraru, ya tshimbila khilomitha dzofumiraru ya swika ya ita mulindelo wa vhege yothé tsini na dzhele ye muñe wayo a vha o valelwa khayo, zwo vhigwa guranndani ya namusi.

Mvulatswinga

Ikunga dzangalelo la muvhali.

I fhindula mbudziso dza:

lini, nnyi, ngafhi, mini mafhungomatsivhudzi a re mahulwane.

I ñdivhadza thoho ya mafhungo.

Musi we Sohrab Ali a farwa, mmbwa yaye yo tala yo sala murahu tshikepe tshe tsha mu hwala tshi tshi mu wedza mulambo wa u thoma tsho livha dzhele, hu vhiga gurannda ya Independent Sunbad.

Mutshimbidzi wa tshikepe o lingedza u shushedza iyi mmbwa nga u i hambekanya, ya si zwi londe ya bambela i tshi tevhela.

Musi yo no swika dzhele, iyi mmbwa yo lindela muñe wayo u swika a tshi

Maambiwa

A bvisela zwa mbiluni ya muthu.

vhof holowa ho no fhega vhege, nga la 21 la Thangule, gurannda i vhiga ngauralo.

"Mmbwa iyi yo vha i tshi pfala i tshi lila i getheni, fhedzi yo vha i tshi dzungudza mutshila nga dakalo musi i tshi vhona Ali, muñe wayo, musi e nga ngei ha gethe," guranda i ralo. Ali o vha a tshi fha mmbwa yaye hafu ya zwiliwa zwawe arali a tshi kona.

Ali o vha o farwa a si na mulandu henengi kusini kwa hawe ku re mavhilige, kwa Nakia, tshitirikini tsha Herpur, 130 km devhulavhukovhela ha Dhaka, gurannda i vhiga ngauralo. Musi we a bva afha dzhele o pfa u vhof holowa vhukuma.

Mmbwa iyi, ye dzina ñayo li si buliwe, yo huvha nga dakalo ya ñanzwa milenzhe ya Ali musi a tshi tou bva nga gethe, e muthu o vhof holowaho nahone o ñala dakalo.

Zwi re ngomu

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala muvhigo wa gurannda. Muvhigo uyu u amba nga matshuden'i vhe vha kuvhanganya tshelede ya u ita zwivhuya.

Lavhelesani notsi dzi re afho ntsha tshitiorini tsha mmbwa, ni vhe na vhutanzi uri muvhigo wanu u katela zwenezwo zwithu. Fhedzisani manweledzo a tevhelaho.

Thoho ya mafhungo i no kunga dzangalelo la muvhali khathihi na u nweledza tshitiori

Ndívhadzamuñwali i no katela na dzina la muñwali

Ndívhadzavhupo i no ri vhudza he tshitiori tsha thoma hone na hune tsha bvelela hone

Zwi re ngomu (mutumbu) zwine zwa ñwaliwa zwi kha muthu wa vhuraru, zwi tshi dodombedza mbuno (hu thoma mbuno dzi re dzone khulwane), na mbuno dzo ñwalwaho dzi tshi pfala, na zwitatamennde zwi sa kondi (Ñwalani henefha maipfi mahulwane a zwi re ngomu.)

Phara i re na maambiwa ane a ita uri phara i bvisele khagala zwa mbiluni

Kha ri የwale

Ñwalani muvhigo wa gurannda hafha. Thomani nga ታhoho ya mafhungo.

Kha ri የwale

Tanganyani mafhunzozwao aya a vhe mafhungotserekano.
Shumisani maipfi a re zwitangeni.

Mmbwa yo tala milamboni miraru. Yo vha i tshi khou tevhela muñe wayo. (vhunga)

Mutshimbidzatshikepe o lingedza u shushedza mmbwa. O vha a sa ታodi i tshi vha tevhela: (ngauri)

Munna uyu o vha e dzhele. O kona u kanzwa mmbwa yawe. (fhedzi)

Mmbwa ya huvha yo takala. Munna o no bva dzhele. (musi)

Kha ri ambe

No no vhuya na gonya Table Mountain kana na vhala ngayo?
No no vhuya na namela golo iya khebulu? Arali no no zwi ita,

talutshedzani tshigwada tshañu uri no dipfa hani. Naho ni sa athu gonya Table Mountain, ni vhona u nga ni nga vhona mini musi ni henengei nthanthha?

Kha ri ambe

Vhalani burotsha i no amba nga Table Mountain.

Golo iya khebulu i do ni swikisa tħodzini ya thavha nga minete ya 5. Musi ni tshi khou gonya ni do vha no no vha na ludungela lwa zwi re phanda. Thimbu (beisi) ya golo iyi i a rembuluwa lune na kona u vhona matungo oħra u bva ni tshi tou takuwa ngei fhasi tshigutheni tsha thavha.

Musi no no swika matħakheni, ni nga diphiña nga u vhona dorobo i re ngei fhasif hasi.

Zwimela na zwipuka

Table Mountain i na tshaka dza 1460 dzo fhambananaho dza zwimela nahone ndi Vhupo ha Vhufa ha Lihasi (World Heritage Site). Zwiñwe zwa zwimela zwapo ndi Fynbos ya Kapa, zwimela zwine zwa wanala fhedzi Kapa.

Hu na zwipuka zwi si na vhukono thavhani iyi. Ni nga si kundwe u vhona mbila, zwiñoni, vhukħohe, qaww dza tshakatshaka na zwisużu zwinjhizwinzhi. Zwiñoni zwi re hone zwi katela na maholi a phapha tswuku, magoni na vhutħwethħwe.

Utshimbidzwu

Hu na nyendo dza u tou tshimbidzwu duvha ċiñwe na ciñwe. Hu tħanġaniwa Upper Cable Station nga 10:00 na 12:00. Hu tshimbilwa vhukule ha 2km hu tshi dadamaliwa nthha ha thavha. Hu na zwiingamo zwinzhi hune muthu a nga diphiña nga u vhona zwimangadzo zwa Phendelashango ya Kapa, Devil's Peak, Table Bay, Sea Point na Clifton. Ni do vhona na Lion's Head na Robben Island.

Tshumelo

Nthanthha ha Table Mountain hu na resituarente ine wa tou diavhela na deli hune na nga wana zwa u nwa, u ja na u kanzwa maṭo nga shango.

Mavhengele a khebulu

Shop at the top ndi vhengele li no wanala khotħedzhini yo fħatiwaho nga matombo henengei thavhani. Hu rengiswa zwithu zwinzhi zwi re na tshivħumbeo tsha Table Mountain.

- Mafhungomatsivhudzi a vhaendelashango a re hone.
- Zwiambaro na zwifhiwa zwi si zwa nnyi na nnyi.
- Filimu na zwittembe zwi a wanala.

Zwifhinga zwa Utshimbila ha khebulu

Vhuria

Golo ya u thoma u gonya – 08:30
Golo ya u fħedzisela u gonya – 17:00
Golo ya u fħedzisela u tsa – 18:00

Tshilimo

Golo ya u thoma u gonya – 08:00
Golo ya u fħedzisela u gonya – 20:30
Golo ya u fħedzisela u tsa – 21:30

Golo ya khebulu a i tshimbili musi hu na muya hu u itela u tinya khombo.

Mitengo

Lushaka	U vhuya U gonya fħedzi
Vħahulwane	R205 RIO5
Vħana (vha fhasi ha miñwaha ya 18)	RIOO R53
Vħana (vha fhasi ha miñwaha ya 4)	Mahala Mahala
Vhaaluwa vha SA (vha miñwaha ya 60 na u paða) – kha vha tħane ID yavho (Lavħużanu fħedzi)	R95 R50
matħuden – tħanani garata yanu ya matħuden (Lavħużanu fħedzi)	R130 R68

Vha tshi tħoda mafhungomatsivhudzi a tshikungavħathu itshi nga vhudlo kha vha ye kha adirese ya Table Mountain ya inthanete ya tshiofisi:

www.tablemountain.net

Kha ri nwale

Talani mitalo ni tshi livhanya maipfi na mafurase o swifhadzwaho na thalutshedzo dzao. Nwalani maipfi kana mafurase o swifhadzwaho kha dikishinari yanu.

vha na ludungela
rembuluwa
zwi si na vhukono
tshimbidzwa
zwimangadzo

u mona
zwi songo <u>dowelwaho</u>
zwinzhi
u sumbedzwa fhethu
u thetshela zwithu

Kha ri nwale

Vhalani phara iyi hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Talelani zwitatamennde zwothe zwine na vhona u nga ndi mihumulo. Ni kona u vhona mini kha mafhungomatsivhudzi a re kha phamfulethe?

Musi no no dzhena kha goloi ya khebulu, ni tea u ya ngei na ngei uri ni kone u vhona masia otthe? Talutshedzani phindulo yanu.

Bulani zwithu zwiraru zwine zwa nga takadza muendelashango a re Table Mountain.

Table Mountain yo ima kule i yothe? Ngani?

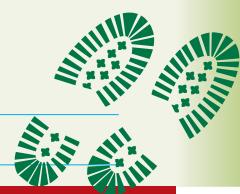
Ndi nga mini Table Mountain i tshi daleliwa tshifhinga tshilapfu tshilimo u fhira vhuria?

Zwifhinga zwa u vula zwi sumbedza uri ni nga kona u tsa na u gonya nga goloi ya khebulu, kana na tou gonya fhedzi. Ni vhona u nga ni do vhuya hani ni tshi tsa thavha?

Ndi lini hune na nga namela goloi ya khebulu ni tshi gonya Table Mountain? Talutshedzani uri ngani.

Ni nga kona u renga zwiambaro vhengeleni li re ntsha ha thavha. Ni vhona u nga izwi zwiambaro ni nga zwi renga huriwe fhethu? Tikedzani phindulo yanu.

Huewe ha fhethu hu no takadza hune na nga hu vhona ndi Robben Island. Nwalani mitaladzi mivhili ni tshi amba zwine afha fhethu na hu divhela zwone.

Kharinwale

No humbelwa u ri ni ḥwale muvhigo malugana na lwendo lwanu lwa u ya Table Mountain. Shumisani mafhungomatsivhudzi a re kha burotsha musi ni tshi ḥwala muvhigo uyu.

Dzhenisani mafhungomatsivhudzi manwe na manwe ane na vhona e na mushumo. Thomani nga u pulanelu muvhigo ni kone u u nwala ni tshi shumisa thoho dzi re afho fhasi. Humbelani khonani yanu a u lavhelese na u dzudzanya musi ni sa athu u u nwala nga vhudele tshikhali tshi re afho fhasi. Neani thoho muvhigo wanu. Nangani tshithihi tsha zwi tevhelaho kana ni tou disikela thoho ye na dinangela.

Zwa Table Mountain

Zwi no kunqa

Zwifhingga zwa u tshimbila na mitenqo

Tsha u fhedzisela, afho tshibogisini tshi si na tshithu, olani mepe wa Afrika Tshipembe ni tshi sumbedza hune Table Mountain ya wanala hone zwa vhukuma.

Kba ri nwale

Thukhukanyani maipfi aya a bve madungo ni vhandele zwanda ipfi linwe na linwe.

Tsumbo: lu/fha/nqa: madunqo mararu

fhambananaho

zwiingamo

ZWISLUSU

dadamala

wanala

thayhani

Kha ri nwale

Talelani lifurase la dzina, la lit^{al}uli na la lid^{adzisi} ma^fhungoni aya. Nwalani lushaka lwa lifurase liⁿwe na liⁿwe (lifurase la dzina, lifurase la lit^{al}uli kana lifurase la lid^{adzisi}). Ni elelwe, lifurase ndi tshigwada tsha maipfi tshine tshi si vhe na lit^{il}ipfukeli.

Hu na maluvha manzhi avhudⁱ a no wanala Table Mountain.

Gole li nt^{ha} ha Table Mountain li vhondala sa tshimangadzo.

Table Mountain i wanala Kapa Vhukovhela.

Vundu la Kapa Vhukovhela li na zwikungamato zwinzhi.

Ula mutukana no mu vhona a tshi tsa thavha?

Kha ri nwale

Nwalululani phara iyi ni dzenise malederedanzi arali zwo tea.

table mountain i wanala kapa vhukovhela. ni nga vhona zwiⁿoni zwi tevhelaho ngei thavhani: maholi a phapha tswuku, magoni na vhuthwethwe. ni nga kona u vhona fhethu hu tevhelaho: phendelashango ya kapa, devil's peak, table bay, sea point na clifton.

Lifurase la dzina ndi tshigwada tsha maipfi ane a shuma sa dzina fhungoni

Tsumbo: Nnditsheni o ya mavhengeleni (Nnditsheni ndi dzina)

Mukomana wanga muhulwane o ya mavhengeleni.

(Mukomana wanga muhulwane ndi lifurase la dzina.)

Lifurase la lit^{al}uli ndi tshi gwada tsha maipfi tshi no shuma sa lit^{al}uli fhungoni.

Tsumbo: Nina ndi mudededzi a re na tshenzhemo.

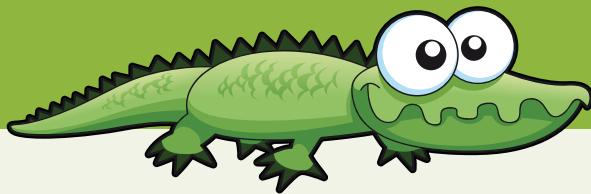
(Tshenzhemo ndi lit^{al}uli.)

Nina ndi mudededzi a re na tshenzhemo khulu. (a re na tshenzhemo khulu ndi lifurase la lit^{al}uli.)

Lifurase la lid^{adzisi} ndi tshigwada tsha maipfi ane a shuma sa lid^{adzisi} fhungoni.

Tsumbo: Ndi dzula f^{ha}no. (F^{ha}no ndi lid^{adzisi})

Ndi dzula f^{hasi} ha bada. (F^{hasi} ha bada ndi lifurase la lid^{adzisi})

Kha ri ambe

Ni a ɖivha hune vhugalaphukha ha Kruger National Park ha vha hone?

No no vhuya na ya Kruger National Park? Arali no no ya ʈalutshedzani tshigwada tshañu nga lwendo lwañu: ni ambe uri no dzula gammbari ifhio na uri no vhona phukha dzifhio. Arali ni sa athu ya, bulani uri ndi nga mini ni tshi tama u ya na uri ndi phukha dzifhio dzine na tama u dici vhona.

Kha ri vhale

Ri tshimbila phakhani

U tandula Kruger National Park nga milenzhe zwo f'hambana na u tandula u modoroni! Narina Smith o ya a tandula vhugalaphukha a tshi tshimbila nga mukwita wa Olifants maðuvha mararu o̥the a tshi itela u vha tsintsini na tshugulu na nivho (ottter).

"Tshiñaka tshañu khetshi. Arali ya thoma u lwa ni bande ngatsho," ndi Nicol Coetzee a tshi hevhedza. Hu vhonala vhathu vha malo vho ruða maþo henefho murahu hawe. Tshugulu tshena ya isa phanda na u fula hatsi. Muñwe na muñwe a ima o sokou dzii.

U vhona tshugulu i tshi fhira tsini ha modoro a zwi fani na musi i tshi khou fhira henefho tsini hau, mithara dici si gathi.

Zwi a ofisa vhukuma u zwi ɖivha uri u nga kha di zhakiwa nga buka li no lemela khiłogireme dici no swika 2 500!

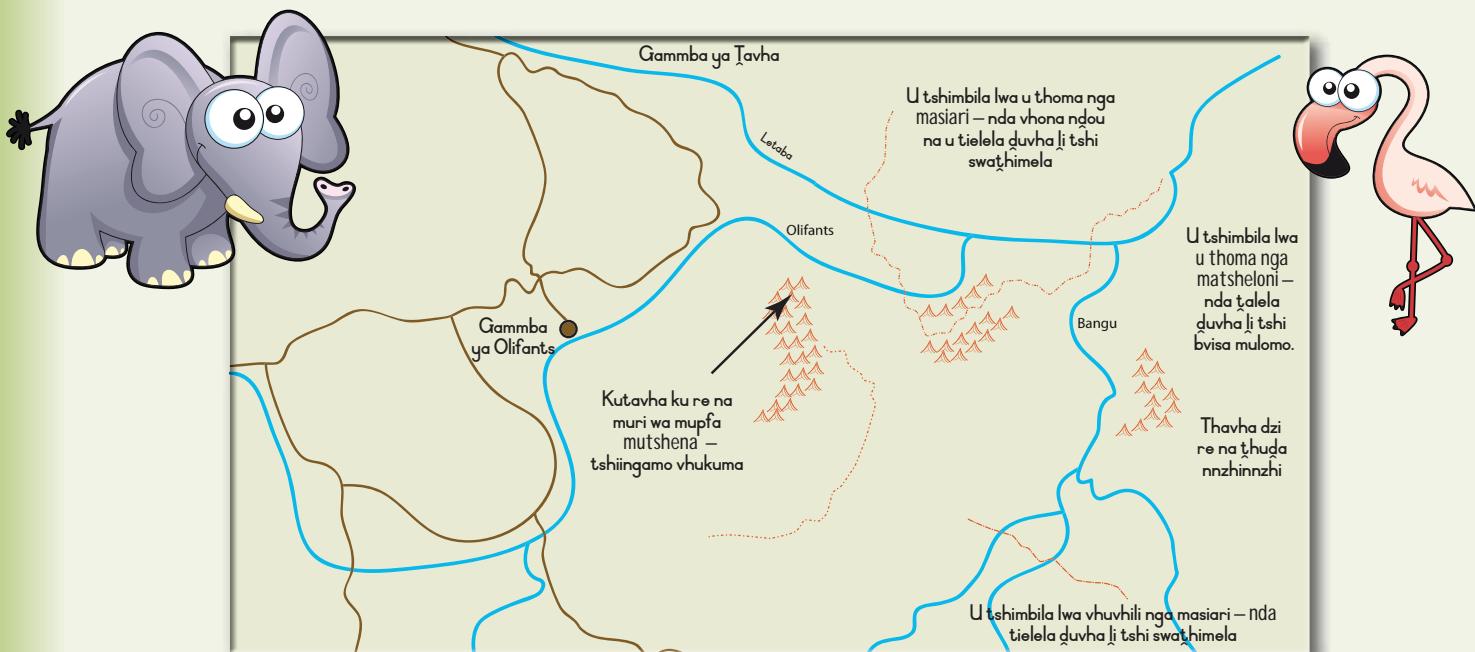
Ra pfa fhasi hu tshi dzinginya, hu tshi duba buse henefho murahu ha tshugulu. Zwenezwi i tshi khou di sendela nga zwituku, muñwe na muñwe a khuba maya ra ima ro sokou dzii.

Musi Nicol na Tsambok – dzirenzhia (vhalindaphukha) dza henefho – vha tshi thoma u vhidzelela na u imisa zwanda, ndi honeha tshugulu i tshi kona u zwi vhona uri ri vhathu, ya tshuwa ya shavha.

Ndi nzulele ine vhathu vhanzhi vha lora ngayo – vha dovha vha i tata vhukuma – musi vha tshi tshimbila nga milenzhe ðakani ili.

Nyendo dzo raliho ngei Kruger National Park ndi dza vhusiku ha maðuvha mararu u woþe ðakani. Hu na f'hethu ha sumbe henefho ðakani. Ndi f'hethu hune a hu a thu tshinyadza nga vhathu. Afha f'hethu hu na gammbari, dzine dza sa tou vha na tshomedzo nnzhi fhedzi hu tshi dzulea, na bada a si nnzhi hu tou vha na dici no shumiswa nga vhashumi vha si vhanzhivhanzhi.

Gammbari ya Olifants Trail Camp i khunzikunzini dza mulambo wa Olifants River. Nga matsheloni musi duvha li sa athu bvisa mulomo muthu u vuwa a tshi pfa tshugulu i tshi khou pfumbula. Nga masiari u pfa u lila ha zwituku na tshomodzo nnzhi vhusiku u pfa u nñununa ha ndau.

Kha ni nwale

Vhalani atili iyi ya magazini hafhu. Talelani tshipida tshine tshitiori tsha wanala khatsho nga muvhala mutswuku. Talelani mbuno dzothé nga muvhala wa lutombo.

Lifurase "Tshitaka tshanu" li amba zwithu zwivhili. Li nga amba fhethu hune vhatu vha lushaka lugede vha vhulungwa hone kana tsha vha tshipileli. Ni vhona u nga zwi yelana hani na u gidimedzwa nga tshugulu ine ya nga fhedza yo u vhulaha.

Lavhelesani mepe. Nina o vhona lini tshugulu?

Nga maipfi anu, bulani uri ho bvelela mini musi vha tshi vhona tshugulu.

Bulani uri ndi ngani vhatu vho vha vha tshi nga vha vho tshuwa vha dovha vha nyanyulea musi tshugulu i tshi vha dëla? Inwi no vha ni tshi do vha no dipfa nga ndilade?

Vhalindaphukha vho ita mini uri vha shushedze tshugulu?

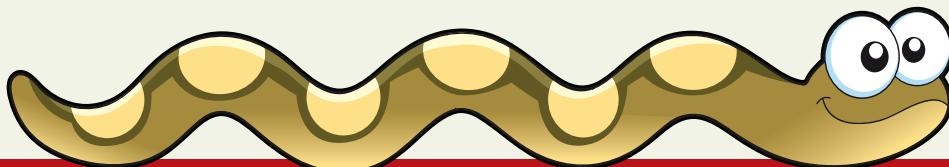
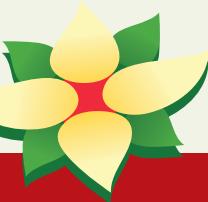
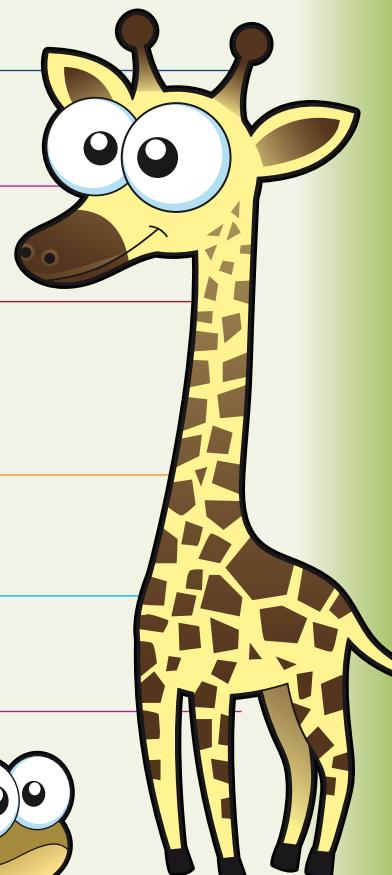
Ni vhona u nga vho vha tshi do vha vho ita mini arali tshugulu i si shavhe?

Lavhelesani mepe.

Gammba yo vha i tsini na milambo ifhio miraru?

Fhethu havhuđi ha u tælela phukha ndi ngafhi?

Vho vha vho gammaba ngafhi?

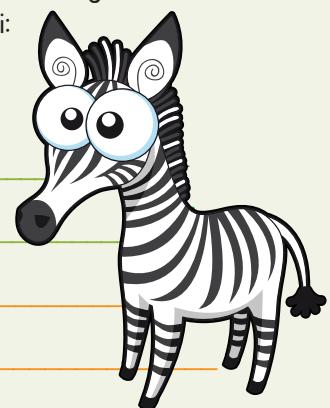

Kha ri nwale

No humbelwa uri ni nwale muvhigo malugana na lwendo lwanu lwa u ya vhugalaphukha. Nwalani muvhigo wanu fhasi ha thoho hedzi:

MUVHIGO

Thalutshedzo ya gammab _____

Zwe zwa bvelela musi hu tshi khou tanduliwa. _____

Thalutshedzo ya phukha dze dza vhoniwa _____

Tsha u vhina _____

Kha ri nwale

Talelani mafurase a thangeladzina
mafhungoni aya.

Vho dzula fhasi ha muri vha tshi khou vhona ntsa.

Vhalindaphukha vha tshimbila nga fhasi ha matanda.

Tshugulu i wana hatsi kha lukwara.

Ro dzula maduvha mararu fhasi ha muhuyu.

Vho shavha nga luvhilo i murahu.

Kha ri nwale

Nwalani mafhungo anu inwi muñe ni tshi shumisa maipfi
aya, ane a vha pholisemi.

mbilu _____

Pholisemi ndi
ipfi line la vha na
thalutshedzo nnzhi.

mbilu _____

silinga _____

silinga _____

Kha ri የwale

Bulani uri mafhungo aya a kha **limudi** **la** tsumbo, **la** ndaelo kana **la** thendelo.

Hupfi phele i tshila nga የnama na marambo.

Ni vale mafasiṭere u itela uri ታhoho dici si dzhene.

Ni ime ni sa tsukunyei uri i thome i fhire.

Shavhani ni sa ደo kandekanyiwa!

Kha ri የwale

Ni kha **di** elelwa uri nyambahunzhi ndi mini?
Nwalani mafhungo ni tshi shumisa maipfi haya.

dzunga

dzunga

inga

inga

vhanga

vhanga

Limudi ndi mini?

Ndi ን dilig ya u bula vhudipfi hashu malugana na zwine ra khou amba. Hu na tshaka dzo fhambananaho dia mamudi.

Ri shumisa **limudi** **la** tsumbo musi ri tshi bula nzulele ya zwithu.

Tsumbo: Ro fhedza mushumo washu naga tshifhinga.

Ri shumisa **limudi** **la** ndaela musi ri tshi የea ndaela ya u ita zwithu.

Tsumbo: Iyani u ደedela zwino.

Ri shumisa **limudi** **la** thendelo musi ri tshi sumbedza lutamo na ndivho.

Fhungo **li** re na **limudi** **la** thendelo **li** vhonala naga ipfi "uri" na "arali".

Tsumbo: Ndi dzinggauri ri fanela u vhavhalela mupo.

Ndo shumesa uri ndi phase.

Kana: Arali ndo vha ndi tshee muswa ndo vha ndi tshi **ዶ** gjidima navho.

Kha ri የwale

Didzhieni ni murado wa **kilabu** ya dibeithi tshikoloni tsha hanu. No humbeliwa uri ni ambe ni tshi ima na tshitatamennde tshi no ri: "U rwiwa naga muya mananga ndi zwavhuđi".

No ta u shumisa atikili ye na vhala kha u tikedza mbuno dzañu. Bulani kuvhonele kwañu kwa zwithu, fhedzi thomani naga u pulanela kuambele kwañu. Shumisani tshikhala tshi re afho phasi.

Mutevhemutoli

NDI A KONA

u rerisana na vha tshigwada tshanga

u vhala tshitɔri

u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshitɔri

u humbulela mafhungo

u livhangha mafhungo na nzulele ine nda vha khayo.

u ɣalukanya lushaka lwa tshitɔri

u humbulela mafhungomatsivhudzi

u livhangha maipfi na mafurase a maidioma na ɣhalutshedzo dza

u topola madzina, mat̄aluli na mađadzisi mafhungoni

u vhala luñwalo

u tikedza phindulo dza mbudziso

u wana phambano vhukati ha luñwalo lwa fomaña na lwa inifhomala

u livhangha maipfi na zwine a amba

u pulanelu ñwala luñwalo

u shumisa masala vhuimoni ha madzina

u ita ɣitambwa la tshitɔri

u fhindula mbudziso dzi no kwama vhaanewa, theron na puloto

u bulu muhumbulo

u fha tshitɔri ɣhoho

u ñwala na u dzudzanya luñwalo

u shumisa thangeladzina mafhungoni

u shumisa mađederedanzi

u padula maipfi a bva madungo

u ñwala manweledzo mapfufhi a tshitɔri

u humbulela zwithu

u ñwala tsenguluso ndi tshi shumisa fureme

u topola nefhungo na tshiiwa mafhungoni

u ñwala mafhungo ndi tshi shumisa zwit̄alusi

u ñwala mafhungo ndi tshi shumisa mafhungodavhi a nyimele

u nanga ipfi li no yelana na ɣifurase

u vhekanya maipfi nga thevhekano ya alifabethe.

u amba nga ɣhoho ya mafhungo

u vhala mañwalwa na faela ya ndivho

u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama mañwalwa

u bulu muhumbulo wanga khathihi na u tikedza kuhumbulele uku.

u sikima mafhungomatsivhudzi

u topola muhumbulo muhulwane na ndivho ya atikili

u topola mbuno na muhumbulo

u fhindula mbudziso dza zwiterwa

u ɣalutshedza zwine ɣiidioma la amba

u ñwala muvhigo ndi tshi shumisa fureme

u shumisa luambo lu sa moni

u shandula mafhambanyi a vha pfanywa

u nweledza na u vhala atikili ya gurannda

u dadza garata ya zwikoro (maraga)

u rera nga ɣhoho ya atikili

u tshimbidza mađo kha atikili ndi tshi ɣala mafhungo a re mbuno

u wana uri ndi phara ifhio i no nweledza atikili

u wana vhushaka vhukati ha atikili na tshifanyiso

u livhangha mafurase, maipfi na ɣhalutshedzo dza

u ɣuma mafhungo u itela u vhumba
mafhungoterekano ndi tshi shumisa mat̄anganyi

u ola mepe

u topola ɣifurase dzina, ɣifurase la madzina, la ɣitaluli na la ɣidadzisi

u ñwalulula phara ndi tshi dzenisa mađederedzanzi

u padula maipfi a bva madungo

Thero ya 8: Mañwalwa a tshakatshaka

Shango ta khumbulelwa

Themo ya 4: Vhege dza 5 – 6

(113) Baisigiri

104

U vhala atikili ya gurannda.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U topola mafhungomatsivhudzi a re na ndeme.
U vha la atikili ya gurannda.
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili.
U bulu muhumbulo na zwiitisi.
U fhedzisa mafhungo a tshi shumisa maipfi awe ene muqe.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

(114) U ñwala nga vhunamelabaisigiri

106

U ñwala phara ya u ɬalutshedza.
U topola na u shumisa maçaluli a u ɬalutshedza.
U shumisa thangelavhuimo.
U shandula zwita tamennde zwa vha mbudziso.
U shumisa khanedza.

(115) U ñwala nga vhunamelabaisigiri

108

U vhala mepe wa Afrika Tshipembe a rera nga zwi no wanala mavunduni a havho.
U vhala mepe wa liphasi na mbuno dzi no amba nga mashango o fhambananaho.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mepe.
U livhanya mirero na zwine ya amba.

(116) Mañwalwa a 'alutshedza

110

U pulanelu u ñwala phara dza u ɬalutshedza.
U livhanya ipfi ja kuambele kwa musanda na zwine ja amba.
U ñwala mafhungo a tshi shumisa maidioma.
U vhea maiipfi nga thevhekano ya alfabethe.
U ñwala mafhungo.

(117) Baisigiri i wevho

112

U amba nga hobi na zwine a zwi takalela.
U vhala phara i no amba nga baisigiri a fhindula mbudziso.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U fhindula mbudziso dzi no kwama phara.
U bulu muhumbulo.
U ñwala phara ya u fhedza i ya u penndela tshitɔri.

(118) Baisigiri yanga

114

U ola tshifanyiso tsha baisigiri.
U ñwala phara dza u ɬalutshedza mbili nga basigiri.
U ñwala tshirendo a tshi shumisa mafanyisi na mamethafore.
U khethekanya maipfi a bva madungo.

(119) Mulala wa Mandala

116

U amba nga tshifanyiso.
U vhala tshitɔri a fhindula mbudziso.
U ɬahisa muhumbulo
U ñea phara ɬohoho
U ñwala phara ya u penndela.

(120) Muthu wanga

118

U amba nga tshifanyiso.
U vhala tshitɔri a fhindula mbudziso.
U bulu muhumbulo.

Ndaela

Themo ya 4 – Vhege dza 7 – 8

(121) Itani bena ya u ɬanganedza vhatu

120

U vhala ndaela dza u ita bena ya u ɬanganedza muthu.
U fhedzisa mafhungo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama ndaela.
U bulu muhumbulo.
U fhedzisa mafhungo.

(122) U ñwala ndaela

122

U ñwala ndaela sa mutevhe.
U shumisa maiti a ndaela.
U topola thangi na mitshila.
U vhumba mafhungo.
U shumisa mavuhvisi.
U ñwalula mafhungo a tshi shumisa maiti one.

(123) U tevhela ndaela

124

U vhala ndaela dza u ita tshitimbi (vhulungu) tsha Icipita.
U vhala ndaela dza u bika maçabula o sukiwaho.
U topola phambano vhukati ha mañwalwa.
U wana uri ndi ñiñwalwa liphio kha mavhili line ja tevhela.
U ñea muhumbulo.
U topola ndivho ya mañwalwa a ndaela.

(124) U ñwalulula ndaela

126

U ñwalulula ndaela a tshi shumisa maipfi a no nga tsha u thoma, nga murahu, ha tevhela.
U nombora ndaela a shumisa maiti a ndaela.
U topola mafurase.
U topola mupeletɔ wone wa maipfi
U ñwala mafhungo.

(125) Muvhili wo takalaho

128

U ñea ndaela dzi no tevhelea.
U ñwala notsi dza u pulanelu ndaela.
U vhala mañwalwa a no amba nga kushumele kwa muvhili.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mañwalwa.
U ɬahisa mihumbulo muhumbulo.
U ñwalulula mafhungomatsivhudzi e kha sethe dza ndaela dzo nomborwaho.

(126) na (127) U lugisela u wala tshitɔri

U rera nga zwiitɔri zwo fhambananaho zwine a takalela u vhala.
U ita mepe wa mihumbulo.
U pulanelu tshitɔri.
U ñwala tshitɔri.

Kha ri ambe

Ni na baisigiri?

Ni vhona u nga u tshimbila nga baisigiri ndi tshithu tshihulwane u fhira u tshimbila nya modoro, thekhisi kana bisi?

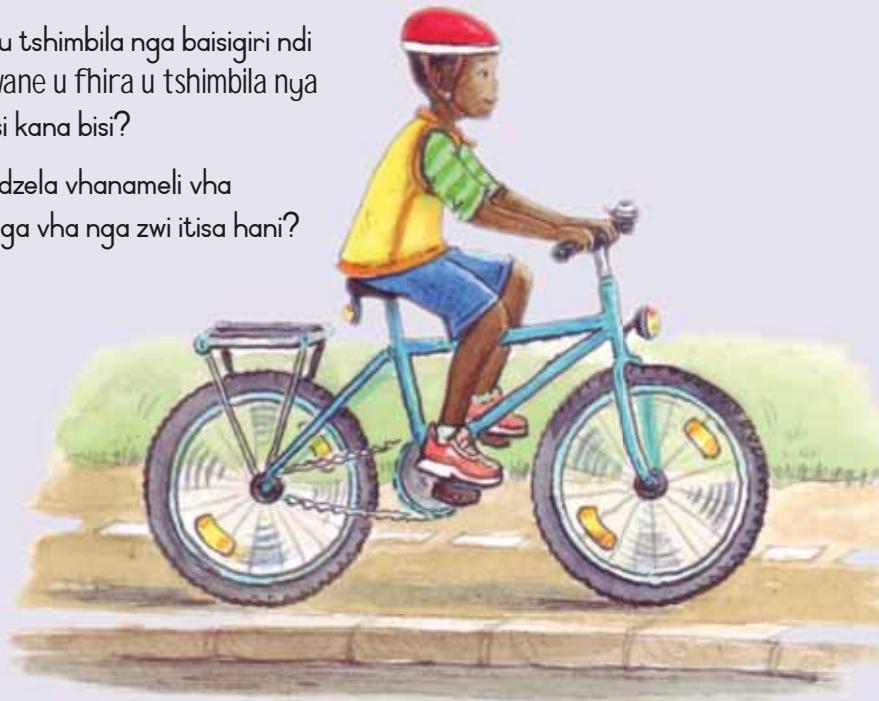
Ni vhona u nga vhomaspala vha tea u leludzela vhanameli vha baisigiri kha u shumisa bada? Ni vhona u nga vha nga zwi itisa hani?

Kha ri vhale

Leibulani tshifanyiso itshi
nga maipfi aya.

kheriana	badzhi ya tshiñanai
helimethe	mavhone
bele	pheivimennde

Ri nga ita mini uri u namela baisigiri hu tsireledzee? Itani thihi kha zwitatemnde zwine na vhona zwi na ndeme.

Munameli wa basigiri muñwe na muñwe u tea _____ u vha na baisigiri i re na bele _____ a tshimbile nt̄ha ha dzipheivimennde _____ a ambare helimethe _____ a tshimbile ndila dza tshipentshela dza baisigiri _____ a si londe dzirobotu _____ a vhe na baisigiri i re na mavhone _____ a ambare zwilabaro zwi re na zwitaitai _____ a hwale zwithu nga kheriana.

Zwino vhalani atikili iyi ya gurannda.

Ambarani helimethe ni badani

Nga Roy Mann

Thodisiso dzi sumbedza uri vhareili vha zwiendedzi vha sendela tsini na vhanameli vha baisigiri vho ambaraho helimethe nga vhutsini ha 6 cm u fhira avho vhan vha si ambare. Ngauri vha zwi dzhia uri vha na tshedzhemo nnzhi.

Thodisiso iyi yo itwa nga rasaikholožhi wa MMR ngei Cape Town ari a ri o ita thodisiso iyi a tshi shumisa sentsara i no ela vhukule. O wana uri musi o ambara helimethe, vhareili vha reilela tsini nae u fhira musi a songo ambara helimethe.

Vhareili vha humbula uri, "Hoyu muthu u a ñivha zwine a khou ita, a nga si nkhakhise." Fhedzi ndi kuhumbulele ku no dina, vhunga munameli wa baisigiri muñwe na muñwe a tshi tea u ambara helimethe.

Naho hu uri vhareili vha mimodoro vho vha vha sa londi, vhareli vha dzibisi na matiraka vho vha vho vhifha vhukuma. Vho vha vha sa sendeleli munameli wa baisigiri uri a kone u tshimbila.

Musi murasaikholožhi u khou tama t̄hodisiso yaye i tshi tsivhudza vhatu nga khombo dzine vhanameli vha baisigiri vha t̄angana nadzo. Hu na vhanameli vhanzhi vha no vha dzikhuvhabvu badani dza Afrika Tshipembe. Vhaqivhi vha vhan tshivhangi tsha mafuvhalo manzhi kha vhanameli vha baisigiri hu vhanameli vhan vha si vhe na tshenzhemo vha no tshimbila dzibadani vha tshi itela u khwažhisa mivhili.

Murasaihkožhi u khou tama t̄hodisiso yaye i tshi tsivhudza vhatu nga khombo dzine vhanameli vha baisigiri vha t̄angana nadzo. Hu na vhanameli vhanzhi vha no vha dzikhuvhabvu badani dza Afrika Tshipembe. Vhaqivhi vha vhan tshivhangi tsha mafuvhalo manzhi kha vhanameli vha baisigiri hu vhanameli vhan vha si vhe na tshenzhemo vha no tshimbila dzibadani vha tshi itela u khwažhisa mivhili.

Zwiendedzi zwi no khou fhira zwiñwe ndi yone khombo khulwane kha vhanameli vha bisigiri ngauri vhareili vha kundwa u vha vhone.

Rasaikholodzhi u bula uri arali ḥodisiso i tshi nga ita uri vhareili vha vhe na vhusedzesi musi vha tshi sendela tsini na

dzibaisigiri badani, zwi nga takadza vhukuma.

Naho mawanwa awe a tshi bula izwi, helimethe dzi a kona u tshidza munameli musi wa u thulana na tshieddedzi, u ponya lufu lwa khombo zwi fhira u dzhena khomboni.

Kha ri ñwale

Lavhelesani ḥoho ya atikili. Ni pfa i tshi mangadza? Bulani uri ngani.

Ndi nnyi o itaho ḥodisiso iyí?

O i ita ngafhi?

O i ita nga ndilade?

Ndi nga mini o ita ḥodisiso iyí?

Fhedzisani mafungo aya ni tshi shumisa maiþfi aŋu.

Vhareili vhone vha khou fhirana vha sendela tsini na vhanameli vha baisigiri vhone

Vha zwi ita ngauri vha humbula uri vhanameli vha

Vhareili vha sendelela nga maanda

dzi sendelesa tsini na vhanameli u fhira mimadoro.

Vhunzhi ha vhatu vho thoma u ita zwa u namela baisigiri vha tshi itela

Vhanameli vha no ambara helimethe vha nga kona u

Ni vhone u nga vhanameli vha baisigiri vha tea u litsha u ambara helimethe? Bulani uri ngani.

Kha ri ñwale

Livhanyani maiþfi a re zwibulokoni zwa mivhala na ipfi line la amba zwi no fanesa nalo musi lo shumiswa kha atikili iyí. Khañarani ipfi le na nanga nga muvhala mutswuku.

ḥodisiso	liedza	ndingo	risetshe	ngudo
khombo	zwishushedzi	khakhathi	zwiuhuvhadzi	khohakhombo
takadza	fusha	thusa	shuma	vhuyedza
thulana	kudana	tshaisa	mawa	gekhana
mawanwa	mvelelo	zwibveledzwa	zwillala	khunyeledzo

U ñwala nga vhunamelabaisigiri

Kha ri ñwale

Ñwalani phara ni tshi ḥalutshedza baisigiri ine na tama u i renga.
Thomani nga u pulanel a phara yanu.

Ni nga shumisa mafurase a u ḥalutshedza a tevhelaho arali ni tshi funa.

tswuku i re na zwitirepe zwa pinki malinga a vhutswu ho dobelaho zwipoko zwa siliva zwi no penya
mananga a phephulu a no penya na tirapa dza siliva bele ya lutombo i no penya
mavhone matswku a no vhoneza

Kha ri ñwale

Vhalani phara iyi ni talele mat̄aluli othe.

Musidzanyana a tsa a tshi tshi tshova baisigiri yawe ntswa i no penya. Yo vha i mpho yawe ya musi we a fara ñwaha wa vhufumiraru. O vha e na mavhudzi malapfu, a burauni, o songanaho e a vha a tshi leleda muyani u fhefheḍaho. O thoma nga u vhona kholomo ya budzwana, a vhona nngu tshena dza vhukuse ha helele. Afha midavhini ho fhoma maluvha a ḥada. Lwendo ulu lwavhuḍivhuḍi lwa mbo khunyelela.

Lo vha ḫuvha la mandakanaka.

Fhedzisani mafhungo aya ni tshi shumisa lithihi la maipfi aya.

Kha ri nwale

nga

kha

na

sa

ha

Baisigiri yanga i na bele _____ mananga. Ndo i fhiwa _____ muzwala wanga a no shuma Randburg _____ vharwe vha khonani dzanga vha na dzavho. Nhe na khonani dzanga ri namela ri tshi tshimbila _____ bada u vhuya u swika _____ Mulanga. A huna tshi no takadza _____ u namela baisigiri ni vhanzhi ni tshi enda ni tshi sea _____ ndila. Shumani o wa a vhaisala _____ gona.

Kha ri nwale

Shandulani zwitatamennde izwi zwi vhe mbudziso ni tshi shumisa maipfi a re zwitangeni.

Baisigiri tswuku ndi ya musidzana mulapfu. (nnyi)

O vha a tshi khou toda u nambatedza makolo a no penya kha baisigiri yawe. (ngani)

Vha do nthengela baisigiri tshena matshelo. (mini)

Baisigiri yawe yo vhuya yo xa vhili duvha le a ya mavhengeleni ngayo. (lini)

Ri do ya ha Mulanga nga baisigiri dzashu. (ngafhi)

Kha ri nwale

Shandulani maipfi o talelwaho a vhe kha khanedza.

Arali na nga khona nga u tavhanya ni do wa!

U do lila arali vha mu rengela baisigiri sa mpho ya duvha la mabebo.

I khou na zwino ri tea u twa nduni.

Munwe na munwe wa vhoiwe u tea u thetshela u namela baisigiri.

Baisigiri yawe i na bele lune a do kona u sevha vhatu.

U ñwala nga vhunamelabaisigiri

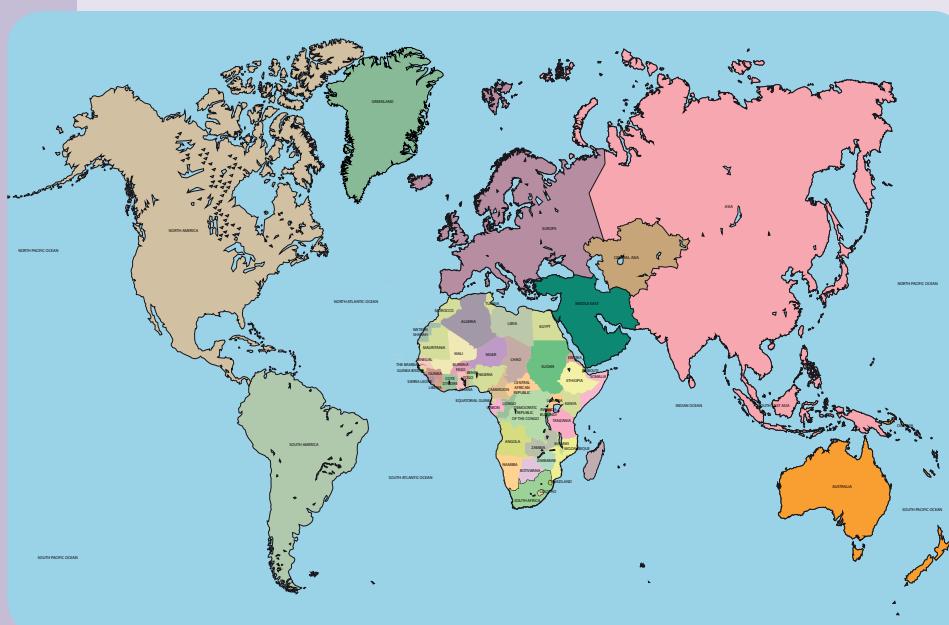

Kha ri ambe

Lavhelesani mepe wa Afrika Tshipembe. Rerani nga vundu ja hanu ni kha tshigwada tshanu. Ambani nga madzina a dorobo dzi re vunduni ili, kilima na zwikungavhathu.

Kha ri vhale / Zwino lavhelesani mepe wa lifhasi.

Dzina ja shango	Vhathu	Saizi (Muelo) nga km
Afrika Tshipembe	50,59	1 221 037
Zimbabwe	1297	390 757
Malawi	14,39	118 484
Mozambique	23,70	801 590
Algeria	37,90	2 381 741
Egypt	83,67	1 002 000
Nigeria	162,5	923768
Uganda	34,13	241550
Argentina	40,12	2 780 400
China	Biliyonidza 1,344	9 706 961
Hong Kong	7,18	1104
Brazil	201,03	8 514 877
United States	313,9	9 629 091
Australia	22,32	7 692 024
New Zealand	4,48	270 467
United Kingdom	62,74	242 900

Kha ri nwale

Lavhelesani mepe wa Afrika Tshipembe.

Hu na mavundu mangana Afrika Tshipembe? _____

Dzina la vundu la hanu ndi lifhio? _____

Dzina la musanda wa vundu la hanu ndi lifhio? _____

Ndi mavundu afhio a re tsini na lwanzhe? _____

Vunduni la hanu hu na milambo? Bulani madzina ayo. _____

Fhethu hu no kunga vhaendelashango ndi hufhio vunduni la hanu?

Zwino lavhelesani mepe na zwitatesitiki zwa mariwe a mashango a lifhasi.

Ndi shango lifhio li re na vhatu vhanzhisa? _____

Igipita li na vhatu vhanzhi kana vhatuku kha vha Hong Kong? _____

Tshivhalo tsha vhatu vha United States tshi fhira tsha vhatu vha Afrika Tshipembe nga vhanganan?

Ndi shango lifhio li re litukusa? _____

Malawi ndi likulwane kana ndi likuku kha United Kingdom? _____

Ndi shango lifhio li re tsinitsini na Afrika Tshipembe? _____

Ndi shango lifhio li re kulekule na Afrika Tshipembe? _____

Ndi shango lifhio li re tsinitsini na United States? _____

Ndi mashango afhio ane na vhona u nga a a rotholesa? _____

Ndi mashango afhio ane na vhona u nga a a fhisesa? _____

Kha ri nwale

Livhanyani mirero iyi na zwine ya amba.

Nyavhumbwa wa dagaila wa kanda vho u vhumbaho.
Ri de ndi mbidi ro vhona mavhala.
Nama khombetshedza i afhula khali.
U lat a ngoma hu a langanwa.
Mmbwa ya la i nwe a i noni.

Muthu a songo kombetshedza u ita zwithu zwine a sa zwi kone.
Wa vhaisa muñwe muthu u fhedza u songo vhuelwa nga tshithu.
U tshi litsha u ita zwithu zwa mulanga u tea u thoma wa vhudza vharinwe.
U thoma wa lavhelesa hune zwithu zwa do fhelela hone.
U nyadza muthu we a vhuya a u thusa.

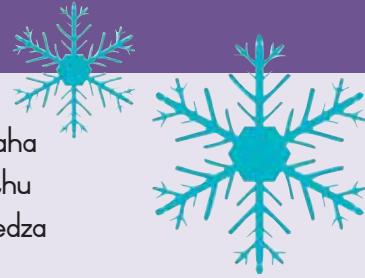

Mañwalwa a u ḥalutshedza

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala phara dza u ḥalutshedza nga khalañwaha mbili: tshilimo na vhuria. Ni tea u thoma na pulana ni sa athu ñwala. Kha phara iñwe na iñwe, ñwalani maipfi a u ḥalutshedza e manzhi nga hune na kona.

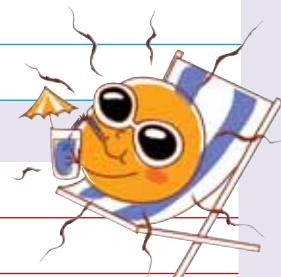
Ni lingedze u shumisa limethafore lìthihi kana lìfanyisi kha ḥhalutshedzo dzanu.

U pulana

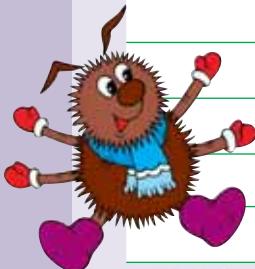
Kha ri ñwale

Tshilimo

Vhuria

Kha ri ñwale

Livhanyani ipfi la kuambele kwa musanda na zwine la amba.

Thingwana	Luhone lwa musanda
Makhwitha	Zwiliwa zwa musanda
Malinga	Tsimu ya musanda
Matö	Khali ya musanda
Dzunde	Khuhu dza musanda

Nangani maipfi a kuambele kwa musanda mararu ni a shumise mafhungoni ni tshi sumbedza zwine linwe na linwe la amba.

Kha ri nwale

Talelani fhungodavhi la dzina fhungoni linwe na linwe ni ambe uri ndi nefhungo naa kana ndi tshiitwa tsha fhungo ilo.

Uri u do ya khuvhanganoni ya vhaswa zwo dina Mulingo.

Fhungodavhi la dzina ndi tshigwada tsha maipfi a re na nefhungo na liiti. A li koni u ima nga lothe, fhedzi li a kona u shumiswa sa nefhungo kana tshiitwa tsha fhungo.

Mary o ombedzela uri u do ambara dzhesi.

Ndi a zwi divha uri phindulo ndi ifhio.

Muthu ane a khou amba nga Tshaina u divha zwine a khou amba.

Mia o fulufhedzisa Vho Maponya uri u a pfectesa mbalo.

Kha ri nwale

Vhekanyani maipfi a tevhelaho e kha thevhhekano ya alifabethe ni kone u nwala mafhungo ni tshi shumisa mavhili a maipfi aya.

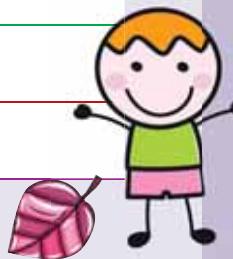
endela

edzisa

elekanya

emere

enda

Baisigiri iñwevho

Kha ri ambe

Ni a pfa vhumvumvu?
Ni ita mini arali ni na vhumvumvu?
Ni ita mini ni tshi itela u thivhela vhumvumvu?

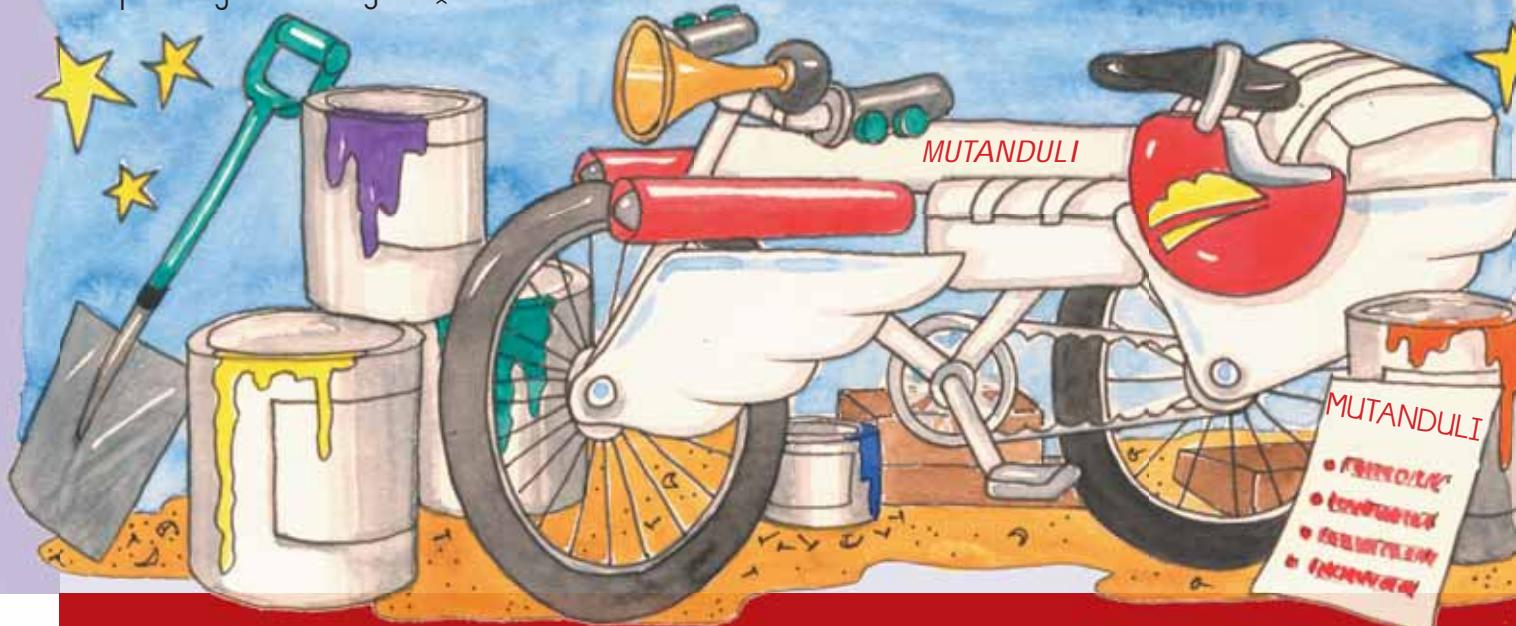
Vhudzani muñwe nga inwi uri hobi dzañu ndi dzifhio na uri ni takalela zwithu zwifhio?

Kha ri vhale

Ndo vha ndi na miñwaha ya fumithihi musi ndi tshi i vhona ngomu garatshini ya kale, i re na buse, **i sa tsha shumiswaho**. Tsho vha tshitihu tshe tsha vha tshi tshi do shandula vhutshilo hanga ha u bora. Mme anga vho vha vha tshi dzulela u mmbudza uri ndi nga si boree arali nda sumbedza dzangalelo litukutuku kha vhutshilo. Tshiñwe tshifhinga, musi ndi tshi khou fhenda masiatari a bugu dze mudededzi wanga vho **hanganeaho** vha mpha vha tshi ri ñhamusi dzi do **tuñulavho** dzangalelo kha nne, nda zwi vhona uri u borea uhu hu si na mugumo a hu nga vhi ha tshoñhe.

Nga ngei bvungwi ha garatshi ho vha hu na baisigiri. Khayo ho ñwalwa nga maleñdere matswuku a no penya hapfi: **MUTANDULI**. Baisigiri iyi yo vha i na muvhala mutshena u no kombodza nahone i na zwigunubu zwinzhizwinzhi kha mañanga ayo. Nothisi i songo dzumbamaho ye ya vha yo **disendeka** nga thini yo rusaho ya pennde ya mbo nkunga mañ.

MUTANDULI

Baisigiri iyi i sa ngi dziñwe i na biriki fhethu hune na thoma u ḥoda hone biriki musi wa shishi: tsumbo, kha mañanga, fhasi ha sale, n̄tha ha pheivimennde, na n̄tha ha muri...

I na zwitshakatshaka zwinzhi hu tshi katelwa na:

- Phapha dzi no ḥaramuwa (mbili nga murahu na mbili nga phanda)
- Dzimisili (hedzi a si dza u vhulaha, dzi tou vha na zwigulu zwiguku zwi re na feđa ngomu)
- Tsha u farelela (u itela dzibammbasini na musi hu tshi daiiviwa)
- Bele na founu dza ndevheni (dzi ambaren - phosho i swika na kha desibebe dza 300)
- Zwisagana zwa maya na helimethe
Bai na musiamelo (zwa nyendo dza vhusiku)
- Dirinkhi dza zwipfapfafna khokho i no fhis (dzo vhewa ngomu zwikumbuni ngomu furemeni)
- Khalikhuleitha ya tshikwamani, dayari na bugu ya nyolo
- Pharashuthi
- Buratsho ya mano na tshisibe tsha mano

PFESESANI: Ni songo shumisa izwi zwithu zwa tshipentshela nga nnda ha musi ni tshi ḥalukanya uri zwi shuma mini.

Emily Labran (wa miñwaha ya IO) tsho tou pambiwa

Kha ri ñwale

Talani mutalo ni livhanye maipfi o swifhadzwa na zwine a amba.
Nwalani maipfi o zwifhadzaho dikishinarini yanu.

yo rusaho	dzi kala phosho
vho hanganeaho	zwitvhane
vhengema	tikiwa nga tshiñwe tshithu
gogodedzwa	muñadzi wa dethele
helimethe	vho ḫadaho
dzimisili	i si tsha shumiswaho
desibebe	u penya

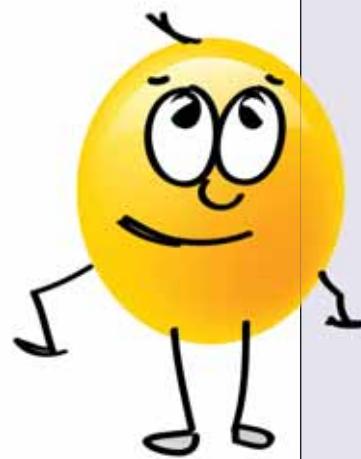

Baisigiri yanga

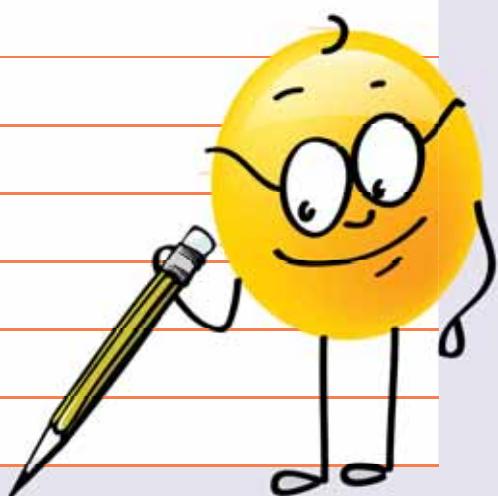
Kha ri ole

Tshikhalani tshi re afho fhasi olani tshifanyiso tsha baisigiri ine na tama arali no vha ni nayo.

Kha ri የwale

Zwino የwalani phara dza u ታlutshedza baisigiri yanu.

Kha ri nwale

Nwalani tshirendo tshanu inwi muñe nga Afrika Tshipembe, ni tshi shumisa mafanyisi na mamethafore.

Thomani nga u humbula uri ni nga shumisa mafanyisi na mamethafore afhio a no amba nga Afrika Tshipembe. Shumisani maipfi ane a tevhelwa nga "sa" kana a rangwa phanda nga "ndi". Nangani maipfi ayo kha mutevhe u re afho fhasi, ni a nwale kha kholomo i re kha tsha monde tsha thebulu.

lo naka sa

li kunga sa

li fhisa sa

li a kanzwa sa

li thothona sa

Kha kholomo ya vhukati dzenisani madzina.

Nangani kha mutevhe kana ni shumise anu.

vhulada

mulilo

dzuvha

tshiononi

dzuvha

mulambo

mutoli

Kha kholomo i re kha tshanda tsha

u la nwale kha tshanda tsha kana zwa u thaphudza.

Nangani kha mutevhe kana ni shumise zwanu.

dakani

he ha fhufhurwa

li tshi kunga notshi

tshi tshi fha vhana ndondo

wa nandoni

thavhani ya mipfa

Kha ri nwale

Khethekanyani maipfi a bve madungo ni vhadele zwanda ipfi linwe na linwe.

Tsumbo: mu/da/ga/si: madungo manä

tshivhavhula

dzhangoni

Mpumalanga

Soweto

Gauteng

Limpopo

Lifanyisi ndi mbampedzo i sa moni ya zwithu zwivhili, hu tshi shumisa sa kana fana na.

Tsumbo: Afrika Tshipembe li fana na mulambo mulapfu wa lutombo.

Limethafore li vhambedza zwithu zwivhili li sa shumisi sa kana fana na, fhedzi li amba uri tshiñwe tshithu ndi tshiñwe ngatsho.

Tsumbo: Afrika Tshipembe ndi mulambo.

Afrika Tshipembe

li fhisa sa Ndi	mulilo	wa nandoni

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho ni kha tshigwada tshañu.

Kale Mandala ho vha hu na lukegulu. Lwe lwa vha lu tshi tsa lu tshi gonya na bada lwo hwala mabuto mavhili. Lu tshi edela fhasi ha miri vhusiku. Liñwe duvha lwo vha lu tshi vuwa lu Khalavha, lwa tshimbila lu tshi pfuka Fondwe lwa fhira lwa ya swika Tshikombani. Liñwe duvha lwa vuwa lu Tshikombani, lwa tshimbila lu tshi pfuka Fondwe lwa fhira lwa ya swika Khalavha.

Kha ri vhale

Ha mbo vuwa phungo ya uri ndi muloi nahone wa lu vhona u shavhe, ngauri arali lwa ri "Madali anga" iwe wa sa lu fhe mudali, u do mbo di fa. Phungo iyi ya vha khulu, vhatu badani vha sa tsha tshimbila, vhukati ha Khalavha na Tshikombani.

Madali anga

Phungo ya lukegulu ya fhirela na Tshivhiliñulu, Shanzha, Phadzima, Vhulaudzi, Silonu na Dzanani.

Vha Milaboni na Muñunungu vha si tsha tsa thavha. Vhengeleni Silonu wulu dza fhesa, vhatu vha tshi hoñga midali. Zwikolo hoñhe zwa valwa, vhana vha tshi shavha lukegulu lwa Mandala.

Mahosi vha fara tshi no kondà, musi shango lo hanganea. Lukegulu lwa Mandala lwa tsa lu tshi gonya, lu tshi nga a lu ñivhi tshithu. Musi lu tshi awela fhasi ha muri murunzini, nzhivha dzi dadzi nnzhi, dza momela muri woñhe. Izwi zwa mbo ñanisa phungo. Vhengeleni Tshikombani a hu tshee na vharengi, Vho Musekwa vha do wa tshiñoko.

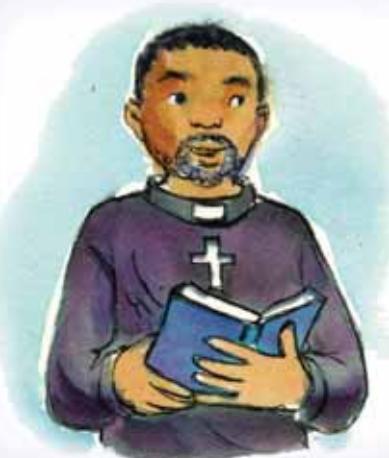
Vhafunzi Vho Masindi vha Dopeni vha luma mbilu, vha ya badani Mandala. Madali vho vha vha si na, hone vho vha vho fara Bivhili. Vha tshi swika vha lu vhona, lu tshi dedengela lu tshi da. Vhafunzi vha sendela nga zwituku, vha ñangana murini wa muñadzi. Lukegulu lwa mbo awela murunzini, nzhivha dza vha dzo swika. Zwa akhamadza vhafunzi, vha sendela Bivhili i tshandani. Lukegulu lwa lavhelesa Vhafunzi, nga maño o kamaho miñodzi. Vhafunzi vha tshi vhona vhulilela, mbilu ya khathuwa.

Lukegulu lwa si ambe zwa madali, lwa vhudzisa nga ipfi la u hevhedza,
"Ñwananga u ngafhi?"

Vhafunzi vha akhamala, vhe, "Ñwana uflio, makhulu?"

"Ñwananga we a bva Tshithuthuni a tshi gonya Khalavha mahola,
na ñamusi ha athu vhuya."

Vhafunzi vha mbo pfectesa, uri matsina mukégulu u vhutalanî.
Vhutalanî ha ñwana wawé.

Kha ri nwale

Vhalani tshit̄ori hafhu ni fhindule mbudziso.

Muñwali wa tshit̄ori u amba nga Mulala wa Mandala. Ni tshi shumisa maip̄i aŋu, ambanī uri ni vhona u nga mulala zwi amba mini.

Ni vhona u nga ndi ngani uyu mulala a tshi tsa a tshi gonya badani? Bulani uri ngani.

Phungo ya madali i nga vha yo itiswa nga mini?

U vha hone ha phungo iyi zwi ni vhudza mimi nga vhutendatenda ha vhathe?

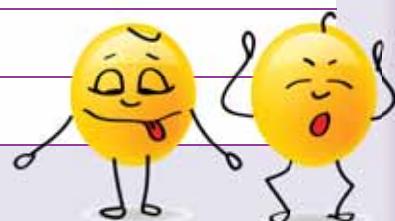
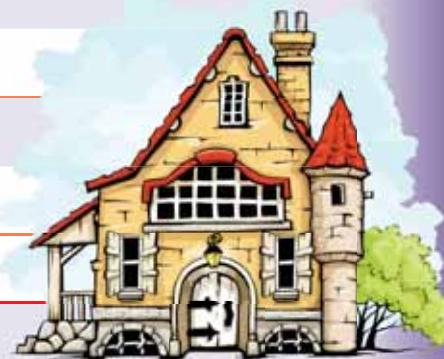
Ndi ndowelo yavhuđi? Tikedzani phindulo yaŋu.

Ndi nga mini hu tshi pf̄i Vho Musekwa vha do wa tshit̄oko?

Neani mafhungo aya t̄hoho i sa fani na ya muñwali.

Ni vhona fhethuvhupo hu ha ngafhi? Tikedzani phindulo yaŋu.

Muñwali u ri vhudza uri vhathe vha Milaboni na Muđunungu a vha tsha tsa thavha. Nwalani phara ni tshi t̄alutshedza uri ni vhona u nga vho itiswa nga mini.

Muthu wanga

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi a re kha tsha monde na maipfi kana mafurase a re kha tsha u la.
Nwalani maipfi o swifhadzaho dikishinarini yanu.

nzhevha		ndila ye muthu/tshipuka tsha tshimbila ngayo
vhulilela		zwi ^ŋ oni zwi no wela kha lushaka lwa maivha
hanganea		u tshimbila nga u ongolowa
dedengela		khofheni, he mi ^ł odzi ya elela ya sia mitalo
vhutala		u sa ^g ivha zwine zwa nga ita

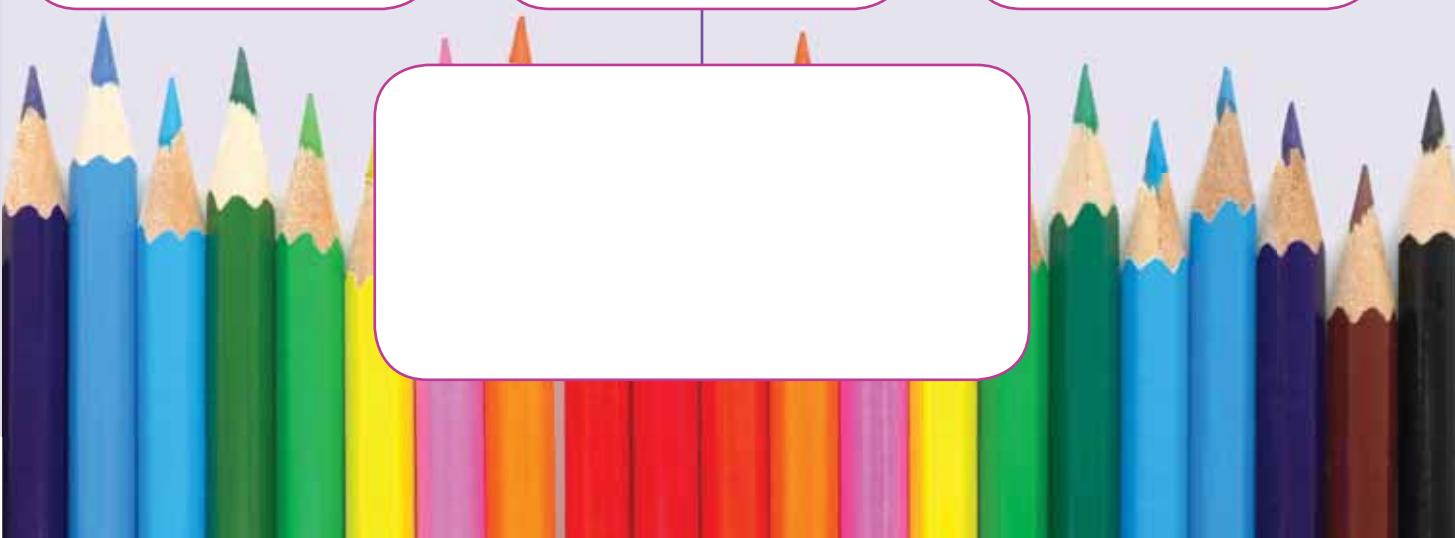
Kha ri nwale

Ni khou ya u nwala tshitori tshanu inwi mu^ñe tshi no amba nga mu^ñwe muthu ane
na mu ^givha kana wa u tou humbulela. Tshitori tshanu tshi tea u vha na phara dzi
no swika nña.

Thomani nga u pulanela tshitori ni tshi shumisa mepe uyu wa muhumbulo.

Muthu wanga

Kha ri nwale

Itani bena ya u tanganedza vhathu

Kha ri ambe

No no vhuya na renga zwishumiswa zwa u ita tshiñwe tshithu na fhedza ni songo tevhedza ndaela dza kuitele? Talutshedzani kilasi uri ho bvelela mini. Itsyo tshithu no fhedza no tshi ita sa zwe na vha no lavhelela?

Kha ri vhale

No pfa u pfì hu na musidzana muswa a no khou da kilasini ya vhoiwe. Nothe nga kilasi na humbula u ita bena ya u mu tanganedza. Tevhelani ndaela idzi.

Thomani nga u ita tshikwea tsha vhofhaudaye.

Ni tea u vha na:

- dayi ya malabi ya mivhalavhala (dayi na madi a rotholaho)
- vhulekere
- magilavu a raba
- mavhulu
- madi a bommbini
- labi litshena la tshikwea tsha l m
- lutambo
- dzimaka dzi sa phumuwi dza mivhalavhala
- tshitepula na zwitepulu

Ni tea u ita mini:

Vhofhani labi ni tshi tevhela dizaini ine na khou tøða. Lavhelesani dzidizaini dzi re kha zwifanyiso zwi re kha rou ya u thoma. Rou ya vhuvhili i ni sumbedza kuitelwe kwa dizaini idzi.

thase	mitalo	zwitendeledzi
mimavhulu na vhulekere vhu re na tshivhalo	vhulekere fhedzi	mimavhulu na lulèkere luthihi

Lugisani dayi ni tshi tevhedza ndaela. Ambarani magilavu a u tsireledza zwanda, dayi i a vhaisa lukanda. Tevhedzani vhulondoti ha u ditsireledza.

Lovheyani labi dayini lwa minete ya fumbili. Arali labi la dzula tshifhinga tshilapfu dayini, mivhala i vha yo dombela zwavhudzi. Nulani labi dayini ni li tukise nga madzi a no rothola a bommbini u swika madini hu si tshe na muvhala.

Vhofhololani na u bvisa vhułekere na mimavhułu uri ni vhone u naka ha dizaini yanu! Dizaini mbili dzi nga si fane nahone ni nga kona u ita makolo a sa fani nge na ḥanganya kuitele kwo fhambananaho.

Zwino ḥwalani mulaedza

Ni khou ḥodou ḥwala mulaedza u no ri "No ḥanganedzwa kilasini yashu". ḥwalani ledere lithihi la mulaedza kha tshikwea. Shumisani dzimaka dzi sa phumuwi dza mivhalavhala kha u ḥwala małedere.

Petani mupeto wa I cm nga ntsha ha tshikwea. U perełedzeni nga zwitłepulu. Dzhenisani zwikwea zwothe ni ite mulaedza u no ri "No ḥanganedzwa kilasini yashu". Lunzhedzani lutambo afha kha mipeto uri ni ḥumekanye zwikwea. Nembeledzani mulaedza.

Kha ri ḥwale

Lavhelesani ndaela.

Ni khou ḥodou ita zwitendelełdzi. Ni do shumisa mini?

Hu bvelela mini kha mivhala arali na nga lovhea labi tshifhinga tshilapfu?

Muvhala u songo dombelaho ni nga u itisa hani?

Arali ha nga da muthu muswa kiasini yanu, ni nga ita mini uri uyu muthu a pfə o ḥanganedzwa?

Fhedzisani mafhungo aya ni tshi shumisa maipfı anu.

Vhaiti vha vhofhaudaye vha lovhea labi dayini lwa minete ya fumbili _____

Vha ita ngaurali ngauri vha ḥoda _____

Arali vha tshi ḥoda muvhala u songo dombelaho vha _____

Vhofhaudaye ndi _____

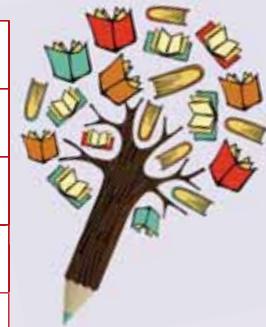
U ñwala ndaela

Kha ri ñwale

Livhanyani ipfi ñiñwe na ñiñwe li re na muvhala na liphambanyi lalo.
Talelani liphambanyi.

vhulondoti	vhuronwane	thogomelo	mashithe	thanngela
tanganya	putela	vanganya	vhilinganya	vilinganya
vhofhololani	tandululani	pfunululani	putululani	remelani
dizainani	vhumbani	vhekanyani	itani	rungani
labi	luvhemba	bala	sila	saga

Kha ri ñwale

Ñwalani mutevhe wa ndaela dza u ita bëna ya u tanganedza vhatu. Shumisani maiti a ndaela. Ni vhe na vhutanzi uri ndaela dzañu dzi tevhekana nga ngona.

I.	Vhofhani labi nga vhulekere no dzenisa na mimavhulu,
2.	

Kha ri ñwale

Tagedzelani thangi na mitshila maipfini aya ni kone u vhumba mafhungo nga maipfi ayo.

kuitele

divhudza

dayini

vhofhisa

Kha ri የwale

Talani mutalo ni tshi ተuma madzina a re kha tsha monde na ipfi ስለ yelanesa nalo. Ni kone u የwala mafhungo nga maipfi mararu a no bva kha tsha monde.

muthangala	tshithu tshi no khakhasi
ndimi	ANC
u fhenda	u dzhena tshikolo
tshipopola	nyambo nnzhi
Luthuli House	munna mulapfu

Mavhuvhisi ndi musi tshithu
tshi sa vhidziwi nga dzina latsho
tshi tshi vhidzwa nga tshithu tshi nu
yelana natsho.
Tsumbo: "Khali yo vhibva" hune "khali"
a amba "vhuswa".

Kha ri የwale

ጀwalululani mafhungo ni tshi shumisa maiti one.

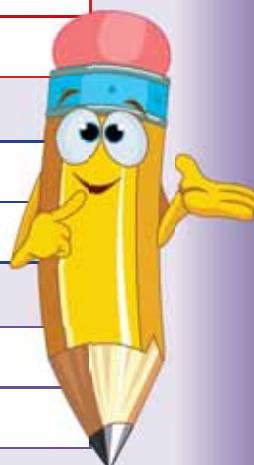
Nne (ndi a tenda/tshi a tenda) uri tshūnwhahaya yashu yo dalesa.

Uyu (u tendelana/vha tendelana) na nne.

I nga (i ፍ እና/yo እና) matshelo.

Avha vhathe vha nga (vho xela/zwo xela).

Khezwi inwi (ni sa kholwi/vha sa kholwi) zwe na pfa?

U tevhela ndaela

Kha ri ambe

No no vhuya na ita tshinwe tshithu nga zwanda.

Kha ri vhale

TSHITIMBI (VHULUNGU) TSHANGA TSHA IGIPITA

Ni tea u vha na

- vhupaipi ha phasta
- lutambo
- nele~~te~~ i re na buli jihulwane
- pennde dza mivhalavhala

Tsha u thoma, tshukhulani tshipida tsha lutambo lune lwa do lu haka mukuloni nahone lu lulapfu lune lwa vhofhea.

Zwino penndani vhupaipi ha phasta uri vhu fane na vhulungu. Vhaigipita vha kalekale vho vha vha tshi funesa muvhala wa lutombo wo dombelaho. Wanani zwifanyiso zwa vhulungu ha Igipita la kale na mabengele ni wane uri ndi mivhala ifhio miñwe ye ya shumiswa.

Lunzhedzani lutambo kha nele~~te~~.

Musi pennde yo no oma kha malungu anu a phasta, lunzhedzani lutambo nga vhuronwane u swika lu tshi dala. Ni elelwe u sia lutambo nga matungo vhuvhili hao lwa pfunelo. Pfunelani (vhofhani) tshodzi vhuvhili hadzo u itela u khunyeledza tshitimbi (vhulungu) tshanu.

U bika madabula o sukiwaho

- 1 Vhadani madabula ni a tshetshellele a bve zwipidapi~~da~~.
- 2 Shelani ma~~di~~ ni a vhilise lwa minete ya fumithanu u swika a tshi vhibva.
- 3 Shululelani madabula aya o vhibvaho tshigodeloni no shela na kugenu kwa batha, kota ya khaphu ya mafhi na mu~~no~~ mutukut~~ku~~ku.
- 4 Sukani madabula nga tshisukamadabula u swika a tshi vha bwindi lo dziaho.

Kha ri nwale

Ni khou ya u ita zwithu zwivhili zwifhio?

Sethe idzi mbili dza ndaela dzi fana ngafhi?

Sethe idzi mbili dza ndaela dzi fhambana ngafhi?

Ndi sethe ifhio ya ndaela ine na vhona i tshi tevhelelea? Bulani uri ngani.

Ni nga ambara vhulungu ho itwaho nga vhupaipi ha phasta? Bulani uri ngani.

Ni nga pennda vhulungu hanu ha phasta nga muvhala ufhio? Bulani uri ndi nga mini no nanga uyu muvhala.

Ndi nga mini ni tshi tea u sia ḫhodzi dzo linganelaho musi ni tshi ita vhulungu?

Ni vhona u nga ndivho ya manwalwa a ndaela ndi ifhio? Itani thiki kha mafhungomatsivhudzi ane na vhona e na mushumo.

- Ndaela na kuitile kwa zwithu zwi ri fha tsumbandila dza maga nga maga dza u ita tshithu.
- Dzi nwalelwu u ri thusa u ita zwithu nga ndila yone (nga ngona).
- Ndaela na milayo zwi a kona u nwalwa nga ndila nnzhi.
- Nyolo na zwifanyiso zwi nga shumiswa na zwone.
- Ndaela dzi anetshela tshit̄ori.
- Dzi ni vhudza zwiñwe nga muthu we a nwala ndaela idzi.

Zwino bulani uri ndi nga mini ni tshi vhona mafhungomatsivhudzi e na sa a itele thiki a si na mushumo.

U ñwalulula ndaela

Kha ri ñwale

Lavhelesani ndaela dza u ita tshitimbi (vhulungu) tsha Igipita. Ñwalululani ndaela ni tshi shumisa maipfi a tevhelaho:

Tsha u thoma

U bva afho

Ha tevhela

Tsha u fhedza

Zwino ñwalululani ndaela, nga thevhekano yo teaho, sa ndaela dzo nomboriwaho.

Ni shumise maiti a ndaela

I. Thukhulani

Kha ri nwale

Talelani fhungodavhitsinde ni tangedzele fhungodavhi litikedzi fhungoni linwe na linwe kha a tevelaho.

A thi nga yi, arali inwi ni sa yi.

A gidima a tshi bva, bege yo mu sala murahu.

Arali ndi si thuswe nga khonani yanga, vhulungu ha Igipita ho vha hu tshi do mmbalela.

Nge a vha a tshi khou lila thuso ya u ita maqabula o sukiwaho, o vho tou lindela mme awe.

A si na we a mu thusa, o mbo di fhedzisa vhulungu hawe.

Kha ri nwale

Fhugoni linwe na linwe kha a tevelaho hu na lifurase litikedzi line la ri fha mafhungomatsivhudzi nyana.
Dzhenisani khoma kha matungo othe a lifurase litikedzi.

Nwananyana wa tshikolo we a vha o pakata bege o gidima a tshi tsa.

Vhatu vhanzhivhanzhu hu tshi katelwa na vhaswa vha khou guda u shumisa smart phone.

Muri we wa vha u tshi khou dzungudzwa nga maya wo mbo di wa.

Zwa u fhedzisela zwe nda elekanya ndi sa athu farwa nga khofhe ho vha uri ndi tea u nea vhulungu hanga muvhalade.

Holodei ya musi tshikolo tsho vala tshilomo i a takadza.

Kha ri nwale

Itani thiki kha ipfi li re lone phereni dzi re afho fhasi. Ni kone u nwala mafhungo anu inwi muqe nga maipfi mararu e na nanga.

si na/sina

na hone/nahone

ipfi/i pfi

zwa vhudi/zwavhudu

a wela/awela

tshi sa/tshisa

Fhungodavhi ndi tshigwada tsha maipfi tshi re na nefhungo na liiti.

Fhungodavhitsinde li a kona u ima nga lothe sa fhungo lo fhelelaho ngauri li na muhumbulo wo fhelelaho.

Tsumbo: Ndi imba ndi tshi tambo.

Fhungodavhi litikedzi kana **fhungodavhi litevheli** li na nefhungo na liiti fhedzi a li na muhumbulo wo fhelelaho.

Tsumbo: Bugu ye nda renga vhege yo fhiraho yo vha i sa takadzi.

Lifurase ndi tshigwada tsha maipfi tshine tsha shuma sa thinwaipfi nga tshothe. Tshi na nefhungo kana liiti, fhedzi hu si vhuvhili hazwo.

Tsumbo: **U thoma tshikolo tshiswa** zwi a konda.

Kha ri ambe

Ni takalela zwiliwa zwifhio?

Talutshedzani tshigwada tshanu kubikele kwa zwiliwa zwine na zwi takalelesa.

Vhathu vhothe vha tshigwada tshanu vho kona u pfectesa ndaela dzanu?

Kha ri vhale

Thumbuni a hu na tshithu, zwino thumbu i rumela mulaedza vhuluvhini wa uri "Dangani a hu na tshithu, ndi na ndala!" **Khathihi fhedzi** vhuluvhi hu mbo di rumela mulaedza u tshi tshimbila na muvhili wothe hu tshi pfi. "Tshifhinga tsha u switula tsho swika. Tshimbilani ni yo la u itela uri thumbu i sa tsha pfa ndala."

Milenzhe i mbo hwalela i tshi ya bafurumu u itela uri ni tambe zwanda u bva afho ya livha khishini u la. Milenzhe yeneji i dovha ya khothea kha magona u itela uri ni kone u dzula tafulani. Mato anu a mbo vhonaha zwiliwa zwi re tafulani, ningyo ya pfa munukho wa zwiliwa ngeno vhuluvhi vhu tshi vhidzela thumbu he, "Zwilliwa khezwo zwi ndilani!"

Thumbu ya takala nga maanda ya mbo thoma u disungusedza yo lindela. Ni mbo dipfa nangoho thumbuni hu tshi bidigama na kona u pfectesa uri nangoho ndala ndi khulu.

Vhuluvhi hu sumbedzwa zwila zwi re phuleithini yanu ha rumela mulaedza thumbuni hafhu. Mulomo wa mbo thoma u ritha mare, na thoma u milela lune thumbu ya tou nana u takalesa. Vhuluvhi hanu zwino hu mushumoni muhulu wa u vhudza mirado yothe ya muvhili uri ite mini nga tshifhinga tshithihi. Zwanda zwa mbo imela nthia uri zwi dobe forogo na lufhangana lebula. Zwanda zwa dovha zwa takutshedza zwi tshi tshea zwiliwa zwa bva zwipidapida. Musi zwanda zwo no fhedza u tshea, zwi isa zwiliwa mulomoni. Na thoma u shenga zwino mano a tshi shenga ngeno lulimi lu tshi khou thetshela: u tapitela, u dunga, munjo kana u vhavha.

Lulimi lu dovha lwa swaledzela zwiliwa mulomoni u itela u vha na vhutanzi uri zwo sindiwa lune zwa vho miela. Mukulo u mbo di mila u tshi tsitsa thumbuni, thumbu ya mbo kwanya zwiliwa uri zwi tukufhale tshothe lune zwa kona u dzhena malani zwa kona u phadalala na muvhili wothe.

Musi ni tshi khou ita zwothe hezwi, ni a kona u haseledza na vharwe, na pfa, na vhonana u fema. Mafhafhu anu a hohela maya khanani a dovha a u bvisa, mbilu yanu i divhithe i tshi bommba malofha a no tendeleka na muvhili wanu wothe. Vhuluvhi ndi malogwane, wa okhestra ya mirado yothe ya muvhili wanu, yothe i tshi shumisana u itela vhuthihi.

Kha ri የwale

Fhindulani mbudziso idzi dzi no kwama phara iyi.

Talutshedzani uri hu itea mini muvhilini wañu musi ni na ndala.

Vhuluvhi hu vha malogwane nga ndilade kha muthagulano wa muvhili wañu?

Nwalani zwithu zwe fhambananaho zwine na nga ita musi ni tshi khou la.

"Muvhili wañu ndi okhestra" ndi limethafore. Muvhili u khou vhambedza na okhestra hu sa shumiswi maipfi "sa" kana "u fana na". Shandulani limethafore ili li vhe lipfanisi ni li shumise fhungoni lañu inwi mune.

Ni vhona u nga hu nga bvelela mini arali miñwe mirado ya muvhili i sa shumi zwavhuđi ngauri a ni i vhavhaleli?

Vhalululani phara ila ni kone u riwala mafhungomatsivhudzi ayo, ni tshi thoma musi ni tshi t̄amba zwanda, ni zwi የwale sa ndaela. Ni songo hangwa u nombora ndaela dzañu na u shumisa maiti a ndaela. Ro dzula ro ni itela ndaela mbili.

I.	Tambani zwanda.
2.	Dzulani t̄afulani.
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	

Mutevhemu toli

NDI A KONA		
u amba nga u sa tevhedza ndaela		
u vhala ndaela		
u fhindula mbudziso		
u bula mihumbulo		
u fhedzisa mafhungo		
u topola mafhambanyi		
u ñwala ndaela dzi kha zwivhumbeo zwo fhambananaho		
u shumisa tshifhinga (limudi) tsha ndaela		
u topola thangi na mitshila		
u vhumba mafhungo		
u shumisa mavhuvhisi		
u ñwalulula mafhungo ndi tshi shumisa maiti one		
u topola phambano vhukati ha mañwala		
u ta uri kha mañwalwa mavhili, ndi afhio ane a re khagala a ṭalutshedza uri ngani		
u talukanya ndivho ya mañwalwa a ndaela		
u topola mafhungodavhi tsinde na mafhungodavhi matikedzi		
U topola mafurase		
u peleṭa maipfi nga ngona		
u ñea ndaela dzi no pfala		
u ñwala notsi dza u pulanelia ndaela		
u rera nga zwiṭori zwine nda tama u vhala		
u sika mepe wa mihumbulo, u pulanelia na u ñwala tshiṭori		

Inwi ni wa tshipentshela.

Muvhili wanu wothe
ndi wa tchipentshela.
Muvhili wanu ndi wanu!

A HUNA
MUTHU
o teaho u
kwama
vhudzimu
hanu.

**Arali muñwe muthu a nga kwama
vhudzimu hanu, vhudzani vhanwe.**

**Arali muñwe muthu a nga
ni itisa zwithu zwine ni si
zwi fune, vhudzani vhanwe.**

Hune na nga founela
hone ni tshi tod a thuso:
Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

**Nomboro ya Vha Tsireledzo ya Vhana:
012 393 2359/2362/2363**

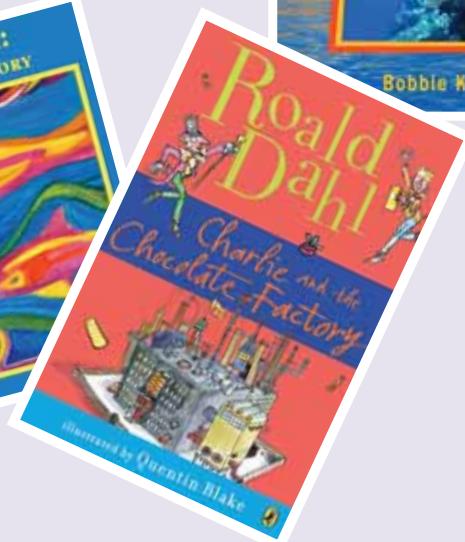
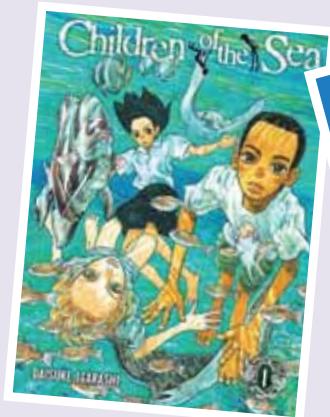
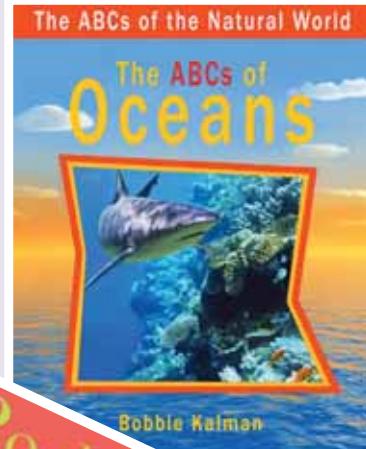
Preparing to write a story

What stories do you like to read?

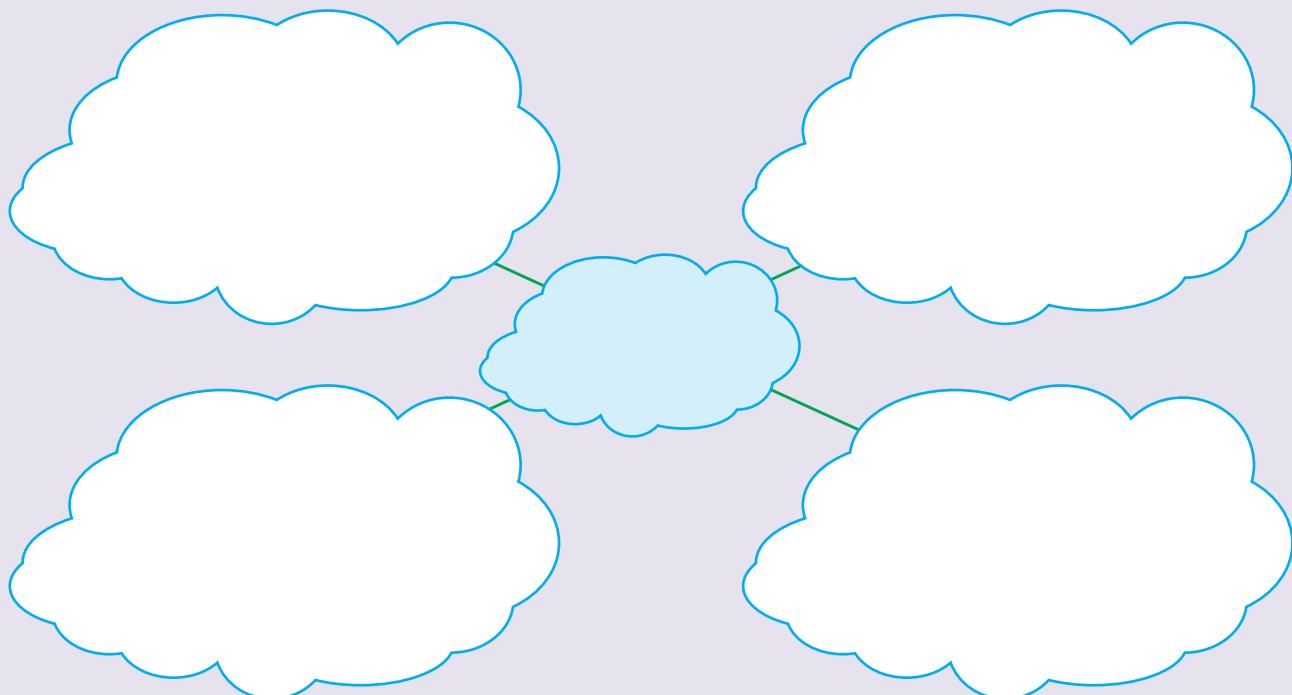
Tell your friend what kind of story you like the most.

Do you like fairy tales? Or perhaps you like stories about famous people?

Do you like stories about different places? Or do you prefer stories that are about real things?

You are going to write your own story.
But first, use this mind map to plan your story.

Let's write a story

Talk to your friend about a story you really liked.

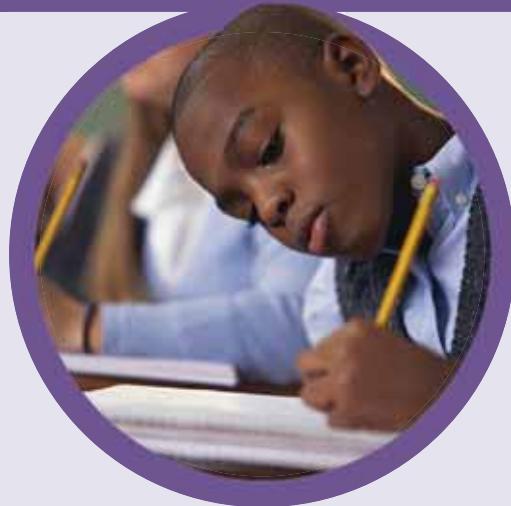
Talk about the characters in the story.

Say what you liked most about the story.

Did the story give you information?

Write a summary of your own story.

What will it be about?

Who will your main characters be?

What information will you give?

Fun

Cut out the next page. Make a book. On the cover, write the title of the book.

Put your name under the title, because you are the writer. Draw a picture on the cover.

Now write your story with a beginning, a middle and an end.

BACK COVER

ABOUT THE WRITER

Draw a picture here.

Write your name here.

Write your age here.

Write where you live.

8

Write the name of the book here.

Fill in your name (you are the writer).

1

STEP 4: cut on the solid line after you have stapled your book

STEP 1: fold on the dotted line

5

4

Continue with your story here.

Continue with your story here.

Draw a picture here.

Draw a picture here.

Draw a picture here.

Draw a picture here.

Start writing your story here and go on to page 3.

Continue with your story here.

2

7

3

9

Write the middle of your story here and on page 4.

Say what happens at the end of your story here and on page 7.

Draw picture here.

Draw picture here.